

N

Náchém (*h.*). *Vigasztald.* Annak a szakasznak kezdete és neve, melyet tisó beóv (l. o.) napján mondanak minchónál a tőfilló keretében.

Náchum próféta könyve, a tizenkét kisebb próféta gyűjteményében foglal helyet. Szerzője ékes szavakban írja le Asszíria bukását, mely Jeruzsálem reményét jelenti: «Im a hegyeken hallatszanak már a hírnök léptei, aki üdvöt hirdet: ünnepeld, Juda, a te ünnepeidet, teljesítsd fogadalmadat, mert nem fog többé a gaz keresztül gázolni rajtad, végkép kipusztult». F. M.

Nádai 1. Gyula, rabbi, szül. Csengeren (Szatmár vm.) 1866 júl. 7., megh. 1900. A budapesti Rabbiképző növendéke volt 1880—1890-ig. 1889. avatták bölcészdoktorrá Budapesten. 1891-ben pedig rabbivá. Haláláig simándi főrabbi volt.

2. **N. Pál**, művészeti író, tanár, szül. Cegléden 1881. A budapesti egyetemen bölcészettudori oklevelet szerzett. Egy ideig a fővárosi IV. kerületi községi főreáliskola tanára volt, majd az Orsz. Iparművészeti Iskolában művészettörténetet adott elő. Számos művészeti cikket írt folyó-

iratokba és napilapokba. Önállóan megjelent főleg művészpédagógiai és iparművészeti tárgyú könyvei: *Magyar népetimologia* (1906); *Az angol szociális művészetről* (1910); *Könyv a gyermekről* (1911, 2 köt.); *Iparművészeti törekvések a XX. sz.-ban* (Ráth György, Az iparművészet könyve III. köt. 1912); *Az élet művészete* (1914, 2 köt.); *Ízlés, kultúra és szülőföldszeretet* (1917); *Az iparművészet Magyarországon* (1920); *Ízlésfejlődés és stíluskorszakok* (1922); *Jelenkori szépségtörekvések* (1923); *Asszonyipompa* (1925). Egy novellás kötete is jelent meg: *Bágyadt molsólgás* (1910).

F. B.

Nadányi Emil*, szerkesztő és publicista, szül. Nagyváradon 1881. Középiskoláit u. o., az egyetemet Kolozsváron végezte, s miután jogi doktorátust szerzett, hírlapíró és a Kolozsvári Hírlapnak, a Tisza-kormány erdélyi felhivatalos organumának felelős szerkesztője lett. 1914-ben *Parlamentári küzdelmek* c. műve feltűnést keltett. 1915-ben Budapesten megalapította a 8 Órai Újság c. politikai napilapot, melynek főszerkesztője lett. 1927 óta a Budapesti Hírlap vezérigazgatója is. Részt vett a Tisza István-kör alapításában és annak egyik vezető tagja.

Nádas Sándor, író, szül. 1883. Tanulmányainak befejezése után újságíró lett. Eleinte kritikát és novellát írt különböző fővárosi lapokba. A Pesti Futár-ra új kritikai laptípust teremtett. Ide írt szellemes karcolatai jellemzően egyéniek. *Kávéház* c. darabját a Vigszínház mutatta be (1916). Egyéb művei: *Oreg szalámitolvaj*; *Ejjeli muzsika*; *Krisztina sorsa*; *Operai angyalok*; *A bolondok örökké élnek*; *Akiért csak a kezét kell kinyújtani*; *Parfum és halszag*. *Úri és női vádlottak*; *Othton, édes otthon*.

Nádor, 1. Jenő, hírlapíró, szül. Temesváron 1892. A Neue Temesvarer Zeitungnál kezdte hírlapírói pályáját 1912. Budapestre került és a Nagy Magyar Hírlap, majd az Újság munkatársa lett, ahol jelenleg is dolgozik. Egyideig az Egyenlőség segédszerkesztője volt és szerkesztette az Országos Egyetértés c. lapot is. Évekig a Jüdische Telegraphen Agentur tudósítója volt. Érdekes többnyire társadalmi vonatkozású riportjai figyelmet keltettek.

2. N. Mihály, zeneszerző, szül. Temesváron 1882 jún. 30. A budapesti Zeneművészeti Főiskola növendéke volt. *Donna Anna* c. operáját a budapesti Operaház mutatta be. Operettjei: *Vilmos huszárok*, *Babavásár*, *Offenbach* (Király Színház), *Krizantém* (Városi Színház). Melódikus operettjein kívül dalokat, kamarazeneműveket is szerzett és a könnyű muzsikában is értékeset produkált.

K. K.

Nádudvar, nagyk. Hajdu vm. 9645 lak. A zsidó hitközséget 1806. alapították. Alapítói ismeretlenek. Első rabbija Glauber Hers volt. A konzervatív iránytól, amelyet ő megszabott, máig sem tért el a hitközség. Orthodoxiája nemcsak fejlődésében, de szellemében is érvényesül. Fennállásának első évtizedeiben még nem volt önálló. Sokáig a nagykállói megyei főrabbi hatósága alá tartozott. A templomát is 1802., tehát még a hitközség megszervezése előtt Taub Eizik nagykállói megyei főrabbi támogatásával építette. Az

erre vonatkozó és a megyei főrabbi aláírásával ellátott dokumentum a hitközség levéltárában van. Fejlődésének derekán sok gondot fordított a talmudikus tudományok terjesztésére és jesi-vát is alapított, amely azonban anyagi okok miatt működését beszüntette. Ezt a feladatot most részben a Talmud Tóra végzi. Hasonló sors érte a régebben alapított elemi iskoláját is, amely 1925 óta nem működik. Céltudatos munkát végez a hitközséggel egyidős Chevra Kadisa és az 1876. alapított Nőegylet. A hitközség 80 családban 400 lelket számlál 65 adófizetővel. Évi költségvetése 8000 P., ebből 1000 P. jótékony célokra esik. Vezetői: Jungreis Izrael főrabbi, Rosenbaum Bernát elnök, Schenk Ignác alelnök, Berkovits Mór pénztáros, Klein Béla, Rose Salamon, Neumann Ferenc gondnokok és a 12 tagból álló képviselőtestület.

Nagel Arnold, honvédelezredes szül. Kishradskán (Morvaország) 1834. Résztvett az 1859-iki olasz hadjáratban, majd tanár lett a hadapródiskolában. 1864. a vezérkarhoz került s ilyen beosztásban végigharcolta az olasz és porosz háborút. 1886-ban ment nyugdíjba. A Ludovika Akadémia Közlönyében igen sok érdekes cikket írt. (*A háború természettörvénye*, *A léghajózás és a háború* stb.)

Nagy 1. Béla, író és hírlapíró, szül. Szegeden 1883. Tanulmányainak befejezése után hírlapíró lett, majd a Vasárnapi Könyv c. ismeretterjesztő hetilapot szerkesztette Apor Dezsővel együtt. A tudományok népszerűsítésének szolgálatában állanak: *Hogyan készül?*; *Híres feltalálók* (Apor Dezsővel); *Magyar konvertiták* c. művei. Novellákat és regényeket is írt, melyek közül a legkiemelkedőbbek: *Korunk hőse*; *A megváltolevetél*. A kíváncsiakkal kapcsolatosan reformtervezeteket dolgozott ki. Külföldi Magyarság c. a külföldön élő magyarság érdekeit képviselő lapot szerkesztett.

Sz. G.

2. N. Endre*, író és színházigazgató, szül. Nagyszőlősen 1877 febr. 5. Nagyváradon járt a jogakadémiára, de korán kezdett irodalommal foglalkozni és a főváros több lapjának és folyóiratának munkatársa lett. A szépirodalom több ágában ért el jelentékeny sikereket humoros írásaival. Később színházat alapított és népszerűvé tette a conference-szal, amelyet ő honosított meg Magyarországon. Zsidótémájú novellákat is írt és egy regényt a zsidó ifjúság számára. Számos önálló kötete jelent meg. Színdarabjai: *A zseni* (akadémiai díjat nyert, előadta a Vigszínház, 1911); *A miniszterelnök* (Magyar Színház, 1913); *Piri papája* (Dunaparti Színház, 1919); *A vásáros* (Belvárosi Színház, 1926). Háborús élményeiről szóló könyvei: *Tábori levelek* (csataképek); *A nagy háború anekdotáinak*. Regényei és elbeszélései: *Rózsa*; *Gyönyörű lovagkor*; *Misokai földkirály*; *Kati kisasszony*; *A polai győző*; *Síralmak könyve*; *Egynapos özvegy*; *Birsai vándorforrás*; *A Geödhyek*; *Apostol a Hódságon*; *Sienai szent Katalin völegénye*; *Szeplőtlen asszony*; *Erdély fia*; *Ó, az avén Kujon*; *Phöbus védenecsei*; *A Mágocsy csirkék története*; *Gróf Mátyás Zsigmond*; *Lukits Milos kalandjai*.

S. R.

3. N. József, tanító, szül. Vasperben (Zala m.) 1862 márc. 2. Tanulmányai elvégzése után

Bezdánba került, ahol mint a zsidó hitközség tanítója a szakirodalommal és etnografiával is foglalkozott. Önálló művei: *A tótok otthona Árva megyében; Békeszeretetre nevelés; Tánterv az ízr. osztattlan iskolák számára; Hajdan és most.*

4. N. Samu, gyógyszerész, szül. Nyirbaktán 1866 dec. 27. Oklevelét a budapesti tudományegyetemen szerezte. 1898-ban megalapította a Gyógyszerész c. tudományos szaklapot Budapesten, amit 1914-ig szerkesztett. 1909-ben létesítette a Kőolajipar r.-t.-ot Debrecenben. 1910-ben megalakította és elnöke lett a Felsőmagyarországi Kőolajfinomítók Egyesületének. 1920 óta szerkeszti a Romániai Általános Gyógyszereszegetársület folyóiratát, a Revista Farmacieit. 1924-ben gyógyszervegyészeti kiállítást rendezett Bukarestben. Számos műve jelent meg a gyógyszerészeti tudományok problémáiról. Sz. I.

5. N. I. Sándor, politikus, szül. Dévaványán 1859 júl. 14. A budapesti egyetemen tanult jogot s szerzett ügyvédi oklevelet. Résztvett a párisi Court d'assises tárgyalásain s a francia büntető eljárást és börtönrendszert hosszasan tanulmányozta. E célból Belgiumban és Angliában is hosszabb tanulmányúton volt. 1892-től kezdve több ülésszakon át szabadelvű programmal országgyűlési képviselő volt.

6. N. II. Sándor, ügyvéd és politikus, publicista. A régi függetlenségi 48-as párt tagja volt és két cikluson át képviselte a nagylaki kerületet. Ismert függetlenségi politikus. Az impériumváltás óta állandóan Aradon él és nagy szerepet játszik a romániai Magyar Párt életében. Mint védőügyvéd és publicista is ismert nevet szerzett. Írásai budapesti és aradi lapokban jelentek meg. Zsidó kulturmozgalmakban és a hitközségi életben is tevékeny részt vesz. Tagja volt Arad város törvényhatósági bizottságának, majd a városi tanácsnak. Sz. I.

7. N. Zoltán, költő, szül. Debrecenben 1884. Jogi, doktori és ügyvédi diplomát szerzett. Jelenleg gyakorló ügyvéd Budapesten és a Nyugat főmunkatársa. A maga útján haladó költő, akinek alig van közössége a nagy tömeggel, de halk lirája visszhangot kelt minden érzékeny lélekben. Verskötetei: *Hónapos szobákból; Csend, Aranymadár, Elégia.* Regénye: *Die Legende vom lachenden Mann.* Sz. G.

Nagyatád, nagyk. Somogy vm, 3753 magyar lak. A zsidó hitközség alapításának pontos idejét nem lehet megállapítani, de 150 évvel ezelőtt már virágzott és temploma, iskolája, rituális fürdője volt. A rabbiállás betöltéséig a közelfekvő gigei hitközség rabbinátusa alá tartozott, az ötvenes években aztán maga is rabbit választott, Nöbel József, az *Israelitisches Andachtsbuch* szerzőjének személyében, aki 1830 körül született és Haberstadtban halt meg 1920. Az önálló hitközséget a Ritscher-, Münz- és Berger-családok alapították. 1886-ban Gige elvesztette kerületi jellegét és N.-hoz került, amely ez alkalommal kongresszusi alapon anyakönyvi kerületté szervezkedett. A IX. községkerületben hozzátartoznak: Alsó- és Felsősegesd, Babócsa, Bélavár, Bolhó, Beleg, Görgeteg, Gige, Háromfa, Heresznye,

Kulos, Lábod, Nike, Nagykorpád, Ötvös-könyő, Péterhida, Somogyszob, Szabás, Tarány, Vízvár. Ma 152 családban 480 lelket számlál a hitközség. 163 adófizető. Ezek között: 2 nagykereskedő, 31 kereskedő, 1 nagyiparos, (a még ma is virágzó selyemgyárat Wollák Soma alapította, de már német keresztény kézen van), 14 iparos, 10 gazdálkodó, 12 magántisztviselő, 15 szabadpályán, 1 mérnök, 5 ügyvéd, 4 orvos, 1 tanító, 1 magánzó, 1 munkás, 3 közadakozásból él 1828-ban megalapították a Chevra Kadisát, nyolcvan évvel ezelőtt az iskolát, 1875. a Nőegyletet és 1897. a Filler Egyletet. A nagymultú iskola, amelyben a múlt század ötvenes éveiben rendszeresítették a magyar nyelvű oktatást, a tanulók számának erős csökkenése miatt egyelőre nem működik. Évi költségvetése 12.000 P. Jótékony célra 1000 P-t költ. A világháborúban 59 tagja vett részt. A hitközség élén állanak; Kleiner Ignác kereskedő, elnök, Steiner Béla ügyvéd, alelnök, Steiner Miksa kereskedő, Steiner Sándor szabó, László Vilmos ügyvéd, Fazekas Ferenc kereskedő, Fodor Rezső állategészségügyi felügyelő, Vajda Gyula ügyvéd, Békési Elemér kereskedő, Tauszig Dezső vendéglős, Fuchs Miksa magántisztviselő. A Chevra Kadisa elnöke Steiner Miksa, a Nőegyletét Fleiner Ignácné, a Filler-Egyletét Kátona Géza.

Nagybánya (*Eia Mare R.*) rend. tan. város Szatmár vm. 12,877 lak. Az orthodox zsidó hitközség 1910-ben még 1402 családot számlált, most már csak 540 családot 1960 lélekkel és 370 adófizetővel, közöttük 5 nagykereskedő, 160 kereskedő, 4 nagyiparos, 100 iparos, 2 gazdálkodó, 12 ügyvéd, 6 orvos, 4 mérnök, 5 köztisztviselő, 25 magántisztviselő, 2 hírlapíró, 2 művész, 3 vállalkozó, 80 munkás, 44 munkanélküli, 70 közadakozásból él. A többi más foglalkozási ágakban. Az ipari vállalkozás is talált itt kezdeményezőket. A kénsav és vasgálic termelésére alakult Phönix, az üveggyár (Bedő és Weisz), a festék és grafitgyár (Weisz Sámuel), a szappangyár (Klein Mór) zsidó vállalkozás. 1928-ban 1.300.000 lei-re rúgott a hitközség költségvetése. Intézményei közül említésre méltók: a 1861 óta működő Chevra Kadisa, amelyet Izsák Sámuel és Steinfeld Lipót gazdag alapítvánnyal láttak el, a Talmud Tóra (1911 óta) 4 tanerővel és 120 tanulóval. Ezen az intézetben kívül, amelyet évi 10.000 lei-vel támogat a hitközség, még Cherva Misnajoszt is létesítettek a talmudikus tudományok művelésére, ez azonban kizáróan a tagdíjakból tartja fenn magát. Elemi iskoláját 1922. az állam vette át. Jó hírnevű a jesivája is, amelyet néhai Weinberger főrabbi létesített. A hitelre szoruló szegény iparosok rendszeres segélyezését az Iparosok Önszegélyező Egylete végzi. Széles keretben gyakorolja a jótékonyt az Izraelita Nőegylet, de maga a hitközség is, amely nagy összegű könyöradományt oszt ki hetenkint a szegények között. Az 1922. megalakult Tiferesz Bachurim egylet az ifjúság továbbképzéséről gondoskodik. N., mint a többi bányaváros is, a múlt század közepéig nem tűrte meg a zsidókat és megtelepedési jogot nem adott egynek sem, jöllehet, elfogadta őket a kereskedelem közvetítőitől és a bányakincstár

szállítói is közülök kerültek ki. Az 1848-as szabadságharc után megszűnt a zsidók letelepedésére vonatkozó tilalom. Az ötvenes évek folyamán egy-két vidéki iparos és gazdálkodó letelepedett a városban és 1860 körül Dominus Mór aranyműves, Krón Ábrahám paplanos, Herskovits Lajos Rosenfeld Simon, Steinfeld Ábrahám terménykereskedők és Troplovits Salamon fakereskedő megalapították a hitközséget. Horovitz Juda tanítót, aki a Szepességből került oda, megválasztották rabbinak, két évvel később pedig megalapították a Szent Egyletet, amely egy zsák liszt fejében kis temetkező helyet kapott a várostól. A hitélet teljes megszervezése céljából építettek egy kis zsinagógát és primitív rituális fürdőt is. A 80-as években már annyira felszaporodott a zsidó családok száma, hogy új templom építéséhez foghattak. Az építkezés Schuk Izidor és Löwy Juda elnökök alatt indult meg és Hirsch Ábrahám alatt 1887. fejeződött be. Nem sok idő múlva új rituális fürdőt, iskolát, paplakot, községi tanácstermet, hitközségi óvodát épített a hitközség. Ezt a békés fejlődést átmenetileg csak 1882. zavarta meg a tiszaszlári vérvád, mikor a felizgatott tömeg kifosztotta a templomot, de a város hatósága minden további zavargást elfojtott. A felekezetek közötti régi jó viszony nem sok idő múlva helyreállt és a városban újból az a liberális szellem uralkodott, amely békés egyetértést teremtett zsidók és nem zsidók között. Ennek a barátságos közszellemnek köszönhette a hitközség, hogy 3–4 évtized alatt kb. 500 családra szaporodott és zavar-talanul építhette ki hitéletét, amelynek kereteit 1903. az Ahavas Bész Avrohom, 1904. a Chevra Jad Charucim és 1914. a Talmud Tóra imaházával szélesítette ki. A vallásos szellemet kiváló papok terjesztették. Az első rabbi, Horovitz Judát követte Weinberger elismert talmudtudós, utána Fuchs Benjamin (l. o.) mai nagyváradi főrabbi következett és most Krausz Mór történetíró örökös a hitközség orthodox szelleme fölött. A chasszidikus irányzat, amely Erdélyben az utolsó időkben erősen elterjedt, nem tudott még gyökeret verni Nagybanán és a hitközség tántoríthatlanul ragaszkodik askenáz jellegéhez, amelyet még a Szepességből odaszármazott első papjától nyert. Hagyományait a világháború lázas válságaiban is megőrizte. Sok tagja bevonult és 10 elesett. Az államalakulásra is kiható későbbi események között is arra törekedett, hogy továbbfejleszthesse hitéletét, amelynek élén a következők állanak: Krausz Mór főrabbi, Hirsch Jakab elnök, Benedek Vilmos alelnök, Trankovits Aladár pénztáros, Márk Emil ellenőr, Diamant Dezső. Strasser Sándor gondnokok, Adler Jenő Talmud Tóra gondnok, Steinfeld Béla, Goldstein Nándor, Izsák Márton, Gál Gyula, Izsák Sámuel előjárók, Kaufmann Mór jegyző. A Szent Egylet elnöke Izsák Sámuel, a nőegyletét özv. Hirsch Ábrahámné és Taub Bertalané. A hitközséghez, mint anyakönyvi központhoz 37 község tartozik.

Nagybáród, (*Barodul mare. R.*) Bihar vm. Az (orthodox) hitközség mintegy 150 évvel ezelőtt alakult. A hitközség multjára vonatkozó jegyzőkönyvek az 1800-as évekből valók. A hitközség temploma 1850. épült. A templomot 1918. restau-

rálták és karzattal látták el. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Hemlér Jenő az elnöke és a Chevra Misnájesz, mely Schwarcz Mór vezetése alatt áll. A hitközség létesített még egy Talmud-Tórát, amelynek 15–20 növendéke van. A hitközség régi héber nyelvű okiratokat és jegyzőkönyveket őriz a levéltárában. Évi költségvetése 140,000 lei, melynek egy tizedét fordítja szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi kerületéhez 19 község tartozik. Lélekszáma 280, családok száma 52, adót 50-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 3 nagykereskedő, 2 gazdálkodó, 5 katona, 7 kereskedő, 6 munkás, 1 orvos, 2 magántisztviselő, 10 iparos és 12 egyéb. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül 2-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Schwarcz Mór elnök, Steinfeld Jenő alelnök és Rosman Mihály gondnok.

Nagybecskerek (*Veliki Bečkerek*, SzHSz.) rend. tan. város Torontál vm. 26,000 lak. Torontál vmegye levéltárában őrzött okiratokból megállapítható, hogy a zsidó hitközség 1760. keletkezett. Akkor kapott néhány zsidó család engedélyt a letelepülésre. A megtelepedett első családok közül csak néhánynak maradt fenn a neve: a Freund-családé, amely Zsombolyáról került oda és kereskedelemmel foglalkozott, a Jaulusz és a Guttmann-családé. Ez utóbbinak egyik ivadéka 1817. a «Judenrichter» tisztét viselte. A letelepülőkhez még egy negyedik család is csatlakozott, de ennek a neve feledésbe ment és csak annyit tudunk róla, hogy tagjai a sörgyárban voltak alkalmazva. A zsidó közösség ezekből alakult, ők maguk és azok is, akik később beszivárogtak, főleg kereskedést űztek. A vezetés emberöltőkön át az alapító családok ivadékaira szállt át. A Freund-család leszármazottai ma is itt élnek és legalább 120 év óta rőföskereskedésük van, míg a Jaulusz-család leszármazottja ma a Chevra Kadisa élén áll. A hitközség zavar-talanul és gyors tempóban fejlődött és 1762. már 30 családot számolt. A gazdasági fejlődés lassúbb lehetett, mert majdnem öt évtizedig csak ideiglenes imaházban végezték istentiszteleteiket. A XIX. sz. elején már szervezett keretben működött a hitközség és 1817. már zsinagógája is volt, sőt már iskolát is fenntartott. Az iskola céljaira szolgáló helyiséget 8 forintért a Königl. Kameral Verwalter-Amt-től bérlette. Az erre vonatkozó szerződést Adam Guttmann zsidóbíró, Meir Riszenberger és Mózes Schlesinger írták alá. A 8 frt-ról szóló kamerális nyugtátványt a hitközség archivuma őrzi. Öt évvel később vizsgázott tanítót alkalmaznak. Heinrich Roth az első tanító «*öffentlich geprüfter Lehrer des Normaltactes*», akit az «*Ehrsame Israelitische Gemeinde*» iskolájához leszerződ-tetett. A szerződést a hitközség nevében Menczer Izsák elnök (*ros hakohol*) írta alá. Ebben az időben a Chevra Kadisa már évtizedek óta működött. Alapításának pontos idejét nem ismerjük, de valószínű, hogy 1764. alakult és így a hitközség minden intézménye között a legrégebb. Temetője a város jelenlegi déli határán túl, akkor jó messze a várostól feküdt. Ép sírkő abból az időből csak egy maradt; felirata egy 1828. elhunyt igen jelentékeny ember nevét, a Stampe Meierét

örökíti meg. Jól szervezett keretekben működött ezután a hitközség, gondosan ügyelt az alkotmányos adminisztrációra és sűrűn tartott gyűléseket. A XIX. sz. derekán már annyira meggyarapodott, hogy első zsinagógája szűknek bizonyult és épített egy másikat, a mai templom helyén, amely 1895-ig tartott. Ekkor építette a ma is fennálló szép templomot. A hitközség jellege jóformán már keletkezése óta haladó, ma is kongresszusi. Tanácskozási nyelve a régi időkben német volt, jegyzőkönyveit azonban az első elöljárók: Freund, Guttman Ádám, Lichtenthal József, Eisenstädter Simon, Weisz Hermann alatt héber nyelven írták, ami már azért sem meglepő, mert a Freundok és Jauluszok is még üzleti könyveiket is héber nyelven vezették. A szabadságharc évében a fejlődés megakadt és a hitélet jóformán teljesen szünetelt. De rövid idő múlva megint életre kelt. Nyilvános állásokhoz azonban a XIX. sz. hetvenes évéig nem juthattak a zsidók. A magyarosodás korszakában azután a társadalmi érvényesülés lehetősége is kínálkozott. Egyre nőtt az értelmi foglalkozásban dolgozók száma, köztisztviselők is akadtak már, bár nem arányos számban, mert Torontál mindig zsentri-megye volt és tisztségeit főleg a nemesség számára tartotta fenn. Maga a lakosság azonban az 1848/49. évektől eltekintve, mindig békességben élt a zsidókkal, megbecsülte az építő munkájukat és sem a hatóság, sem egyesek sohasem gátolták meg intézményeik felépítésében és hitéletük fejlesztésében. Az ötvenes évek súlyos gazdasági viszonyai már jól megalapozott filantrópiát találtak a hitközségben, de a köznyomor még nagyobb tevékenységre és a jótékonyág intézményesítésére serkentette a hitközséget. Ekkor keletkezett a Krajcáros-Egyet, majd abból a Zsidó Nőegylet, amely ma már 70 éves tevékeny multtal dicsekedhetik. Első rabbija, Fein nevű, 1857-ig lelkészkedett. Ez héber nyelven templomi rendtartást szerkesztett; az érdekes dokumentum 1918. elveszett. 1857—76-ig Oppenheim Dávid volt a rabbi; 1876—80-ig nem töltötték be a rabbi-állást. Az interregnum után az országosan becsült Klein Mór, Kiss Arnold budai vezető főrabbi édesatyja került a hitélet élére és 1880—1915-ig működött. Jelenleg Niedermann Mór a főrabbi. A rabbik és a hitközség vezetői kitartó lelkesedéssel fejlesztették a hitközség intézményeit. Legfőbb gondjukat az iskolának szentelték, amely kitűnő tanerők vezetése alatt mintaintézménnyé fejlődött. Eleinte csak egy tanítója volt, azután háromra, végül ötre nőtt a tantestület. Nevesebb tanítói voltak: Guttman, Pollák Mór, Feldheim Dávid (1849—94), Plesz Samu (1857—87), Diamant Fülöp (1870—93), Fischer Mór (1880—1900); Bányai Jakab (1882—1900). Dóri S. Zsigmond és Kálmán Mór innen kerültek a budapesti polgári iskolához. Az iskolát 1900. a hitközség átadta a városnak, majd 1902. beolvadt az állami iskolába. 1920-ban a cionizmus felélesztette a zsidó iskolát, néhai Kerpner Lajos agitációja folytán. A jugoszláv állam engedélyezte és az iskola még most is működik. Az iskola kulturmunkájához méltó az a filantrópikus tevékenység, amelyet az 1858. létesített

Nőegylet és az 1871. alakult Maskil el Dal fejt ki a hitközség keretében. Az 1874. alakult Humanitáts Verein 1917. megszűnt. Könyvtárát 1923. alapított. Irattárában 1806-tól kezdve értékes leveleket és okiratokat őriz. A hitközség ezelőtt a szegedi községkerülethez tartozott, de 1918 óta megszűnt ez a beosztás. Anyakönyvi területéhez tartoznak: Écska, Aradác, Módos, Perlasz, Kanak, Szárcsa, Szécsány, Ittebe, Bégaszentgyörgy, Torák, Zichyfalva, Bóka és Párdány. 440 családban 2000 lelket számlál 460 adófizetővel. Ezek között 4 nagykereskedő, 144 kereskedő, 6 vállalkozó és nagyiparos, 26 iparos, 9 ügyvéd, 16 orvos, 7 mérnök, 2 gyógyszerész, 7 köztisztviselő, 110 magántisztviselő, 1 hírlapíró, 12 munkás, 24 egyéb. 8 munkanélküli és 14 közadakozásból él. Nagyobb közgazdasági tevékenységet fejtettek ki Gyárfás Ödön, aki Kereskedelmi Részvénytársaság címén 8 tisztviselőt és 40 munkást foglalkoztató nagy fűrésztelepet és Mayer Henrik, aki tekintélyes pénzintézetet létesített Közgazdasági Bank Rt. címen. A város iparát jelentékenyen mozdítja elő a néhai Engel Samu által létesített nagy fűrésztelep is. A hitközség évi 350,000 dinárt állít be a költségvetésbe, hitéleti célokra 48,000, filantrópikus célokra 20,000 és szociális célokra 15,000 dinárt fordít. 21 tagja a világháborúban hősi halált halt. A hitközség élen állnak: Niedermann Mór, főrabbi; Hubert Zsigmond ügyvéd, elnök; Neumann Gyula orvos, alelnök; Hajduska István ügyvéd, pénztáros; Eckfeld Mór látszerész, Fischer Miklós kereskedő gondnokok; Fischl Jakab kereskedő, Frank Lajos kereskedő, Kardos Samu ügyvéd, Jaulusz Ármin ügyvéd, Temmer Sándor elöljárók; Büchler Hugó titkár. A Nőegylet elnöke özv. Mangold Samuné, a Chevra Kadisáé Jaulusz Ármin ügyvéd, a Maszkil el Dalé Hubert Zsigmond ügyvéd.

Nagyberezna (*Velikoje Bereznaje*, R.), kisk. Ung vm. 2282 lak. Az (orthodox) hitközség, mint a régi jegyzőkönyvekből kiderül, 1797. alakult meg. Alapítói voltak: Simon ben Májér, Matisz-johu Cevi ben Mose, Cevi ben Jechiel Jicchok, Májér ben Ábrahám, Schreiber Ber és Mordecháj ben Ebimelech, nagyrészt beköltözött kereskedők. A hitközség első rabbijául Bródy Ábrahámot, a hasonló nevű híres prágai rabbi dédunokáját választották meg, aki hosszú áldásos működés után 1882. halt meg N.-n. Az első elöljárók Weinberger Zsigmond, Feldmann Mór, Mittelmann Dávid és Hauber Jakab voltak. A hitközség első temploma 1802. épült, s azóta többször restaurálták. A hitközség fejlődése azonban szükségessé tette egy új zsinagóga felépítését, ami 1924. meg is történt. A hitközségnek van még két kisebb imaháza is. A jesiva és a Talmud Tóra régen létezett, az utóbbinak jelenleg 70 növendéke van. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa és a Bikur Cholim egyet. A hitközség kb. 100,000 ék.-s évi költségvetéssel dolgozik, melyből 30,000 ék.-t költ szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez 36 község tartozik. Lélekszáma kb. 2500, adófizetők száma 400. Foglalkozás szerint: 10 nagykereskedő, 10 gazdálkodó, 30 katona, 40 kereskedő, 5 ügyvéd, 25 munkás, 4 orvos, 15 magántisztvi-

selő, 80 iparos, 20 magánzó, 120 szabadpályán levő, 40 egyéb, 20 munka-nélküli és 25 közadakozásból él. A hitközség mai vezetősége: Schreiber Salamon főrabbi, Moskovits Adolf elnök, Handler Henrik a Chevra Kadisa elnöke, Handler Márk templomi előljáró és Steiger Sámuel jegyző.

Nagybocskó (*Velkij Bočkov*, Cs.-Szl.), kisk. Máramaros vm. 5955 lak. A N.-i (orthodox) hitközség 1860. alakult. Egyik megalapítója Rosenberg Eber volt, a maga idejében híres chászid, kiváló tudós és nagy filantróp, aki több évtizedes áldásos működés után 1916. halt meg N.-n. A hitközség első rabbija Reinmann Hersch olyan kiváló hitszónok volt, hogy beszédeit meghallgatni távoli vidékekről özönlöttek N.-ra a hívek. A hitközségnek két temploma is van, amelyek közül az egyik a kultuszreform támogatásával épült. Talmud Tórája, melyet állandóan mintegy 53 növendék látogat, 1860. létesült. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, a rituális fürdő és az 1860. létesült Nőegylet. A hitközség évi 30,000 éK.-s költségvetéssel dolgozik, melyből 20,000 éK.-t fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez hat község tartozik. A hitközség lélekszáma 600, a családok száma 105, adót 90 fizet. Foglalkozás szerint: 2 tanító, 25 kereskedő, 30 munkás, 3 magántisztviselő, 5 vállalkozó, 30 iparos és 15 magánzó. A hitközségnek a világháborúban résztvett tagjai közül 9-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Reinmann Lázár főrabbi, Haus József elnök, Herskovits Albert alelnök, Berkovits Jenő pénztárnok, Kohn Bencion jegyző, Sklar Alter, Dávidovits Mózes, Bergmann Mandel, Ingber Hermann, Feurecker Mór és Beckovits Sámuel választmányi tagok.

Nagykálló, nagyk. Szabolcs vm. 8232 magyar lak. A zsidó hitközség keletkezésének ideje nem állapítható meg pontosan, de bizonyos, hogy már évszázadokkal ezelőtt történt meg az első település. Háromszor pusztult el a község és a zsidók a katasztrófa nyomán megcsappant életlehetőségek miatt másfelé költöztek, de megint csak visszatértek. A történelmi vár pusztulása után már papja is volt a zsidó közösségnek, de rendes hitközséggé mégis csak a türelmi rendelet kiadása után szerveződött. 1790-ben már mint szervezett hitközség működött. Alapítói ismeretlenek, de világhírűvé lett első rabbija, Taub Eizik (l. o.), aki a *kállói caddik* néven él a valóságos magyar zsidóság emlékeztében. A nagy-névvű férfiú papi hatósága az egész vármegyére terjedt és a vármegyei főrabbi címet viselte. Ő alapította a Chevra Kadisát és az ő ösztönzésére építette a hitközség első állandó templomát 1800 körül. A XIX. sz. elején nagy jómódban éltek itt a zsidók és a nemzsidó lakossággal való barátságos együttélésük következtében a piac-tér összes házait, a középületek kivételével, megszerezhetők. Sokan vettek részt a szabadságharcban, egyes N.-i zsidó családok tagjai tisztirangot is nyertek. A hitközségben sokáig csak bennszülött magyar zsidók laktak, de helyüket lassankint a Beregből, Máramarosból, Szatmármegyéből odaszármazott zsidóság foglalta el.

A hagyományos irányzat nem tudott megküzdeni a keleti megyékből ideszivárgott hatásokkal, a hitközségnek majdnem feleresze ma már chasszidikus irányt követ és a haladóbbak nem sokára kisebbségbe kerülnek. A két irányzat csak a kállói caddik nagy emlékének tiszteletbentartásában találkozik össze. Nevezetes dátum ma is még ádár 7. napja, a kállói caddik halálának évfordulója, amikor ezrekre menő zarándokok látogatja meg a caddik sírját. Elemi iskoláját 1855. létesítette a hitközség, sokkal régebb a Talmud Tóra, amely már 1782 óta működik. Mindkét iskola 3 tanerős, az elemi iskola tanulóinak száma 151, a Talmud tórát 65. A Komaegyesület 1868., a Fillegregylet szegény özvegyek támogatására 1900. létesült. Az elmúlt évtized világtörténelmi eseményei mély nyomokat hagytak itt a hitélet fejlődésében. A világháborúban a hitközség 7 tagja hősi halált halt. A forradalmak csak átmenetileg zavarták meg a zsidóéletet, a zsidók és nemzsidók hagyományos viszonya elég gyorsan helyreállt és a zsidók már megint tekintélyes képviseléssel bírnak a község közigazgatásában és a közéletben. 1924. átalakították és megnagyobbították az 1800. épült templomot, Lisser Dezső mérnök tervei szerint. Van még téli imaháza, Bész-hamidrasa és jesivája is. A hitközség orthodox alapon működik, anyakönyvi területéhez tartozik Kállósömjén és Napkor. 194 családban 982 lelket számlál 165 előfizetővel. Foglalkozásuk szerint: 2 nagykereskedő, 92 kereskedő, 16 iparos, 15 gazdálkodó, 3 ügyvéd, 4 orvos, 2 mérnök, 3 köztisztviselő, 3 magántisztviselő, 4 tanító, 5 vállalkozó. 8 magánzó, 12 alkalmazott, 14 egyéb, 6 közadakozásból él. Az évi költségvetés 18,700 P. Filantrópikus és szociális célokra 3000 P-t költ. Ellbogen Eulália 1901. iskolás gyermekek támogatására 15,000 P.-s alapítványt létesített. A vezetőség: Bródy Emánuel főrabbi, Mandel Hermann elnök, Weisz Jenő alelnök, Deutsch Bertalan gondnok, Morgenstern Adolf pénztárnok, Friedmann Sándor ellenőr, Benedikt Márton, Löwy Kálmán tanácsosok, Néber Sámuel jegyző. A Fillegregylet elnöke Frenkel Katalin, a Komaegyesületé Lefkovits Sándor. Az elemi iskola tanítói: Roth Sámuel, Nebel Sámuel, Deutsch Irma, a Talmud tórát: Davidovits Izsák, Grünfeld Bernát, Schwarz Jónás.

Nagykanizsa, rend. tan. város 30,416 lak. A zsidó (kongresszusi) hitközség, amelynek alapítási ideje 1700. évre tehető, most 3663 lelket számlál (az 1920. megejtett népszámlálás adatai szerint) 880 adófizetővel. Az 1910. megejtett népszámlálás 4278 zsidót tüntet fel, a csökkenést a háború és az utána való elköltözések idézték elő. Foglalkozásuk szerint ma így oszlanak meg a hitközség tagjai: 13 nagykereskedő, 358 kereskedő, 16 nagyiparos, 195 iparos, 19 gazdálkodó, 26 ügyvéd, 23 orvos, 4 mérnök, 100 magántisztviselő, 12 köztisztviselő, 6 vállalkozó, 81 magánzó, 13 tanító és tanár, a többi egyéb foglalkozási ágakban. 80 közadakozásból él. Az utolsó év költségvetése 111,273 P., amiből 2,961 P-t a hitéletre és jótékonyásra, 40,477 P-t iskolákra, 3400 P-t szociális célokra fordítanak.

Céltudatos alkotó munka jellemzi a hitközséget. A specifikusan zsidó tudományok ápolásában és terjesztésében ugyan nem versenyezhet a Dunántúl sok híres és nála sokkalta kisebb ősrégi hitközségével, de ama hitközségek közé számítható, amelyek legkorábban kapcsolódtak be az egyetemes kultúrába és forrtak össze a magyarsággal. Sok tagja sikeresen vett részt az ország közgazdasági életének kiépítésében, távoli országokkal tartott fenn gazdasági kapcsolatokat és többen úttörő munkát végeztek az iparfejlesztés terén, mikor a nagyipar még csak bontakozni kezdett Magyarországon. Weiser I. C. 1842. gépgyárat és vassémöntödét alapított, mely 6 tisztviselőt, 80 munkást foglalkoztat. 1863-ban Stern I. Mór téglagyárat (4 tisztviselő, 60 munkás), 1893. Hirschl és Bachrach megalapítja a Mercur vasművek r.-t.-ot (6 tisztviselő, 150 munkás), Frank és társa 1901. kefégyárat, Pollák és társai 1923. kötőszövőgyárat (4 tisztviselő, 60 munkás), Schwarz Ottó és Hoffmann Bernát 1924. kötőszövőgyárat (3 tisztviselő, 90 munkás). Az őstermelés korszerű fejlesztésére is történtek itt sikeres kísérletek. Ujnépi Elek Géza újnapi uradalmában (1400 kat. hold) és Breuer Vilmos bánokszentgyörgyi birtokán és bérletén (700 hold tulajdon, 600 hold bérlet) rendezett be kitűnően bevált mintagazdaságot. A zsidóságnak gyökerező műveltségteret hatotta át minden időben a hitközséget, amely minden megmutatkozó tehetséget kifejlődésre buzdított és minden tudományos törekvést támogatott. Ebből a szellemből bontakozik ki Horschetzky Mór hírneves orvos (Josephus Flavius fordítója és megmagyarázója, megh. 1859.), Schnitzler János (Schnitzler Arthúr atyja) bécsi orvosprofesszor és Löwy József héber író és költő (megh. 1882. l. o.) nagy tehetsége. Világszerte elismert tudományos munkásságához itt nyertek ösztönzést és messze-menő támogatást Löwy Lipót, később szegedi főrabbi (l. o.) és Fassl Hirsch B. (l. o.), akinek művei: *Das Mosaisch-rabbinische Civilrecht* 2 kötetben. A Magyar Tud. Akadémia támogatásával 1852—54.; *Die zehn Gebote des Bundes* 1854.; *Tugend u. Rechtslehre* 1862.; *Das Mosaisch-rabbinische Strafgesetz* 1870. itt jelentek meg. E művek megjelenése idején már hosszú kulturális multra tekinthetett vissza a hitközség. Alapítóinak neve elveszett és csak a XVIII. sz. végén élt és a XIX. sz. első negyedében meghalt előjáróit ismerjük: Lakenbacher Mózes (megh. 1814.), Lakenbacher Izraelt (megh. 1815.), Löwenstein Izraelt (megh. 1824.), továbbá Benzion Fülöpöt, Blau Rubent és Jemnitz Albertet. Tudjuk, hogy mikor alkotta meg első alapszabályait, de ez csak a végleges szervezés idejére irányadó és nem az első megalakulásra is. Az 1787. hercegesített Batthyány Lajos gróf, a zsidóság kegyura 1786 okt. 20. «Előírás a zsidó hitközségben való jó rend fenntartásáról» címmel a hitközségnek alapszabályokat ad. Ez az «előírás» tekinthető az első alapszabályoknak és ennek a fundamentumán építette ki későbbben keletkezett, úgyszintén már régóta működő intézményeit. Mint minden zsidó hitközségben, itt is legelőbbben a Chevra Kadisát alakították meg,

valószínűleg 1700 körül. Működésének első szakáról nem maradt fenn semmiféle írott dokumentum. Az első (halottak nyilvántartása) 1772-ből, a második 1784-ből származik, mikor a hitközség Batthyány herceg uradalmából új temetőt vásárolt. Az adásvevési szerződésben már megemlíti Batthyány Lajos gróf, hogy a «Communitas judaeorum» azért vásárolja a telket «Quia judaeorum coemeterium jam plenum esset», ami a hitközség régi fennállása mellett bizonyít; mert 1784. még nem telhetett volna meg a temető, ha már jóval ezelőtt nem lett volna ott zsidó hitközség. Történelmének szempontjából az 1786-ik esztendő mindenestre a legnevezetesebb, nemcsak azért, mert szervezett hitélete alapszabályainak megalkotásával akkor kezdődött, de azért is, mert akkor nyitotta meg az úgynevezett nemzeti iskolát, amely 1809-ig működött. Jellemző, hogy az iskolanyitás jó húsz évvel előzte meg a templomépítést. De ez még nem jelenti azt, hogy a hitélet a kultúrával szemben hátrányba került. A hitközség vallásos iránya Torai Chajim Henrik (1776—92), Szántó Mayer (1831-ig működött) és Löwy S. Izsák (1832—40) rabbikalett még konzervatív volt. 1820-ban hozott határozat szerint kizárták a hitközségből azt, ki nem rituális (nészech) bort vásárol. 1829-ben bevezették a templomba Sulzer szeményeit s férfikórust szerveztek. A hitközség történetében döntő jelentőségű Löwy Lipót rövid működése, aki küzdelmek árán megvalósította reformtörekvéseit. Működése a templom, az iskola, a magyarsodás és a társadalmi élet terén egyaránt jelentős. 1845-ben sémáni aceresz ünnepén szólal meg először magyar-zsidó templomban orgona, melyet Strasser L. D. ajándékozott. A hitszónoklat nyelve magyar. Utódja Faszal B. Hirsch folytatja Löwy Lipót liberális irányát s a kol nidrét eltörli. Kiváló szónok, buzgó lelki pásztor. Neumann Ede követi a rabbiszéket (1833—1918), aki Geiger Abrahám istentiszteleti újításait s imakönyvét vezeti be. 1919 óta Winkler Ernő főrabbi működése alatt a hitközség vallási élete újból konzervatív irányban fejlődik a vallásos szellem s a hitoktatás erősödésével. A felekezeti emberbaráti intézmények s a szegényügy felkarolása is az újabb fejlődés eredményei. Még ma is fennálló nagytemploma építését a hitközség Batthyány Fülöp gróf támogatásával 1817. kezdi meg és azt 1821. be is fejezi. 1830 körül zsidó kórházat létesít, 1832. magyarnyelvű oktatásra berendezett elemi iskolát. A szabadságharcot megelőző évtized nem mutat fel észrevehetőbb haladást. Az ország gondja köti le a hitközséget is és a nagy feszültségben inkább csak filantrópikus szervezkedésre telik a lelkesedés. Ez 1848. egészen az ország szolgálatába szegődik. A szabadságharcban kifejtett hazafias tevékenysége miatt hadisarcot vetettek ki a hitközségre és 1851. fel is oszlatták. De néhány évvel ezután újból hozzáfoghatott vallási és kulturális életének kiépítéséhez. 1856-ban megépíti saját költségén a kistemplomot, 1857. a kétosztályú kereskedelmi iskolát, 1886. a polgári és 1891. a felső kereskedelmi iskolát. Eleven mozgalmakban élte ki magát hitéleti és szociális ér-

deklódése is, amely egyre fokozódó áldozatkészséggel teremtette meg a Chevra Szandekoosz, Tomech óni ve-roš, Bikur Chólim, Machziké ev-jonim, Nér Tomid egyesületeket, a Talmud Tórárt, Nőegyletet (1843.) és Leányegyletet (1927.). Minthogy a hitközség egyre szélesebb területekre terjesztette ki filantrópikus gondoskodását, ez intézmények nagyrésze az idők során megszűnt, de a Chevra Kadisa, a Nőegylet és a Leányegylet még ma is működik. Ugyancsak virágzik és terjeszti a kultúrát az elemi és a felső kereskedelmi iskola is. Említést érdemel a hitközség levéltára, amely muzeális értékű okmányokat és emlékeket őriz, közöttük a Chevra Kadisának miniatűrökkel, aquarellekkel díszített törzskönyvét, amely a Szent Egylet szertartási kódexét is magában foglalja. Saját multjának megbecsülésére és vezetőinek történelmi érzékére vall, hogy megíratta tanintézetének és (1928.) százéves templomának történetét. Most pedig a hitközség monografiját írja meg Villányi Henrik, a felső kereskedelmi iskola igazgatója a hitközség megbízásából. Ez ismertetni fogja történetének legheroikusabb állomását is, a világháborúban hozott véráldozatának kimutatását. 549 tagja vett részt a harcokban és 76 hősi halált halt. A hadba-vonultak családjainak támogatására segélyalapot létesített a hitközség, amely a IX. közsé-kerülethez tartozik és mint anyakönyvi központ magába foglalja Bakónak, Balatonmagyaród, Bánfa, Eszteregnye, Fülöpmajor, Tüztölgy, Gelse, Homokmáram, Kiskomárom, Komárvaros, Lettenye, Molnári, Poha, Rigács, Sárosszeg, Somár, Récese, Tótszentmárton, Tótszerdahely, Zalame-renye községeket. A hitközség és a kerület élén ez idő szerint a következők állanak: Winkler Ernő főrabbi, Bród Tivadar ügyvéd elnök, Rosenfeld József kereskedő helyettes elnök, Ötvös Emil nyug. államp. főigazgató, a szertartási ügyosztály elnöke, Ollopp Mór ügyvéd, az alapítványi ügyosztály elnöke, Hirschler Sándor vezérigazgató, kincstári tanácsos, a jótékonyági ügyosztály elnöke, Friedl Ödön ügyvéd, a jogügyi osztály elnöke, továbbá Ádam Róbert nagykereskedő, Breuer Izidor földbirtokos, Deutsch Bódog igazgató, Frank Manó nagykereskedő, Goda Lipót v. tiszti főorvos, Grünfeld Miksa téglagyáros, Halpten Jenő ügyvéd, Kahán Imre ny. ezredes orvos, Kardos József terménykereskedő, Kertész Lipót városi állatorvos, Kleinfeld Ignác takarékpénztári igazgató, Lichtenstein Mór bérlő, Pollák Ernő képfestő, Pollák József kereskedő, Pruger Ferenc nagyvágó, Rapoch Aladár ügyvéd, Rosenberg Oszkár takarékpénztári igazgató, Rothschild Jakab ügyvéd, Rothschild Zsigmond, csapói Sommer Ignác, Scherz Richárd, Schwartz Ignác magánzók, Strém Tivadar kereskedő, Székely Nándor főmérnök, Weisz Lajos ügyvéd, Abramovits Márk főkantor, Fábian Miksa titkár. A Chevra Kadisa elnöke Weisz Lajos, a Nőegylet és a Leányegylet elnöke Rothschild Béláné.

Nagykároly (*Caret mari*, R.), rend. tan. város Szatmár vm. 16,078 lak. A N. i zsidó hitközség egyike a legnépesebb hitközségeknek. Valószínűleg 1600 táján alakult, bár írott emlékek a hitközség levéltárában csak jóval későbből találhatók. Az

első adat 1741-ből való, Károlyi Sándor gróf szabadságlevele, melyben megengedi a zsidók itt-lakását, illetve meghosszabbítja a már régebbi keletű engedélyt. A másik adat Károlyi Antal gróf 1769. kelt adománylevele, melyben évi 150 frt bérért megengedi a kereskedést, szappanfőzést, kóserhús kimérését stb. Az 1770. évi kon-skripció szerint ekkor 56 család lakott N.-ban, melyeknek több mint a fele már 1720 óta gr. Ká-rolyi Antal telkén lakott. A község évenként 600 frt.-ot fizetett védpénz fejében. Áron Lebl volt ez időben a község rabbija. A hitközség 1850-ig hűségesen fizette a Malkegeld-et (türelmi adó, (l. *Malkegeld*) amiről a meglevő nyugták tesznek tanúságot. A hitközség első rabbija Österreicher Mayer jámboréletű tudós férfiú volt s 1774. halt meg. Utódjaként unokája következett, akitszintén Österreicher Mayernek hívták. Az ő halála után 1820. Frenkel Ignác lett a rabbi, majd Perls Mayer következett, aki 59 évig volt a hitközség rabbija. Fürth Ferenc, majd Schönfeld Lázár rabbisága után 1926 óta Friedmann Bernát dáján vezeti a hitközség rituális ügyeit. 1850-ben a hitközségre 69,300 forint hadisarcot vetettek ki az osztrákok, majd jelentékeny kényszerkölcsönt kellett fizet-nie. A hitközség e súlyos terhek ellenére is szé-pen fejlődött, úgy, hogy a 60-as években már mintegy 300 család lakott itt. Eleinte kisebb imaházban tartott istentiszteletet a hitközség, de 1870. saját erejéből monumentális, szép temp-lomot építtetett. 1869-ben a hitközség statusquo alapra helyezkedett. 1881-ben mintegy hatvan család kivált és külön orthodox hitközséget ala-pított, amely szépen fejlődött, annyira, hogy je-lenleg 1600 a lélekszáma, 400 a tagszáma (l. alább). A statusquo anyahitközség 1922. szintén orthodox lett, de azt nem akarja elismerni az orthodox iroda. Ma az a helyzet, hogy két orthodox hit-község van N.-ban, de ezek bizonyos árnyalati különbségek miatt nem egyesülnek egymással. Az anyahitközségnek jesivája nincs, csak egy nagyon régen alapított Talmud Tórája, amely-nek jelenleg Reiter Adolf téglagyáros az elnöke. Háromtanerős hat osztályú elemi iskolája még 1790 előtt létesült. A hitközségnek már 1874. volt az állami törvénynek megfelelő zsidó nemzeti is-kolája. mely a nagyváradi tanulmányi kerületbe volt beosztva és Váradi János praeparandiai tanár felügyelete alatt állott. (L. *Mandl* B., A zsidó tan-ügy II. József alatt. 39. l.) A N.-i zsidók különösen a bankéletben visznek vezetőszerepet. A Keres-kedelmi és Iparbankot néhai Kaufmann Márton és Ignác alapították, a Népbank elnöke Moskovits Menyhért. A Városi Takarékpénztár igazgató-ságában a hitközség tagjai közül Weisz Lajos hitközségi elnök és Sternberg Géza kórházi igaz-gató-főorvos foglalnak helyet. Volt még három, zsidók által alapított bank N.-ban, de ezeket más bankok affiliálták. N.-ból a kulturális és gazda-sági élet számos kiválósága származik, akiknek nagyrésze jelenleg Budapesten él. Ezek: Pol-latsek Elemér (l. o.), Blum Ödön (l. o.) néhai Stern Adolf volt katonai főtörzsorvos, Perls Armin (l. o.) főrabbi, győmőrei Áldor Lajos karlsbadi főorvos, Kattler Bernát nagyiparos, Fejér László, aki a Tisza-érában miniszterelnökségi államtitkár volt,

ennek apja Fejér Márton stb. A hitközség tagjai közül többen létesítettek mintagazdaságokat s Berger Ármin, Berger Miklós, özv. Berger Jenőné, Spitz László és Grünfeld Miksa gazdálkodnak nagyobb birtokokon. A hitközség kulturális életének gyűjtőmedencéi a különböző egyletek. Ezek: a Nőegylet, melynek Rooz Samuné az elnöknője, a Talmud Segélyzőegylet, mely Sternberg Zoltán vezetése alatt működik, a Leányegylet, melyet Bródy Sári vezet, a Fehér Ferenc elnöklése alatt álló Aviva-Egylet és a Szandekoosz Egylet, melynek Friedman Bernát dáján a vezetője. A hitközség évi költségvetése 600,000 lei, filantrópikus és szociális célokra 75,000 leit költ a hitközség, amely még egy Mandel-Spitz-féle jótékony célú 10,000 leies alapítványt is kezel. A hitközség lélekszáma 1200, a családok száma 300, az adófizetők 223. Foglalkozás szerint 2 nagykereskedő, 5 gazdálkodó, 4 tanító, 1 katona, 90 kereskedő, 5 ügyvéd, 1 köztisztviselő, 8 munkás, 7 orvos, 10 magántisztviselő, 20 iparos, 1 mérnök, 2 hírlapíró, 6 magánzó, 18 szabadpályán levő és 25 egyéb. A hitközség 275 tagja vett részt a világháborúban és 31-en haltak hősi halált. A hitközség mai vezetősége: Weisz Lajos elnök, Mózes Samu főgondnok, Blau Ignác, Blau Sándor, Jäger Herman és Melinda László gondnokok, Weiszberg Gyula előjáró. Az *orthodox* hitközség 1881. alakult 40 taggal. Az első előjárók Freund Ignác, Adler Lipót, Róth Mátyás és Grosz Zsigmond voltak. A hitközség első rabbija Schwartz Jakob Mose volt. Halála után Brach Saul nagy-magyarai rabbi került a hitközség élére. Utóbbi kassai rabbi lett és 1926. Teitelbaum Joel ilosvai rabbit választották meg. Schwartz rabbi 1883. jesivát létesített és azt utódai a leghíresebb jesivák egyikévé fejlesztették. A nagytemplomot 1901. építették, Ezenkívül 3 imaháza van a hitközségnek: rabbi Jicchok Choszid, Ec-Chaim és Machzike Tora besz-midrások. A következő intézményeket létesítették: Chevra Kadisa, Talmud-Tóra, fiú és leány elemi iskola, Koma Egylet, Nőegylet, Ec-Chaim és Osze Cheszed Egyletek. Az elemi iskolák vezetői: Nagy József és Vajdáné L. Jolán. A Nőegylet élén Schwartz Hermanné és Gelisz Jakabné állanak. A világháborúban a hitközség tagjai közül 8-an estek el a harctéren. A hitközség anyakönyvi területéhez tartoznak Vezend, Iriny, Portelek, Dengeleg, Érendréd, Kismajtény, Domahida, Gencs és Csomaköz községek. Mai vezetősége: Teitelbaum Joel főrabbi, Spiegel Mór elnök, Weinberger Sámuel alelnök és Rosmann Jakab pénztárnok.

Nagykátá, nagyk. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. 9975 lak. Egyike az ország legújabb hitközségeinek. A szabadságharc előtt N.-n zsidó nem lakhatott. A környék zsidó lakosságának a közeli Tápióbicske volt a centruma, ahonnan a türelmi adó megszüntetése után lassan megindult a zsidó családok beszivárgása N.-ra. 1860-ban már annyian voltak, hogy kezdetleges formában ugyan, de megalakulhatott a hitközség. A zsidó lakosság száma azután pár év múlva úgy megszorodott, hogy 1868. a kerületi rabbi, Lichtenstein Ábrahám Jakab Tápióbicskéről N.-ra tette át a székhelyét.

Ekkortól N.-a kerületi rabbiság székhelye. Ugyanezen évben létesült a Chevra Kadisa is, melynek most Kandel László az elnöke. Lichtenstein 1888. bekövetkezett haláláig látta el a rabbi-teendőket. Utóda Fischer Márk lett, aki 1893. vasúti szerencsétlenségnek esett áldozatul. Tizenegy évig betöltetlen a rabbi-állás, amelyet 1904. Breuer Soma foglalt el. Ugyanekkor új templomot, új egytanerős népiskolát és tanácstermet építtetett a hitközség. Breuer Soma megválasztása óta vallásos szellemben vezeti a hitközséget. Ő indította meg annak idején a gyermekvédelmi akciót, amely országos mozgalommá nőtt és végül az Országos Izr. Patronage Egyesület (l. o.) megalakulására vezetett. A békésen fejlődő kongresszusi hitközség nagyon megszenvedte a forradalmi időket. A csőcselék nem csak a hitközségi tagok és a rabbi házát, de a templomot is feldúlta és kifosztotta, úgy hogy pár évbe telt, míg a hitközség a súlyos károkat kiheverte. A N.-i zsidóság a gazdasági életben számottevő szerepet játszik. Tagjai közül Altstock Félix és Gyula Hungaria néven mintaszőlő telepet, Acél Mihály ugyancsak mintaszőlő gazdaságot létesített, míg Spitzer Aladár a Nagykatá és Vidéke Takarékpénztár Rt.-ot alapította meg. A hitközség 9100 P-ös költségvetéssel dolgozik, melyből nagyobb összeget fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez Tápióbicske, Tápiószentmárton, Tápióság, Pánd, Tápiószecső, Kóka, Tóalmás, Szentlőrinc-kátá és Szentmártonkátá tartoznak. A kerülettel együtt az anyahitközség lélekszáma 600, a családok száma 150, adófizető 69. Foglalkozás szerint: 8 gazdálkodó, 1 szabadpályán levő, 2 tanító, 37 kereskedő, 4 ügyvéd, 2 orvos, 7 magántisztviselő, 7 iparos, 5 magánzó és 7 egyéb. Az anyahitközség tagjai közül 40-en vettek részt a világháborúban és 3-an estek el. Mai vezetősége: Breuer Soma kerületi főrabbi, Spitzer Aladár elnök, Preisz Soma alelnök, Székely Ernő pénztáros, Öszterreicher Jónásné a Nőegylet elnöknője.

Nagykőrös, rend. tan. város Pest-Pilis-Solt Kiskun vm. 28,701 lak. A zsidó hitközség alapjait a XVIII. sz. 80 as éveiben itt letelepedett zsidók vetették meg. Szájhagyomány alapján a Szentegylet már 1778. fennállott, de hogy már azelőtt is laktak ott zsidók, hiteles adatokkal nem bizonyítható. Az új jövevények megtelepedését nem akadályozta meg a hatóság, az első években alig is vett tudomást róluk és csak akkor figyelt fel, mikor már nagyobb számban áradtak be a városba. A véglegesen megtelepedett zsidókról 1798. ápr. 7. és 1808. Szent-András napján készített összeírást a városi hatóság. A második összeírás szerint Feiler Márton 26 év óta, Scheiber Ábrahám 25, Breiner József 24, Scheiber József 22, Plager József 20, Scheiber Salamon 20, Assinger Lőrinc 18, Fleischmann Ábrahám 14, Deutsch Jakab 5, Deutsch József 4 év óta lakott N.-ön. Az első összeírásban megemlített zsidók közül többen hiányoznak a másodikban. A többi között hiányzik Mandel Márton, aki pedig 40 évig a hitközség elnöke volt, továbbá Rothbaum Mózes, akinek ivadékai tekintélyes számban még ma is ott élnek. Az 1798-iki összeírás háromféle

zsidókat különböztet meg: *valóságos zsidó lakó-sokat, bevett lakos zsidókat és régen ott lappangó zsidókat.* Valamennyi házalással és kalmárkodással foglalkozott, kivétel csak Feiler Márton, aki tüveges volt. Az első letelepedők közé tartozik még Neu Jakab és Brück Jakab is. Az első évtizedekről fennmaradt okiratok a következő előljárókat említik meg: Steiner József Budáról származó nyersterménykereskedő, Fleischmann Ábrahám Budáról származó baromfikereskedő, Rothbaum Mózes Zsámbékról odaszármazott vaskereskedő, Reichlinger Hirsch és a Kecskemétről odaszármazott Scheiber Ábrahám. A rendezett hitélet kezdete 1794-re tehető, az ez évből való jegyzőkönyv szerint, amelyet Vecle Éfraim előimádkozó és titkár szerkesztett. A gyűlekezet tagjai eszerint formális gyűlést tartottak és részben valláserkölcsei, részben egyházgazdasági rendelkezéseket tartalmazó szabályzatot alkottak. Rabbit 1802. választottak Mandel Farkas személyében, aki Neufeld Wolf néven is szerepelt. A városi lakosság kezdetől fogva toleráns és jóindulatú volt a zsidósággal szemben. Kezdetben új zsidók megtelepedését csak úgy engedte meg a hatóság, ha a már ott lakó zsidók ebbe beleegyeztek. Később természetesen sok egyéb korlátozással egyetemben ez a korlátozás is megszűnt, úgy, hogy a zsidó lakosok száma egyre gyarapodott. 1846–47-ben 49 lakost számláltak össze, ezek közül 17 házasszeller, 29 házatlan szeller, 7 szolga, 16 szolgáló. Foglalkozásra nézve 10 iparos, 9 kereskedő, 10 kalmár, 17 kézimunkás. A zsidóság abban az időben az ingatlan-szerzés jogából ki volt zárva, egyes zsidók mindazonáltal házat vettek és azt zálogjogon, vagy más címen keresztény ismerőstük néven szerepeltették. Az ilyen zsidó háztulajdonosokat nevezték házasszellernek. A kézi munkások alatt valószínűleg az iparossegédekkel kell érteni. Első imaházuk a hagyomány szerint a Liliom-u. 117. sz. házban volt, ennek az imaállványai még ma is megvannak. Később ez az imaház a mai kaszinó épületébe költözött át, a helyiséget Szalay nevű keresztény tulajdonosa díjtalanul engedte át a hitközségnek. 1817-ben ógermán homlokzatú templomot építettek, a közbirtokosság támogatásával, amely 1172 forint adománnyal segítette elő a templomépítést. A hozzáépült görög stílusú oszlopcsarnok későbbi alkotás. A templomot 1879. renoválták. Így állott fenn 1911 júl. 8-áig, mikor a földrengés megrongálta, annyira, hogy le is bontották. Ez a katasztrófa a templomépítés feladata elé állította a hitközséget, amelynek akkori elnöke, Szántó Gyula meg is indította az akciót. Dezső János vezetésével bizottságot alakítottak, amely nagyarányú országos gyűjtést kezdett, de nem nagy eredménnyel. A templomépítés gondjai kötötték le az 1914. Plager József elnöklése alatt működő új előljáróságot is, de a kiűrt világháború miatt nem valósíthatta meg terveit. 1920-ban Székely Béla került a hitközség élére, aki vallási és kulturális akciókkal tekintélyes méreteket növelte meg az építési alapot, de a végső megoldáshoz ő sem jutott el. Neu Gyula és Balla József későbbi elnökök szintén ennek a feladatnak szentelték buzgalmukat. 1923-ban építőbizottságot alakít a hitközség Neu Gyula elnök-

letével, majd 1925 febr. 10. Rosenfeld Gyula vezetésével szűkebbkörű bizottságot küldött ki. Ebben Hercz Hermann, Fischer Hugót, Fehér Samut, Frank Jenőt, Neu Jakabot, Kalmár Lajost és Meller Endrét delegálták, a templomépítési pénztárnoki tisztségre pedig Kertész Gyulát választották meg. Nagy erővel indult most meg a gyűjtés, melyet a Benedek és Neu cég (Benedek József, Benedek Sándor, Benedek László, Benedek György, Neu Gyula, Neu István és Neu László) nyitott meg 50.000 darab téglával. Neu Judás és fia 10.000, Révész Lajos 6000, özv. Plager Gyuláné, 2000, Révész Dezső 2000, Silberstein Dávid 1000 téglát, Hetényi Géza cementlapokat, Kerekes Sándor cementet adományozott, Grünhut István és Glücksmann Hermann díjtalan fuvarozást vállaltak. Az új templom tervét Molnár Lajos N.-i mérnök készítette, az építést Szarvas György építész vezette. Nemes verseny indult meg a hitközség tagjai között, hogy az áldozatkészségben senki vissza ne maradjon. Gál Lajos, a N.-ön lakó Geiringer Adolf vállalkozó fia a teljes tüvegezést és tüvegezési munkákat ajánlotta fel a templom számára. Benedek József és családja, a Chevra Kadisa, Dezső János és neje, Fenyves István és neje, Fenyves János és neje, Fenyves Pál és neje, Fischer Hugó és neje, Grosz Sámuel Sándor és neje, özv. Grünhut Józsefné és fia, Grünhut István, Grünhut Márkus és neje, Hercz Hermann és neje, Hetényi Géza és neje, Kalmár Lajos és neje, Nádas Sándor, Neu Gyula és neje, Neu Jakab és neje, Papp Jenő és neje, Rosenteld Gyula és neje, Rothbaum Árpád és neje, Steinfeld Gyula és neje és Somló Imre ablakokat adományoztak. A főbejárati ajtót Glücksmann Hermann készítette. A többi ajtót adományozták: Benedek György, Fehér Samu, ifj. Fleischman Jakab, Glücksmann József Goldberger Dávid, Gonda Ferenc, Holländer Dávid, Kollársz testvérek, Rácz Sándor Budapest, Schiffer Márton, Schwarz Pál, Silberstein Dávid, Szántó Adolf Balatonfüred, Székely Pál, özv. Weisz Mihályné, Weisz Rezső, Weisz Sándor. A homlokzaton levő márványtábla Weinberger Jakab ajándéka, a frigyszekrény és oltárterítő Klein Regináé, aki áldozatkészségben a legelső között áll. A Nőegylet vigalmakat rendezett a templomépítés céljaira és tőkéjét is kamatmentesen bocsátotta a hitközség rendelkezésére. Maga a hitközség 100.000.000 K-s kölcsönt vett fel és ezzel végleg biztosította az építkezést. A vallásos áldozatkészség jellemezte fejlődésének más korszakaiban is a hitközséget. 1845-ben megalapítja az elemi iskolát, amely ma 35 tanulót nevel. A Nőegylet 1866. létesült. Fejlődésének tetőpontját a múlt század 90-es éveiben érte el, amikor 900 lelket számlált. Ma jelentékeny visszaesésben van, mert 158 családban 600 lelket számlál 186 adófizetővel. Ezek között 6 gazdálkodó, 95 kereskedő, 21 iparos, 7 ügyvéd, 6 orvos, 2 más szabadpályán, 3 köztisztviselő, 20 magántisztviselő, 1 tanító, 30 magánzó, 2 munkás. Többben jelentős szerepet játszanak a város és környék gazdasági életében és jelentékenyen előmozdították a gyümölcs-, borbarmfi- és tojáskivitel, ami országos szempontból is fontos, főleg pedig a munkáskérdés szem-

pontjából, mert bőséges munkaalmat teremtettek és ezzel leenyhítették a fenyegető munkaninséget. Benedek József és fia gyümölcs-, baromfi és tojáskiviteli üzemiükben 6 tisztviselőt és 250 munkást, Neu Gyula és fia baromfikiviteli üzemiükben 6 tisztviselőt és 150—200 munkást foglalkoztatnak. Plager és társai téglagyárat, (25—50 munkás), Rosenfeld Soma (Rosenfeld testvérek) gyümölcs és borkiviteli céget (6 tisztviselő, 60 munkás), Steinfeld Gyula (Steinfeld Gyula és fia) gyümölcs- és baromfikiviteli üzemet (10—30 munkás), Neu Jakab és fia gabona-export céget, Herzmann Dezső baromfi-, tojás- és gyümölcskiviteli üzletet létesített. A világháborúban 124 tagja vett részt, 19 hősi halált halt. 1927—28-ban a hitközség költségvetése, 17,606 P.-re rugott, amelyből a hitközség hitéleti célokra 5232 P-t, filantrópikus célokra 245 és szociális célokra 248 P-t fordított. A régi alapítványok elértéktelenedtek, az újabbakat a Szentegylet és a Nőegylet kezeli. A hitközség vezetősége: Benedek György elnök, Kun Márton alelnök, Rothbaum Árpád pénztárnok, Steinfeld Gyula, Goldberger Dávid, Fehér Samu gondnokok, Grosz Sándor ellenőr, Rosenfeld Gyula iskolaszéki elnök, Székely Béla a Szentegylet elnöke, Neu Jakabné a Nőegylet elnöke, Grosz Dávid rabbi helyettes, Salamon Samu jegyző, Bramfeld Ferenc kántor.

Nagymagyar (*Velky Magendorf*, Cs.-Szl.), kisk. Pozsony vm. 1325 lak. A zsidó hitközség 1700 körül alakult. Az első rabbi, akiről tudomásunk van a nagyhirű Löw Jeremiás (l. o.), Neuschatz Lipót, Komorn Móse, Schnider N., Faunfeder Simon, Katz Moses, Brach Saul, Buxbaum Josua és Brach Náthán követték őt a rabbiszékekben. 1778-ban építették a templomot, míg a Besz-Hamidras csak 1888. épült. 1800-ban Löw Jeremiás megalapította a Talmud-Tórát, amelynek 19 tanítványa van és Klein Mór hitoktató vezeti. Ugyanakkor alakult a Chevra Kadisa. 1860-ban elemi iskolát alapítottak, amely Löwi Ferenc tanító vezetése mellett 35 tanítvánnyal működik. 1888-ban Katz Mór rabbi jesivát létesített, amely Brach Saul idejében nagyirúvá vált. 1900-ban Brach Saul rabbi Ec-Chajim jótékonyági egyesületet hozott létre. 1918. a tóra-tanulás és a hitűség kimélyítése céljából az ifjúság megalakította a Tiferesz-Bachurim együletet. A következő alapítványokat kezeli a hitközség: Steiner (1880) kiházasítási alap, Ehrenfeld Lipót (1900) jótékonyággyakorlására, Ehrenfeld Sándor (1908) Talmud-Tóra támogatására. A háború alatt népkonyhát tartott fenn a hitközség. 28-an teljesítettek katonai szolgálatot, akik közül 4 hősi halált halt. A hitközség orthodox alapon áll. 58 családban 120 lelket számlál. A hozzátartozó környékbeli tagokkal együtt 72 adófizető tagja van. Foglalkozásuk: 35 katoná, 26 kereskedő, 8 iparos, 4 gazdálkodó, 3 magántisztviselő, 2 tanító, 1 orvos és 1 magánzó. 1 munkanélküli és 5 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 35—40,000 ök. Mai vezetősége: Brach Náthán főrabbi, Blau Jakab elnök, Ehrenfeld Ignác és Schwartz Simon alelnökök, Weinberger L. és Ehrenthal József pénztárnokok, Klein Mór és Blum Ignác templomgondnokok.

Nagymarton (*Mattersdorf*, A.) Sopron vm. Az 1526. Sopronból kiűzött zsidók nagy része N.-ban telepedett le. Azóta, eltekintve a török és a kuruc portyázások idején szenvedett zaklatásoktól, nyugalomban éltek N.-ban a zsidók. Esterházy Miklós és fia, Pál nádorok ideje alatt számuk tetemesen meggyarapodott. Egy 1749-ből származó okirat szerint a N.-i zsidó hitközségben ekkor már 100 családfő lakott, akik a hercegnek évenként 400 forint védpénzt fizettek. 100 forintot a helység előljáróságának, ezenkívül még 10 forintot «Waydtgeld», azaz legelőpénz címen. Sopron városának, hogy ott háborítatlanul kereskedhettek, évenként 30 forintot kellett fizetniök és minden N.-i zsidónak, ki hasonló célból Bécsúj helybe akart belépni, esetről esetre 5 garast kellett fizetni. Ezekre a szolgáltatásokon kívül fizették még természetesen a türelmi adót is a királynénak. Az akkori viszonyokhoz mérten súlyos adóteher mellett mégis szaporodott a község zsidó lakossága, mert 1770. a megyei konskripció szerint már 179 zsidó családot számláltak össze, melyek közül sokan Béccsel, Bécsújellyel és Sopronnal kereskedtek. Ábrahám Leeb és Mózes József a bécsi császári pénzverdének arany- és ezüstszállítói voltak. Mózes Gimbritz Bécsben nagykereskedést üzemeltetett és Samuel Leeb Schay «olasz árukkal» kereskedett. 1780-ban, Korabinsky szerint már több volt a zsidó lakosság, mint a más felekezeté. Ebben az időben a hitközségnek már korszerű német iskolája is volt, amelynél a később nagyhirű Beer Péter is (1782—1785) működött. 1848-ban, Fényes Elek szerint, 3000 keresztény lakos mellett 1500 zsidó lakost számláltak össze. Eddig ismert rabbijai: r. Mose 1660 körül; Frankfurter Juda Léb 1730—1737; Chajes Gerson Ábrahám 1770 körül, Morvaország későbbi főrabbi; r. Jeremiás 1780; Bloch Jizsoszchor Beer, megh. 1798; Szófer Mózes 1798—1806; Eger Bunem; Szófer Simon: Ehrenfeld S. B. M. B.

Nagymihályi zsinat. A világi kulturának a magyar zsidók között való elterjedése legelején, a XIX. sz. első felében mutatkozott már, hogy a zsidóságban kétféle felfogás foglalt mindinkább teret és bontja azt két vallási pártra. A haladó, helytelenül neológnak nevezett párt arra törekedett, hogy a kultúrát, a haladást bevigye a vallási intézményekbe is. A konzervatív, vagy orthodoxnak nevezett párt vallási intézményeknek nem csak lényegét érintő kérdéseiben, hanem azok külsőségeiben is a régi formák fentartását követelte. A mutatkozó nézeteltérések sok hitközség békéjét dülták fel. Szekesfehérvárott 1852. egy rituális válólevél megírása, Pápán 1853. a sírfeliratok szövege, Makón 1858. és Nagyváradon 1863. az istentisztelet külső formásága, Kolozsvárott 1850., Miskolcon 1863., Losoncon 1865. az új templom berendezésének kérdése körül lobbant fel a szenvedélyes ellenségeskedés. A közben felmerült események még csak növelték a két tábor közti ellentétet, ami fokozatosan ellenségeskedéssé fajult. Főleg a konzervatívok egy része hirdette, hogy a zsidóság nem két pártra, hanem két vallásfelekezetre oszlott. Jó alkalmat adott eme eszméjük nyilvánosságra hozatalára a Bécsben 1863. folyt messiás-per,

melynek folyamán Mannheimer bécsi hitszónok oly szakvéleményt adott, hogy a vallás egységes rabbanitazsidóság és nincsenek benne vallási szekták. Ezen vélemény ellensúlyozására 121 konzervatív rabbi aláírásával nyilatkozat jelent meg, mely szerint igenis van külön orthodox zsidóság; az aláírók közül csak 36 rabbi volt külföldi, a többi 85 rabbi magyarországi volt. Újabb izgalmat hozott a Rabbiszeminárium alapításának kérdése. A kormány 1864 márc. 30-ra vegyes bizottságot hívott egybe Budára, melynek feladata volt az iskolaalap (l. o.) hovaforrásáról, főleg pedig a rabbiszeminárium alapításáról tanácskozni. Erre a konzervatív tábor felségfolyamodványban kérelmezte a szeminárium felállítása tervének elejtését, azon indokkal, hogy az veszélyezteti a pozitív vallási törvényeket. A konzervatív párt legbuzgóbb agitátora R. Hillel (Lichtenstein Hillel) szikszói rabbi volt, aki beutazta az országot és a haladás legcsekélyebb megmozdulása ellen agitált mindenütt. Tőle és a hozzá közelállókól röpiratok jelentek meg, melyek minden zsidónak kötelességévé tették, hogy a neológoktól tartsák távol magukat, mert ezek a zsidóság elpusztítói. Végül is R. Hillel kezdeményezésére 1865 őszén Nagymihályon 24 konzervatív rabbi egybegyűlt és zsinati határozat — peszák-bész-din — gyanánt kimondta: 1. Tilos a zsargonon kívül más nyelven prédikálni. 2. Tilos templomban imádkozni, melynek nincs közepén az almemor. 3. Tilos a templomra tornyot építeni. 4. Tilos a funkcionáriusoknak ornátust viselni. 5. Tilos a női karzatra rácsozat helyett karfát alkalmazni. 6. Tilos a kórus énekét meghallgatni, vagy imájára áment mondani. 7. Tilos kórus-templomba még csak be is lépni, mert az rosszabb a pogányok templománál. 8. Tilos a templomban esketni. 9. Tilos bármely régi szokást megváltoztatni. A hajdani jeruzsálemi Nagy Zsinat mintájára a határozatot 71 konzervatív rabbi aláírta és minden hazai hitközségnek megküldte. Sok hitközség napirendre tért fölötte, de sok helyen még csak ki szélesítette a két ellenpárt között levő szakadékokat, mely a kongresszus (l. o.) után már áthidalhatatlanná vált.

Gr. Zs.

Nagyoroszi, nagyk. Nógrád vm., 2252 lak. A N.-i orthodox hitközség 1883. alakult. Alapítói N.-ban letelepedett kereskedők voltak. Első rabbija Ungár Akiba, aki rövid áldásos tevékenység után Szügyben hunyt el. Első előjárói Hoffmann Dávid földbirtokos, Gráber N. végrehajtó, Kalmár Ármán orvos és Kiszner Mór kereskedő voltak. Templomot szegényes viszonyai miatt nem építhetett a kis hitközség, így az istentiszteletet magánházaiban tartották. A hitközségi tagok közül Wiener Mór és Csillag Soma saját, Roth Vilmos bérelt birtokon gazdálkodnak. A hitközség anyakönyvi területéhez Érsekvadkert, Diósjenő, Nógrád, Borsosberény, Pusztaberki, Tereske, Szátok, Kéthodony, Romhány, Pusztaszécsényke, Kisecset, Szenté, Debercs, Nőtincs, Alsó- és Felsőpetény, Bánk, Rétság, Szerdahely, Nógrádverőce, Rád, Penc, Alsó- és Felsősap, Kosd, Legénd, Tolmács, Agárd és Keszeg községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 132, a

családok száma 14 (csak N.-ban), adót 14-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközségi tagok túlnyomórészt kereskedők. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül hárman estek el. A hitközség mai vezetősége: Lőrinc Izsák rabbi, Kiszner Mór elnök, Berger Bernát pénztárnok, Bissitz Ármán jegyző.

Nagysimonyi, kisk., Vas vm. 1840 lak. A zsidó hitközséget 1720. alapították. Ugyanakkor épült a templom, amelyet azóta már többször renováltak. Az első rabbi Schwartzstein Zavel volt (megh. 1850 körül). Elemi iskola is létesült, amely azonban 1921. megszűnt. A háború alatt a szomszédos ostffyasszonyfai foglytáborban levő zsidó katonákat és foglyokat a hitközség tagjai rituális kosztal látták el. Weisz Simon főrabbi érdeme, hogy a táborban elhalt zsidókat elkülönített helyre temették és mindegyiknek sírkövet állítottak. A hitközség orthodox alapon áll. 28 családban 108 lelket számlál. Anyakönyvi kerületéhez tartoznak Ostffyasszonyfa, Csöngye, Kenyeri, Kecskéd, Pápoc, Kemenesmagasi, Kemenessömjén és Kemenesmihályfa községek tartoznak. A háborúban 25-en vettek részt, közülük 6 elesett a harctéren. A hitközség mai vezetősége: Weisz Simon főrabbi, Kohn József elnök, Libenau Lajos alelnök, Ungár Gyula gondnok, Schmere Mór pénztárnok, Fischer Mór és Schreiber József Chevra elnökök.

Nagyszalonta (Salonta mare, R.), nagyk. Bihar vm. 15,943 lak. A zsidó hitközség 1910. 843 lelket számlált, most 198 családban 688-ra csökkent a lélekszám. Az adófizetők száma 190. 2 nagykereskedő, 66 kereskedő, 8 iparos, 4 gazdálkodó, 3 ügyvéd, 7 orvos, 1 köztisztviselő, 3 magántisztviselő, 1 tanító, 75 egyéb. 13 közadakozásból él. 95 tagja vett részt a világháborúban, 12 elesett. A háborút követő időkből egy halottat gyászol, Schwarz Farkast, akit 1919., a román bevonuláskor, ágyúgolyó terített le. A hitközség 1927—1928-ban 715,630 lelt állított be a költségvetésbe; hitéleti, filantrópikus és szociális célokra 582,290 lelt fordított. Intézményei: Szent egylet (1859 óta), Nőegylet (1878). Iskoláját 1869. alapította és a magyarnyelvű oktatást 1870. rendszeresítették benne. Most 31 növendéke van az iskolának 1 tanerővel. Intézményeit és általában kulturális és filantrópikus törekvéseit elismerésre méltó áldozatkészséggel támogatják a tagjai, akik közül többen jelentékeny alapítványokat létesítettek és kezelésüket a hitközségre bízták. Még ma is a következő alapítványokat kezeli a hitközség: Becker Áron (főgimnáziumi ösztöndíj, 10.000 K), Sternthal Adolf és neje (kulturális célokra 6000 K), Sibrover Herman (jótékony célokra 4000), Sternthal Bernát (iskolai jutalmakra és egyéb kulturális célokra 800 K), Sternthal Farkas (aggok és synylődök házának létesítésére 16.889 K), Sternthal Pinkász (jótékony célokra 8000 K), Sternthal Arthur (iskolai gyermekek felruházására 2600 K), Sternthal Ábrahám (közszükségleti célokra 400 K), Lévy József (jótékony célokra 6500 K), Becker Áron (jutileumi alapítvány iskolai célokra 640 K), Ehrlich Mihály (szegény gyermekek felruházására 800 K), Sternthal Ábrahám (szegények segélyezésére

2000 K), Roth Mór (szegény gyermekek felruházására 200 K). Ellmann Simon (iskolai jutalmakra 100 K), Sámson Sámuel (jótékony célokra 3400 K). A hitközség maga is Becher Áron nevére két alapítványt létesített, egy 2000 koronásat főgimnáziumi tanulók ösztöndíjára és egy 1000 koronásat szegény gyermekek fölruházására. Alapítása a szabadságharcot követő évekre esik 1848 után, mikor a letelepedési tilalom megszűnt, N.-án is megtelepedett néhány zsidó; nevezetesen Sternthal Ábrahám, Sternthal Bernát, Czinczár Sándor és Waldauer Mihály, akik az 50-es években megalapították a hitközséget és felépítették nagy áldozatkészséggel első templomukat. Az első előjárók Sternthal Ábrahám és Sternthal Bernát voltak. A szervezés után csak metszőt és szolgát alkalmaztak, mikor 60—70-re nőtt a hitközségi tagok száma, még egy metszőt alkalmaztak. később már rabbist is. Első rabbijuk Landesberg Áron volt. Utána megint csak rabbihelyettesek működtek, még pedig Krausz József és Fried József. 1867 előtt nyilvánosság nélküli iskolát tartott fenn a hitközség, de ebben világi tantárgyakat is tanítottak. Az emancipáció után képesített tanítót állított az iskola élére, rendszeresítette a magyar nyelvű oktatást és megszerezte az iskola számára a nyilvánossági jogot. Ez 1910 ig 3 tanerőt foglalkoztatott és 6 osztályban 80—100 növendéket nevelt. Az iskola azóta 4 osztályúvá fejlődött vissza, csak 1 tanerőt foglalkoztat és a növendékek száma 25—30-ra csökkent, jöllehet, hogy 1910 óta a hitközség adózó tagjai tetemesen megszorodtak. 1886. a régi zsinagóga már nem tudta befogadni a híveket és a hitközség a saját áldozatkészségéből új templomot építtetett, Knapp Ferenc nagyváradi építész tervei alapján. Az alap és zárókövet teljes papi ornátusban Arany János veje, néhai Széll Kálmán ref. esperes tette le nagyszabású beszéd kíséretében, a későbbi ünnepélyes felavatást Rosenberg Sándor aradi főrabbi végezte. A hitközség régebben a nagyváradi kerülethez tartozott, most az Erdély-Bánát-Körösvölgyi kongresszusi községkerület-hez tartozik. Mint anyakönyvi központ kiterjed Tulca, Baj, Ilye, Madarász, Homorog, Cséfa, Imánd, Gyapjú, Less, Marciháza, Arzád, Erdőgyorok községekre. Az új határok következtében a hozzátartozó Mezőgyán és Zsadány (Geszt) elszakadt tőle. A zsidó anyakönyvvezetés rendszeresítése idejében 1892. az anyakönyvvezető helyettes rabbist, Fried Józsefet rabbivá léptette elő a hitközség. Ez 47 évi szolgálat után nyugalomba vonult. 1925 óta a Fogarásról meghívott Nébel Ábrahám főrabbi áll a hitélet élén, amelynek békés fejlődését a legújabb időkig semmise zavarta meg. 1927-ben azonban néhány beköltözött idegen megbontotta a hitközség régi egységességét és orthodox hitközséget alapított. A hitközség vezetősége: Nébel Ábrahám főrabbi, Lakatos Gyula elnök, Nemes Mátyás gazdasági előjáró, Roth Mór kultuszügyi előjáró, Hirsch Armin iskolaszéki elnök, Szántó Márton pénztárnok, Grosz Elek, Fischer Jakab gondnokok, Weinberger Béla jegyző, Régner Ignác kántor, Katsz Béla tanító. A Szent Egyet elnöke Preisz Fülöp, a Nőegylet özv. Sternthal Farkasné.

Nagyszentmiklós (*Sanicolaul mare*, R.), nagyk. Torontál vm., 10,617 lak. A N.-i (kongresszusi) hitközség megalapítását illetőleg nincsenek pontos adataink. Régi iratokból kitűnik, hogy a XVIII. sz.-ban már laktak itt zsidók, akik a többi lakóssal a legnagyobb békességben éltek. Állandó szerződéses viszonyuk volt a Nákó-uradalommal a korcsmai és halászatijog bérletét illetőleg. Ajándékozás útján a Nákó-uradalomtól kaptak az 1780-as években temetőhelyet s vásároltak telket a templom számára, melyet 1794. építettek fel. Több adósság-levél hitelképességüket, több régi elismervény meg azt bizonyítja, hogy a türelmi adót és a *Rekruten-geldet* pontosan fizették. A hitközség első rabbija Chewja Kohn volt, akinek működéséről azonban közelebbit nem tudunk. Az első előjárók, illetve zsidóbírók Deutsch Izrael és Fischl Mózes voltak. A hitközség több évtizeddel ezelőtt létesített elemi iskolát, amely azonban a világháború idején megszűnt. Új templomot 1911. épített saját erejéből a hitközség. Évszázados multú Chevra Kadisájának jelenleg Wiener Náthán az elnöke, Nőegylete Tenner Vilmosné vezetése alatt áll. A hitközség hírnevesebb szülöttei Hermann Lipót (l. o.) és Spitzer (Orma) Béla festőművészek. A hitközségnek a társadalmi életben szerepet játszó tagjai: Blattner Ármán volt kórházi orvos, Tenner Vilmos volt kórházi főorvos, Kassovitz Henrik volt járási orvos és Hirsch Sándor kerületi orvos. Nagyobb gazdasági és ipari vállalatokat létesítettek: Popper Jakab és fiaik cég (téglaagyár, sörgyár és sertéshízlalda, 120 munkással), Popper László (tojás és sertéskiviteli vállalat és takarékpénztár 45 alkalmazottal), Wiener Náthán (könyvnyomda) és Wéber Izidor, akinek olaj és petróleum nagyvállalata 15 munkást foglalkoztat. A hitközségnek értékes kéziratgyűjteménye van, történetét Fried Lajos írta meg egy könyvben, mely 1911. jelent meg. A hitközség évi költségvetése 345,000 lei, melyből 60,000 leit fordítanak szociális és filantropikus célokra. Két kulturális célú alapítványt is kezel még a hitközség. Anyakönyvi területéhez a N.-i orthodox hitközségen kívül Német-szentmiklós, Ózcsanád, Máriaföld, Valkány, Valkánybesenyő, Billéd, Bánátkomlós, Kécsa, Keresztúr, Új- és Nagyszentpéter, Nagy- és Kisósz, Sárafalva, Perjámos, Béba, Bogáros, Újhely, Sándorháza, Nyerő, Keglevichháza, Bolgártelep és Pusztakeresztúr községek tartoznak. Lélekszáma 280, a családok száma 80, adót 105-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 6 nagykereskedő, 2 gazdálkodó, 3 szabadpályán levő, 1 tanító, 35 kereskedő, 1 ügyvéd, 8 munkás, 5 orvos, 10 magántisztviselő, 2 vállalkozó, 10 iparos, 1 mérnök, 4 magánzó, 5 egyéb. A hitközségnek a világháborúban részt vett tagjai közül 17-en estek el. Mai vezetősége: Friedmann Sámuel főrabbi, Kassovitz Henrik elnök, Singer Sándor alelnök, König Mór pénztárnok, Fischhoff Leó ellenőr, Goldschmidt Ignác és Plohn Jakab gondnokok, Wohlberg József titkár. A hitközség kántora Tessler Lajos.

Nagyszombat (*Trnava*, Cs.-Szl.), rend. tan. város Pozsony vm., 15,163 lak. Egyike a legrégebb hitközségeknél, de történelmi multjáról csak néhány adat áll rendelkezésre. E hiányos

adatokból megállapítható, hogy N.-on mára XV. sz.-ban volt zsidó hitközség. (L. *Nagyszombati zsidóéletés.*) Évszázadokon keresztül jóformán semmit sem tudunk a hitközség életéről. Nagyon valószínű, hogy a török hódoltság ideje alatt a hitközségi élet teljesen szünetelt, aminek oka abban keresendő, hogy a törökök a zsidók egy részét rabságba hurcolták, más részét pedig olyan nagy adókkal sújtották, hogy a hitközség fenntartásának költségeit nem tudták fedezni. 1780 táján — mikor a zsidók helyzete kedvezőbbé vált — újból telepedtek ott le zsidók. Az elsők közül két ember neve ismeretes, Wolf József és Drechsler Smaje, akik mindketten Sasvárról költöztek be. A hitközség első rabbi, akiről feljegyzés maradt, Nagyszombati Izsák (l. o.). A következő rabbi, akiről pontos adataink vannak, Szidon Simon, szül. Nádason 1815., megh. N.-an 1891. 1855-ig Cifferen, azontúl haláláig N.-on működött és *Osz Brisz* és *Sevet Simon* címen héber könyveket írt. A hitközség a múlt sz. első felében szépen fejlődött és tagjainak létszáma nagyon meggyarapodott. A magyarországi zsidóság egyetemes gyűlése után a hitközség egyik frakcióhoz sem csatlakozott, hanem megmaradt statusquo ante alapon. A hitközség nagy temploma 1892., kisebb imaháza pedig 1914. épült a hitközség tagjainak hozzájárulásával. Híres jesivája, melyet messze vidékről is felkerestek a növendékek, a háború alatt megszűnt. Talmud Tórája jelenleg is működik. Az ötosztályos, három tanerős iskola 1850. létesült; első igazgatója Munk Adolf volt (1851—53). Jelenlegi igazgatója Gerő Ignác. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, mely 1800. létesült s most Adler Vilmos elnöke alatt áll. A Chevra Kadisa égisze alatt áll az Aggok Háza, melynek Messinger Ármán a vezetője. Legrégibb egyesület a szegények támogatását célzó Cedóko-egylet (alakult 1790.), melynek Neurath Emil az elnöke. 1850-ben alakult a Nőegylet, melynek Klein Jenőné az elnöknője. Van ezenkívül egy Poel Cedek egylet, mely Neurath Mór elnöke alatt áll, egy Fillér Egylet, amelynek Matzner Stefi az elnöke, egy Leányegylet, amelyet Singer Jolán és Stein Betti vezetnek: 1898 óta működik a Cion-egylet, melynek Adler Sándor az elnöke s végül 1898. létesült a Makabea sport- és kulturegylet, melynek Diamant Ernő a vezetője. A hitközség tagjai közül többen létesítettek nagyobb arányú ipari és gazdasági vállalkozást. Így: Fischer Adolf csokoládégyárat, Wertheimer Sándor szeszgyárat, Diamant Samu, Freuman N. és Seszler Lipót malátagyárat, Diamant Henrik téglagyárat létesítettek, mely gyárak együtt több száz munkást foglalkoztatnak. A hitközség tagjai közül Róth Zsigmond, Deutsch Sándor, Koppel Ignác és Messinger Hugó vezetnek nagyobb mintagazdaságokat. A hitközségben Stein Miksa főrabbinak van jelentősebb könyvtára. A hitközség területén Szidon Simon már említett könyvein kívül Stein M. Miksa főrabbi következő munkái jelentek meg: *Magyar rabbik*; *Hagyomány*; *Even Hameir*; *Jahrbuch* (két kötet) és *Alkalmi beszédek*. A meglehetősen nagy költségvetéssel dolgozó hitközség anyakönyvi területéhez Zavar, Nagy- és Kisbresztován, Keresztúr,

Alsó- és Felsőloc, Bohunic, Ciffer, Bátor, Halmos, Tótújfalu, Kápolna és Csatta községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 2200, a családok száma 500, adót 420-an fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjai túlnyomórészt kereskedők, iparosok, de sok a vállalkozó és az intellektuális pályákon működő egyén. A hitközség mai vezetősége: Stein M. Miksa főrabbi, Frommer Edő orvos, elnök, Deutsch Károly gyáros, másodelnök, Rosenfeld Adolf iskolaszéki elnök, Neurath Emil kultuszelőjáró, Messinger Ármán és Wolf Gyula előjárók, Magran Richárd pénztáros és Gerő Ignác jegyző.

Nagyszombati Izsák (*Tirnavu Ajzek, Jic-chok*) rabbi. A XIV. sz. végén élt, megh. 1421 előtt. Nagyszombati rabbi volt, később a pozsonyi rabbiiskola feje, majd bécsi főrabbi. Életéről kevés hiteles adat maradt fenn, de annál több hagyomány szól róla a nép ajkán. Tudományos munkásságot fejtett ki a középkori zsidó irodalom vég-hanyatlása korában és ő az egyetlen magyar zsidó hittudós, akinek nevével az akkori európai zsidó hittudósok díszes sorában találkozunk. Német-zsidó nyelven és később héberül írt. Tanulmányait az ausztriai talmudiskolákban végezte, javarészt Bécsben, Klausner Ábrahám rabbinál, akit maga is főtanítójának nevez, aztán járt Bécsújhelyen Selomo ben Zekel rabbinál, meg egy Mehara nevű rabbinál, aki később mártírhalt. Tanítóinak követője volt és ő is főleg a vallási szokások felé fordította figyelmét és megírta *Szidur Haminhógim* (Vallási szokások) c. könyvét, amelyet főleg a hittudományokban járatlan tömegnek szánt (kézírásban megjelent 1400). Munkájában gyakorlati célokat tart szem előtt és minden teológiai fejtegetéstől mentesen csupán a zsinagógai év vallási szertartásainak és imarendjének ismertetésére szorítkozik. Az eltérő nézeteket és szükséges magyarázatokat jegyzetekben közli bizonyos tekintélyekre való hivatkozással. Könyvét nagy elismeréssel fogadták és hatása megmaradt a későbbi gyakorlatoknál és a liturgiánál egyaránt. Többféle kiadást ért meg, mindig bővítésekkel, olykor mint imakönyvek toldaléka. Zsidó-német fordítással együtt megjelent Velenében (1601); Prágában, Amsterdamban (1662) és Majna-Frankfurtban (1686.) csak német-zsidó fordításban. Később német-zsidó és héber nyelven megjelent róla egy kis könyvecske: *Isten útja. Nagyszerű esemény, amely megtörtént Nagyszombati Ajzek rabbi, a Szokások könyvének szerzőjével*. A könyv azokból a hagyományokból táplálkozik, amelyek Ajzek rabbiól fennmaradtak és elmondja, hogy a rabbi leányába beleszeretett a nagyszombati özvegy hercegnő fia, de az megtagadta tőle a lánya kezét azzal, hogy csak zsidó talmudtudóhoz adja feleségül. Néhány esztendővel később beállított hozzá egy fiatal talmudtudós, aki kedvenc tanítványa lett és mikor az felfedte a rabbi előtt hercegi származását, a rabbi beváltotta ígését és a leányát hozzáadta. Egy napon volt dajkája egy anyajegyről felismerte a fiatal herceget, mire börtönbe vetették. Az anyja utóbb bocsánatot ígért neki, ha származását beismeri, de a vádlott mindvégig tagadott, mire királyi parancsra kivégezték. A

szerencsétlen anyja emiatt bosszút tervezett a zsidók ellen, de álmában megjelent előtte a fia és irgalmat kért a zsidók számára, mire a hercegő beérte annyival, hogy Nagyszombatról kiűzte a zsidókat. Ez a monda nyilván az 1494-i nagyszombati zsidóégetést és az 1537. végrehajtott kiűzetésüket akarja magyarázni. U. L.

Nagyszombati zsidóégetés. 1494 aug. ötödikén vérvád alatt letartóztatott számos nagyszombati zsidó. A vád abból indult ki, hogy egy odavaló keresztény gyermek nyom nélkül eltűnt és mert különböző vallomásokból kiderült, hogy a gyereket a zsidó utcában látták az előző napon, a zsidóknak tulajdonították a gyermek eltűnését. A nyomozó hajdúk az egyik házban vérvonalakat találtak, mire a ház minden lakóját elfogták. A vallatóra fogott asszonyok a kénpadtól való félelmükben bevallották a meg nem történt gyermekgyilkosságot. Az egykorú tudósító, Bonfinius részletesen ismerteti az egész perlefolysását, természetesen hitelt adva a szörnyű vádnak. Elmondja, hogy tizenkét zsidó férfi és két asszony a közeli templomban gyilkolták meg a gyermeket. Miután megfojtották, ereit felmetsették, vérért részben megitták, részben pedig eltették, a hullát pedig feldarabolták és külön-külön elásták. Bonfinius azt is írja, hogy az aggasztások, akiktől kénpadon akarták megtudni a tényállást, azt vallották, hogy négy célra van szükség keresztény vérré: A csecsemő vérzésének előállításához, a körülméletlési szertartásnál, valami szerelmi ital elkészítéséhez, a menstruáció gyógyításához, amelyben zsidó férfiak is szenvednek, végül istenáldozatra, amelyet évenként mindig más-más vidéken tartanak. Ez esztendőben az áldozat bemutatásának sorrendje a nagyszombatiakra esett. Ezeket a vallomásokot asszonyok és öregek tették, de az ifjakból még a kénpad gyötrelmei sem hoztak ki ilyen vallomásokat, — írja csöppet sem kételkedően a jámbor Bonfinius. Tizenhét nap alatt zajlott le az elfogás, kihallgatás, kénvallatás, ítélethozatal és az ítélet végrehajtása. Aug. 22. már máglyára vették a szerencsétleneket. A kivégzés napján papok és szerzetesek a keresztség felvételére biztatták az elítélteket, hogy a középkori szokás szerint enyhébb büntetést, vagy esetleg felmentést ígérjenek nekik. Noha az inkvizíció szörnyen meggyötörte az elítélteket, mind visszautasította az ajánlatot. Elsőnek egy Lévi törzsbéli voltak kénpadra; volt a máglyára ítélték közt két férfi Áron papi családjából. Két öreg ember, Ábrahám és Juda pedig hangos imádkozással szenvedtek mártírhálált a máglyán, amelyet Szapolyai István nádor gyújtott meg. Erről az ember-telen eseményről egy zsidó gyászének is maradt fenn, amelynek Jehosua ben-Chájim (l. o.) a szerzője. Nagyszombat városa viszont, hogy az esemény emlékét megörökítse, a zsidók által állítólag meggyilkolt gyermek kőszobrát felállította az úgynevezett zsidó kapura, a Klarisszák kolostorának közelében, hol a XIX. sz. elején még látható volt. Több későbbi író azt állítja, hogy a N. után a zsidókat örök időkre kiűzték a városból. Ez az állítás azonban téves, mert a zsidók egészen 1539-ig a régebbi viszonyaik között éltek Nagy-

szombatban, külön zsidóbírókat neveztek ki a számukra; csak hogy egészen a mohácsi vészig a Szapolyaiak főhatalma alatt állottak, akik korlátlanul rendelkeztek fölöttük, mivel a király, II. Ulászló, Nagyszombatot zálogul adta nekik. A N. épen az újkor küszöbén nyitotta meg a magyar zsidók számára a középkor borzalmait és különösen az aránylag nyugalmas századok után akkor következett ez be Magyarországon, amikor már külföldön a leöledő zsidók ezrei mutatták a középkor vallási elfogultságának szörnyűségét. U. L.

Nagyfőújhely, nagyk. Pest-Pilis-Solt Kiskun vm. 5120 lak. Ha a szájhagyománynak hinni lehet, akkor N. egyike Magyarország legrégebb hitközségeinek. Állítólag már a török uralom idején szervezett közösségben éltek itt a zsidók. Ezt a feltevést azonban egyetlen pozitív adat sem támogatja. Annyi bizonyos, hogy N.-ben már száz évvel ezelőtt rabbi működött. A jelenlegi rabbi, Ungár Rezső 1885 óta vezeti a hitközséget, előtte Tauber Salamon 30 évig volt rabbi, s még két elődjéről, akik ugyancsak hosszú ideig működtek, vannak feljegyzések. Egy temploma van a hitközségnek, amely kb. 150 évvel ezelőtt épült. Van még Chevra Kadisája és Nőegylete. Előbbi élén Kammer Vilmos kormányfőtanácsos áll, az utóbbit Ungár Rezsőné vezeti. A hitközségből származott néhai Schermann Adolf volt budapesti tisztifőorvos. A társadalmi és gazdasági életben szerepet játszanak Kammer Vilmos vezérigazgató, Szegő József az Első Magyar Óragyár főmérnöke és Burger Zsigmond fakereskedő. A hitközség anyakönyvi területéhez Budafok, Albertfalva és Törökbálint tartoznak. Lélekszáma 150, családok száma 47, adófizetők 44. Foglalkozás szerint: 1 nagykereskedő, 1 gazdálkodó, 11 kereskedő, 1 orvos, 7 magántisztviselő, 2 vállalkozóigazgató, 6 iparos és 1 mérnök. A világháborúban 16-an vettek részt és 3-an estek el. Az orthodox hitközség mai vezetősége: Ungár Rezső főrabbi, Burger Zsigmond elnök és Kammer Vilmos alelnök.

Nagyvárad (Oradea, R.), törv. hat. joggal felruházott város, Bihar vm., 64,169 lakossal (1910. évi népszámlálás). A kongresszusi alapon álló hitközség 1870. alakult, illetve vált ki az addig egy hitközségben élő N.-i zsidóság közül. A monumentális művészi templomot a nürnbergi zsinagóga mintájára 1878. építették. A terveket Bús Dávid volt városi főmérnök készítette, az építkezést Rimanóczy Kálmán építész vezette. A költségeket egyrészt az örökös templomi ülések árából, másrészt nagyobb bankkölcsön útján teremtték elő. 1903-ban létesítette a hitközség négyosztályú héttanerős elemi iskoláját, 1920. pedig a hitközség rohamos fejlődésének eredményeképpen tető alá került a zsidó liceum (reálgimnázium) is, melynek 300-nál több növendéke van. A liceum eddig még nem kapott nyilvánossági jogot, úgy, hogy a hitközség csak a legnagyobb anyagi áldozatok árán tudja fentartani. Két nagyszerű szociális intézménye is van a hitközségnek: a Popper Ákos bizottsági elnökléte alatt álló Fiuárvaház, melyben 25 árva gyermekről gondoskodnak és az Aggokháza (bizottsági

elnöke: Vajda Sándor), melyben hat agastyánt ápolnak. A hitközséggel egyidejűleg létesült a Chevra Kadisa, mely Erdélynek legrendezettebb és legápoltabb sírkertjeit tartja fenn. Külön Talmud Tórája nincs a hitközségnek, de a liceum 7. és 8-ik osztályú növendékei számára Kecskeméti Lipót főrabbi (l. o.) tart előadásokat a rabbinikus irodalomból. A háború után rohamosan fejlődött a hitközség, a tagok létszáma 800-ról szinte ugrásszerűen emelkedett 1600-ra. A hitközség élén mindig kiváló nagyműveltségű rabbik állottak. Első főrabbija az 1909. elhalálozott Rosenberg Sándor volt, aki N. után Kaposvárott, majd Aradon lett főrabbi és irodalmi munkásságát az IMIT-ben (l.o.) fejtette ki. Utána a később New-Yorkba meghívott Kohut Sándor, majd Kecskeméti Lipót következett. Kecskeméti agilitása teremtette meg az elemi iskolát és a liceumot. A hitközségnek templomán kívül több értékes háza is van, melyeket azonban mintegy 2 milliós leies bankkölcsön terhel. A templomot az 1927. évi diákzavargások alkalmával szétdúlták. A templomdúlás emlékére a hitközség gyásznapot tart. A N.-i hitközség tagjai közül többen töltenek be előkelő pozíciót s úgy a kulturális, mint a gazdasági és társadalmi életben sokan visznek jelentős szerepet. Ezek: Fornét Miklós főtörzsorvos, Gerő Ármin N. főkapitánya, Grosz Menyhért a László-páholy főmestere, Moskovits József a Keresk. és Iparkamara elnöke, Sarkadi Lajos kamarai titkár, Flegmann Ármin a Kereskedelmi Csarnok ügyv. elnöke, Farkas István a Keresk. Csarnok elnöke, Róth János a városi telefon létesítője, Elek Mór Bihar vm., Váradi Lajos pedig a város közéletének vezetője volt a háború alatt, Konrád Béla a Biharmegyei Orvos, Gyógyszerész és Természettudományi Egyesület elnöke, Grósz Frigyes szemorvos, aki ingyenes szem-kórházat létesített és Grosz Albert városi főorvos. Nagy ipari vállalatok: az Erdős Zsigmond által alapított Phöbus vasöntőde R. T., mely 250 munkást foglalkoztat; a 30 éve fenálló, jelenleg ifj. Moskovits Mór által vezetett Moskovits-ipartelepek (szesz-esszencia és élesztőgyár) 50 munkással, a 40 éve fenálló Léderer Kálmán R. T. (malom, szeszgyár, marhahizláló), a Derby cipőgyár (alapító: Moskovits Farkas) és a Carmen cipőgyár (vezetője: Steiner N.) — mindkettő 200-200 munkással dolgozik —, végül a Sonnenfeld Adolf R. T. (könyvnyomda és dobozgyár), mely 150 embernek ad kenyeret. N.-ről származott el Munkácsy Bernát a Pesti Izr. Hitközség tanfelügyelője, a M. Tud. Akadémia rendes tagja, továbbá Schreiner Márton a berlini Lehranstalt tanára, Neumann Ármin udvari tanácsos, Szatmári Mór szerkesztő és Dési Géza országgy. képviselő. A hitközség évi költségvetése 6.000.000 lei, hitéleti célra 1.516.000, filantropikus célra 710.000, kulturális célra 2.520.000 és adminisztrációra 1.295.000 leit költ a hitközség. Négy nagy, főleg kulturális célú alapítványt kezel a hitközség. A hitközség iskoláinak egy 1600 kötetes könyvtár van. A hitközség lélekszáma 9000, a családok száma 1500, az adófizetőké 1600. Foglalkozásszerint: 45 nagykereskedő, 15 gazdálkodó, 17 gyógyszerész, 20 tanító, 864

kereskedő, 90 ügyvéd, 16 köztisztviselő, 5 művész, 30 munkás, 30 nagyiparos, 74 orvos, 125 magántisztviselő 25 vállalkozó, 107 iparos, 41 mérnök, 12 író és hírlapíró, 34 magánzó és 50 egyéb foglalkozású van a hitközség tagjai között. A világháborúban résztvevő tagjaik közül 41-en haltak hősi halált. A hitközség mai vezetősége: Kecskeméti Lipót főrabbi, Konrád Béla elnök, az elnökség tagjai: Kabos Béla, Markovits Henrik, Adorján Ármin, Szemere Miklós, Fehér Márton, Flegmann Ármin, Schwarc Mór, Lévai Béla, Vidor Manó, Erdélyi Jenő, Faragó Miklós, Popper Ákos, Gerő Zsigmond, Schwarc Ernő, Székely Sándor, Vajda Sándor, Meer Soma, Percel Adolf, Lang Sámuel, Vámos Dezső, Schiller Sámuel; előjárósági tagok: Kiss Dávid, Ellbogen Dávid, Horvát Emmanuel, Grünwald Jenő, Markovits József, Lédig Miklós, Büchler Márton, Stern Soma gondnokok és Beck Nándor, Boros Jenő, Eichner Sándor, Faludi Miksa, Farkas István, Gerő Sándor, Erdős Zsigmond, Goldner Herman, Grünstein Béla, Incze Lipót, László Márton, Lichtmann Miksa, Polden Richárd, Rácz Rezső, Stern Ödön, Schwarc Gyula, Vadász Gyula, Waiszlovich Emil. Rabbihelyettes: Grün Márton, főkantor: Weisz Jenő, titkár: Réti Ignác. A N.-i orthodox hitközség Budapest után a régi Nagy-Magyarország legnagyobb hitközsége volt. A hitközség — mint a jegyzőkönyvekből kitűnik — 1722. alakult meg. Hatalmas iramban fejlődött a hitközség és ez a fejlődési folyamat nem akadt meg 1870, sem, amikor az anyahitközségből többen kiválva kongresszusi hitközséget alapítottak. A hitközség fennállása folyamán három hatalmas templomot építtetett, amelyeken kívül még 16 imaház áll a hitközségi tagok rendelkezésére. A hitközség létesített még leány- és fiú elemi iskolákat, polgári fiú- és leányiskolát s egy 1.600.000 leies alapítvánnyal megvetette az ipariskola alapját is, mely nemsokára tető alá került. Van ezenkívül még a hitközségnek óvodája, Chinuch Neorim iskolája, öt-osztályos Talmud Tórája és nagy látogatottságú jesivája. Intézményei: a Chevra Kadisa, a Nőegylet, a Leányegylet, a Hachnoszasz Orchim egyesület, a Hitközségi Tisztviselők Betegsegélyző Egyesülete, árvaház, tanoncotthon, népkonyha, az 1867. alakult Chevra Machzike Tóra, amely talmudtudósokat segélyez. (Vezetősége: Schwartz József egyleti rabbi, Schwartz Hermann elnök, Moskovits Izidor al-elnök, Schwartz J. Jakab alapítványi gondnok, Salzberger Ignácz és Neumann Lipót gondnokok, Mezey Albert pénztárnok, Vadász Zsigmond ellenőr, Lévy Lázár titkár.) A hitközség nagyarányú fejlődését első sorban is elnökeinek agilitása mozdította elő. Az utolsó három évtizedben kiváló elnökök álltak a hitközség élén, így Ullmann Izidor, aki az elemi és polgári iskolákat és a hitközség székházát létesítette. Utóda Ullmann Sándor továbbfejlesztette ezeket az intézményeket, Leitner Lázár az adminisztrációt fektette modern alapokra. Nussbaum Sámuel elnöksége alatt a cionisták jutottak többségbe a hitközség vezetésében. Az ő kezdeményezésére épült fel a harmadik templom, létesült az árvaház, a tanoncotthon, a Zsidó Kisbank és számos más

intézmény. A jelenlegi elnök Reich József másfél éve áll a hitközség élén és elődeinek nyomdokában haladva munkálkodik a hitközség további fejlődésén. A hitközség évi 15.000,000 leies költségvetéssel dolgozik, jótékony célokra évente 1.200,000 leit költ, nagyobb összeggel támogatja a palesztinai munkát, az idegen jesivákban és külföldi egyetemeken tanuló ifjúságot, a zsidó sajtót, a zsidó társadalom által megteremtett bankot és tudószanatóriumot. A hitközség lélekszáma kb. 25,000, a családok és tagok száma kb. 5000. A hitközség mai vezetősége: Reich József elnök, Silbermann József pénzügyi elöljáró, Mittelmann Jakab kultuszelöljáró, Freund Herman árvaházi elnök, Kohn Dávid pénztárnok, Friedmann Fülöp ellenőr, Wasserstrom Sándor gazdasági elöljáró, Kirsch Henrik főjegyző. A hitközség adminisztrációjának hatalmas munkáját 162 tisztviselő intézi.

Nagyvázsony, nagyk. Veszprém vm.-ben 2010 lak. A n.-i (kongresszusi) hitközség multjára vonatkozólag csak nagyon gyér adatok állnak rendelkezésre. A hitközség a XIX. sz. ban alakult, de alapítói ismeretlenek. A hitközségnek van egy temploma, Chevra Kadisája és Nőegylete. Évi költségvetése 1200 pengő, melyet teljes egészében szociális és filantrópikus célokra fordít. Anyakönyvi területéhez Mencshely, Nemesleányfalu, Németbarnag, Tótvázsony, Nagy- és Kishidegkút és Úrkút községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 44, a családok száma 13, adót 11-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 1 tanító, 7 kereskedő, 2 orvos, 2 iparos és 1 egyéb. A világháborúban részt vett hitközségi tagok közül 4-en estek el. A hitközség elnöke és pénztárosa Weisz Márkus, az anyakönyvet Ecker György nyug. állami tanító vezeti.

Naményi, I. Ernő, közgazdasági író, Neumann Ede nagykanizsai főrabbi (l.o.) fia, szül. Nagykanizsán 1888 máj. 9. Tanulmányait a budapesti és több külföldi egyetemen végezte. A jogi doktorátus megszerzése után közgazdasági irodalmi munkásságot fejtett ki. Emellett h. igazgatója a Kossuth-tól alapított Országos Iparegyesületnek, főtítkára a Magyar Könyvművészek Társaságának és előadótanára a Budapesti Keresk. Akadémia főiskolai tanszakának. Tanulmányain nagyobb közgazdasági és szociológiai folyóiratokban jelennek meg. Főmunkatársa a Magyar Iparnak, a Közgazdasági Szemle és a Századunk c. folyóiratoknak. Zsidó vonatkozású dolgozatai az IMIT Évkönyvében jelentek meg: *Pierre Leopold, egy antisemita szocialista* (1909) és *Horn Ede életrajzána zsidó vonatkozásai* címmel önállóan megjelent munkái: *A kivándorlás része az olasz váltoárfolyamok emelkedésében* (1912); *Matkovics Sándor* (1922); *A vámtarifatervezetről* (1923); *A reklám gazdaságtana* (1927). s. r.

2. **N. Lajos**, orvos-író, pszichiáter, Neumann Ede (l. o.) fia, szül. Nagykanizsán 1892. Az egyetemet Budapesten és Münchenben végezte, majd az orvosdoktori diploma elnyerése után a Budapest-Angyalföldi m. kir. állami elmegyógyintézet orvosává nevezték ki. Tagja több hazai és külföldi orvostudományi társaságnak. Sok értékes szakértekezése és pszichiátriai tanulmánya

jelent meg hazai és külföldi orvosi szakfolyóiratokban. tudományos művei: *Neue Forschungen über den Stoffwechsel bei progressiver Paralyse* (1914); *Psychiatria és fajegészségtan* (1925); *Az eugénikai természetlentítés kérdéséhez* (1926); *Eugénika és gyógypedagógia* (1926); *Szociálpszichiátriai határkérdések* (1927).

Napáldás, I. Birchasz hachamó.

Napi Zsoltárok. A reggeli (sacharisz) ima befajező részében az oltu ima után egy-egy úgynevezett napizsoltárt mondanak, még pedig azokat, melyeket a leviták énekeltek e napokon a jeruzsálemi Szentélyben. Vasárnap a 24. Zsoltárt, hétfőn a 48., kedden a 82., szerdán a 94., csütörtökön a 81., pénteken a 93. és szombaton a 92. Zsoltárt mondják. Némely ritusban esténként külön Zsoltár is szerepel, így vasárnapon a 25., hétfőn a 32., kedden a 38., szerdán az 51., csütörtökön a 86., pénteken és szombaton este ez elmarad. A napi zsoltárok után mindig az árvák kadisa következik.

F. D.

Naschér Sinai Simon, teológus, szül. Liptószentmiklóson 1841 márc. 16., megh. Baján 1901 júl. 25. Baján és Berlinben tanults az utóbbi helyen a Hochschulen avatták rabbivá, az egyetemen filozófiai doktorrá. 1866. Berlinben hitshónok-rabbivá választották, de betegsége következtében visszavonult 1880. Németre fordította Reviczky Gyula költeményeit: *Auswahl von Gedichten* c. Fontosabb tudományos művei: *Über jüdische Kanzelexegese* (1860, a Ben-Chananjában); *Worte des Dankes* (1860); *Unsere Richtung, Glauben ist Denken* (1860); *Der Gaon Hai; Zur Geschichte der semitischen Sprachforschung* (1867); *Die Sentenz bei Juden und Arabern* (1868); *Einfluss der deutschen Philosophie auf die Volksbildung* (1872); *Wissenschaftliche Vorträge über Kunst und Philosophie* (1875); *Das Judentum der Aufklärung. Reden für die gebildeten aller Confessionen* (1876); *Franz Deák* (1877); *Die jüdische Gemeinde in ihrer Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft* (1877); *Moses Naschér* (1879).

Nátán, I. Bernát, az első zsidó hatósági orvos Erdélyben. Szül. Gyulafehérváron 1839. az alvinci Nátán-családból, amely Erdély legrégebbi zsidó családja volt. Megh. Gyulafehérváron 1921., ahol közel öt évtizeden át a városi főorvos tisztségét viselte. Elnöke volt hosszú éveken át a zsidó Szentegyletnek és több alapítványt létesített.

2. **N. Salamon**, Erdély első zsidó jogtanácsosa. Szül. Gyulafehérváron 1842. Jogi tanulmányait Szebenben és Budapesten végezte. 1872-ben nyitotta meg ügyvédi irodáját Kolozsváron, ahol tíz éven át az ortodox zsidó hitközség elnöke volt. Egyesíteni akarta hitközségét a kongresszusi kultuszközséggel, ami miatt többé nem választották meg. 1922-ben a kolozsvári ügyvédi kamara ötvenéves jubileuma alkalmából díszközgyűlés keretében ünnepelte.

Natonek József, rabbi, szül. Kömlődön 1813., megh. Bátorban 1892 nov. 25. Zágrábban és Nikolsburgban tanult. Rabbidiplomáját Pozsonyban szerezte a Chászám Szófer jesiváján. Előbb Nagysurányban volt az iskola vezetője, azután Jászberényben volt rabbi s midőn 1857. a király itt

látogatást tett, magyarnyelvű szónoklattal üdvözölte. 1861—67 közt székesfehérvári főrabbi volt s a hitközség minden intézményét és kulturális nivóját rendkívüli mértékben emelte. Később önként lemondott, hogy életét a zsidóság Palesztinába való visszatérésének megvalósítására szentelje. N.-et ma már úgy tekintik, mint a legrégebb tudatos cionistát Herzl előtt. Gyakorlati téren megvalósítani akarta a thorni fennálló Chevrasz Jisuv Erec Jisroel (Palesztinába való visszatelepítési egyesület) eszméit s evégből érintkezésbe lépett Párisban az Allianceszal, Londonban Montefloréval. Konstantinápolyban a nagyvezírral, tárgyalta, aki rendszerint udvari hordszéket és díszkíséretet küldött érte. Memorandumában kidolgozta a szentföldi kolonizáció tervét, de betegsége és a közben kitört krétai zavarok megakadályozták a további tárgyalásokat. Súlyos betegsége alatt az összes konstantinápolyi zsinagógákban imádkoztak érte. Később gégesorvadászt is kapott s Budapesten telepedett meg, ahol Wahrmannal barátságot tartott fenn. N. fő érdeme, hogy az Alliance és Rothschild a palesztinai kolonizálás gondolatát az ő maghíntése nyomán valószínűsítették meg. 1870-ben Budapesten szerkesztette a *Das einige Israel* c. hetilapot, mely az első cionista lapnak mondható. Művei: *Selóse Kemósim*. Abhandlungen diverser Inhalts (Prag 1859); *R. Mose Szófer u. der Magier Ben Chananjah* (Prag 1863); *Wissenschaft-Religion*. Eine pro u. contra Beleuchtung des Materialismus, Darwin, Haeckel, Buchner etc. (Budapest 1876); *Sir ha-Sirim*. Das Hohelied, mit Holländers deutscher Übersetzung und Commentar (Ofen 1871); *Das erhabene Frauenlob* (Budapest 1876). Ezenkívül Paux József püspökkel egy héber-magyar-latin-német-francia szótáron dolgozott, melyből *Pentaglotte* c. az A betű meg is jelent. (V. ö. vejének, *Blumberger* József kerületi jegyzőnek művét: N. J. 1902.)

Názir (h.), aki Istennek szánt megtartóztató életre maga tett fogadalmat, vagy akit ilyen életre a szülei szántak Istennek tett fogadalommal. A N. tartózkodik a bor élvezetétől és haját, szakállát nem nyíratja. Ilyen N. volt Sámuel is, még pedig Channa, az édesanyja fogadalmából. Erről ezt írja a Biblia: Channa pedig keseredett szívvel könyörgött az Urnak és sírt keservesen. És fogadást tett, ezt mondván: Seregeknek ura, ha megtekinted a te leányodnak nyomorúságát és én rólam megemlékezel és el nem felejtkeznél a Te szolgálóleányodról, hanem adnál neki flúmagzatot, akkor én ötlet teljes életében az Urnak szentelem és soha beretva az ő fejére nem száll. (*Sám. I. 10—11.*) A N.-ok sem a bibliai korban, sem később nem szervezkedtek összetartozó rendbe, még a Jézus korában élt esszénusok sem tekinthetők nazireus rendű fogadalmasoknak, jóllehet, hogy nazireus önmegtartóztatásban éltek. Kétségtelen azonban, hogy a szerzetesi élet első csirája a N.-ból bontakozott ki. F. M.

Náznánfalvai zsinagóga. Náznánfalva marostordamegyei község 468 lak. (1920), ebből 5 zsidó (1910. még 14). Nevezetessége a község szélén fekvő, fából épült zsinagóga, az erdélyi zsidóság egyetlen régebbi építészeti emléke, amely-

hez hasonlókat csak Lengyelországban lehet még látni. A tágas templom népes hitközségre vall és valóban, a XVIII. sz.-ban Gyulafehérvár után itt volt a lélekszáma második erdélyi zsidó község. Azsidókat ide Marosvásárhely közelsége vonzotta, ahol nem volt szabad lakniok. A letelepedést pedig lehetővé tette a földesúr Barcsay-család, amelynek taksás házaiban laktak a zsidók. A N. a benne levő felirat szerint 1747. épült és 1785. megtoldotta Mózes, aki minden valószínűség szerint azonos Mózes Izsák Frankllyal, a hitközségnek még 1802. is működő elnökével, akinek házából azon évben betörők ellopták a templomnak ott őrzött értékeit. A tárgyak leírása mutatja, hogy népes község templomához tartoztak. És valóban, az 1753-iki összeírás szerint itt és az odatartozó Marosszentkirály és Folyfalva községekben összesen 24 adóköteles zsidó lakott, ami az akkori viszonyok között 150—200 lélekszámot jelent. A nőtleneket nem számlálták meg, mert nem adóztak. Ugyancsak fel volt mentve az adófizetés alól Léb b. Mózes rabbi és Léb b. Ábrahám dászkal, azaz tanító. Később, úgy látszik, a gyulafehérvári rabbit ismerték el magukénak a náznánfalviak, mert Benjámín Zeéb Wolf (1764—77) Károlyfehérvár, Názna és a tartomány rabbijának nevezi magát (l. *Erdély*.) A N. kívülről nézve pajtaszerű épület, de belsejében érdekes falfaragások vannak és falain primitív festés nyomai látszanak. A falakon a leggyakoribb közmák láthatók, mert az imakönyv akkoriban ritka jószág volt. Két nagyobb bekeretezett táblalap egy-egy nyomtatott latinnyelvű imát tartalmaz, egyet II. József császárért, egyet Kereszturi Borbála, Barcsay László özvegye, földesasszonyért. A N. közelében terül el a régi zsidó temető, amelynek sírkövei már mind a földbe süppedtek. E. M.

Nébel Ábrahám J., rabbi, szül. Záhonyon (Ung vm.) 1887 júl. 10. Különböző jesivák után elvégezte a budapesti Rabbiképzőt, doktori szigorlatot tett, utána a jogra iratkozott, de az 1919. évi zavarok és a numerus clausus miatt nem folytatta tanulmányait. Ugyanazon évben rabbioklevelet nyert. 1925-ben Fogarason választották meg rabbivá, 1924 óta Szalontán működik. Főműve: *A munkás jogai és kötelességei a Talmud szerint*. F. D.

Nebich (j.). Szegény, szerencsétlen, szánalomra méltó. Valószínűleg a *Nie bei Euch* német szólásformából alakult. Szláv vidékeken lakó zsidók *neboch*-nak ejtik ki és ez azt a feltevést támogatja, hogy a szláv *nebocha* (még az Istennek sem) szóból alakult. A szó alkalmazása nem ad egy feltevés számára sem biztos támaszpontot, mert használják a szánakozás kifejezésére (er ist krank, N. = beteg, szegény) mint gúnyos elhárítások esetén is (Geld will er N. = pénzt akar szegény).

Nechemia Könyve. A bibliai könyvek egyéb «szent iratok» csoportjába tartozó könyv. Héber neve: Nechemjo. (N. volt a restaurált államnak részben megalapítója.) A liturgiában nem kapott szerepet. A világirodalom első memoárja. Jellemzőes régi stílusánál, értékes történeti adatainál fogva, melyek főleg az új restaurált állam berendezkedésére vonatkoznak. A könyv 13 feje-

zetből áll. Az Imit Bibliájában N.-ét Herzog Manó (az ifjúsági kiadásban Eisler Mátyás), a Frenkel-féle Bibliában pedig Edelstein Bertalan fordították. F. D.

Néder (h.). *Fogadalom N. undoro* = fogadalom és felajánlás.

Neemon (h.). *Megbízott.* A hitközség vagy a Chevra Kadisa jegyzője vagy ellenőre.

Néfel, (h.). A koraszülött héber neve. Aki nem éri meg az élet 30. napját, az a zsidó jog szerint koraszülött. Felette semmiféle gyászt sem tartanak. A temetőben külön sorban temetik.

Neginosz, héber akcentusok, illetve a bibliai szöveg hangjegyei. L. *Héber akcentus.*

Négy szombat elnevezéssel jelölik a peszachot (l. o.) megelőző ama négy szombatot, melyeknek Tóra- és prófétaolvasási anyaga a szokottól eltér. Ezek Sábbász-sekólim, sábbász-zochór, sábbász-póró és sábbász-hachódes. I. Sábbász-sekólim. Az ádár hó újhóldját a megelőző szombaton tartják, ha az újhóld szombatára esik, úgy azon a napon. (Ezen utóbbi esetben 3 Tórát használnak: a heti, az újhóld és sábbász-sekólim kedvéért; ilyenkor a hetizsakasz csak 6 részre oszlik.) A hetizsakaszon kívül felolvassák a maftir részére Mózes 2. könyve 30. fejezetének 11–16. verseit. Tartalma: mindenki fél sékelt köteles adni a Szentély költségeihez. Ilyenkor a prófétai szakasz II. *Király-könyv* 11. fejezet 17. versétől 12. fejezet 17. verséig. Tartalma: a Szentély restaurálása a fél sékelekből. A Szentély idejében e fél sékeleket ádár hónapban szedték be. A sacharisz és muszaf ima pijutokkal (l. o.) bővül. II. Sábbász-zochór. Mindig ádár hónapnak a purimot megelőző szombatján tartják. Néha tehát nem követi közvetlenül az elsőt a négy szombat közül. E közbeeső szombat a megszakítás (*hafszókó*). Sok helyütt e közbeeső szombaton is van pijut. Sábbász-zochórkor a hetizsakaszon kívül felolvassák a maftir részére Mózes 5. könyve 27. fejezetének 17–19. verseit. Tartalma: Amaléknak Izrael ellen való gyűlöletét nem szabad elfelejteni. Ilyenkor a prófétai szakasz I. *Sámuel-könyv* 15. fejezet 1–34. verséig terjed. Tartalma: Izrael harca Amalék ellen Saul korában. A perzsa üldözés (l. *Purim*) is az Amaléktól származó Hámán műve volt, azért ma ilyenkor e szombat. A sacharisz pijutokkal bővül. III. Sábbász-póró. Ádár hónap utolsó szombatján tartják, ha niszán újhóldja szombatára esik, ha nem, egy héttel előbb. Tehát sábbász-zochór és póró között megszakítás van. Sok helyütt e közbeeső szombaton is van piut. Sábbász-pórókor a hetizsakaszon kívül felolvassák a maftir részére Mózes 4. könyvének 19. fejezetét. Tartalma: A vörös tehén és annak hamvával kevert tisztítóvíz. Ilyenkor a prófétai szakasz *Ezekiel* könyve 36. fejezetének 16. versétől a fejezet végéig terjed. Tartalma: a nép megtisztulása lélekben is. A legtöbben a Szentély idejében peszach előtt tisztálkodtak az áldozat bemutatathatóságának kedvéért, ez adja meg ennek a szombatnak jellegét. A sacharisz pijutokkal bővül. IV. Sábbász-hachódes. Niszán hónap első újhóldját megelőző szombaton tartják, ha újhóld szombatára esik, úgy azon a napon (l. fönt sábbász-sekólimnál a zárójegyes jegyzetet). Ilyenkor a

hetizsakaszon kívül *Mózes* 2. könyve, 12. fejezetének 20. versét olvassák fel a maftir részére. Tartalma: A peszach-áldozat bemutatásáról szól. Ilyenkor a prófétai szakasz *Ezekiel* könyve 45. fejezetének 16. versétől a 46. fejezet 18. verséig terjed. Tartalma: Ezekiel tanítása a peszach áldozatról. Ilyenkor már niszán közeledtén aktuálisak a peszach-törvények, ezért nevezik ezt a szombatot a hónap szombatjának. A sacharisz és muszaf pijutokkal bővül. Mind a négy szombaton két-két Tórából olvasnak. F. D.

Neilo (h.), az Engesztelőnap befejező imájának neve. A minchó után imádkozzák. Szerkezete a minchóéval azonos. 1. Ásré, Uvo lécijon (l. *Minchó*). 2. Tefilló. 7 áldásból áll, a 4. önálló szövegezésű. A tefilló megismétlésébe sok költemény van beiktatva, jórészt a szelichosok jellegzetes és meghatározó imái. 3. Olenu. Megfűjják a sófárt (l. o.). Bevett szokás, hogy ennél a résznél maga a rabbi funkcionál mint előimádkozó.

Neményi, 1. *Ambrus*, publicista, szül. Pécelen 1852., megh. Budapesten 1904. dec. 13. A budapesti és a Sorbonne-egyetemek hallgatója volt. Doktori oklevelet Budapesten szerzett, aztán a Pester Lloyd és a Budapesti Szemle munkatársa lett. 1884-ben szabadelvű programmal képviselővé választották. 1896–901 közt a Pesti Napló szerkesztője volt, emellett hetilapokban is dolgozott. Művei: *Rabelais és kora* (1877); *Parlament fegyelmek és tekintély* (1879); *Journale und Journalisten der französischen Revolution* (1880, magyarul az Olesó Kvtárban); *Kortörténelmi rajzok* (2 köt., 1880); *Das moderne Ungarn* (1883); *Az állam és határai* (1889); *Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Ungarn* (1890); *Bürokrácia Magyarországon* (1902). S. R.

2. *N. Imre**, volt államtitkár, *N. Ambrus* öccse, szül. Rákospalotán 1862. aug. 21. Tanítói pályára lépett, majd elvégezte az egyetem filozófiai fakultását és a tanügyi adminisztráció szolgálatába lépett. Előbb a szerajevói magyar iskolák igazgatója, majd több helyen iskolaigazgató, 1893. pedig Csanád m. tanfelügyelője lett. 1900-ban a minisztériumba osztották be és min. tanácsossá lépett elő. Ebben a hatáskörében ő vezette az óvodák, népiskolák, polgári iskolák, óvónő- és tanítóképzők összes személyzeti ügyeit és ezen intézmények szervezete is alája tartozott. 1918-ban államtitkári címet kapott s ez állásában megmaradt Lovászy minisztersége alatt is, míg később nyugalmába vonult. 1919-ben megalapította a Magyar Királyság pártját, melynek egyideig elnöke volt. Később a Veres Pálné leánygimnázium kurátora, a református leánygimnázium h. elnöke és a Magyar Közalkalmazottak Lapjának szerkesztője volt. Művei: *Az eltévesztett irány* (1891); *Leányiskoláink fogyatkozásai* (1891); *Apácai Cseri János, mint pedagógus* (1893); *Sajátlagosságok a pedagógiai világból* (1893); *Szemelvények Apácai Cseri János pedagógiai műveiből* (1902); *Ifjúsági könyvtárak és ifjúsági olvasmányok a nevelés szolgálatában* (1902); *Allami népoktatás* (1903); *Népfőiskolák* (1921). S. R.

Nemes, 1. *Lipót*, gyermektanulmányi író, szül. Körmenten 1886. Előbb tanító az angyalföldi nyomortanyákon, azután polgáriskolai tanár lett.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság titkára, az iskolai gyermekvédelmi központ igazgatója és a gyermekvédelmi kongresszus főtítkára. A proletárgyermek sorsát megírta *A kültelki gyermek élete és jövője* és *Pedagógiai és gyermektanulmányi szempontok gyermekvédelmi rendszerünkben* c. műveiben. Az országos gyermektanulmányi kongresszus kiadta naplóját *A gyermekmentés útjai* címen. A Turáni Szövetség megbízásából a helszingsforszi iskolaügyi kongresszuson előadást tartott *Az iskola küzdelme a gyermek elzüllesztésének megelőzése érdekében* címen. Munkatársa *A gyermek* c. folyóiratnak.

2. N. Marcel (*Jánosalmi*)*, műgyűjtő, szül. Jánosalmán 1866. Külföldön nagy értékű festményeket gyűjt. Főképpen El Greco festményei világhíresek. Sok értékes képet adományozott a Képzőművészeti Múzeumnak. Mányoki Adám híres Rákóczi-portróját a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta. A király nemességgel tüntette ki.

Nemesek. A Habsburgok már az emancipáció előtt is adományoztak nemességet egyes zsidóknak, főleg osztrákoknak. Az emancipáció után a magyar zsidók közül is sokan megkapták a magyar nemességet kulturális és közgazdasági, olykor politikai téren szerzett érdemeik elismeréséül. A nemesi rangra emelt magyar zsidó családok száma kb. 280-ra tehető. Csaknem teljes névsoruk itt következik:

Abonyi Béla (budauijlaki), gépgyári vezérigazgató, 1914 júl. 11.

Aczél József (kemencei), kemencei földbirtokos, 1905 febr. 6.; átruházva 1911 jún. 1. Acél Rezsőre és Oszkárra.

Adler Andor (iltói), aradi nagykereskedő, 1913 dec. 23.

Ágoston Lajos (pusztapéteri), nagybirtokos, 1913 jún. 8.

Áldor Adolf (gyömörői), a nagykarolyi városi és közkórház igazgató-főorvosa, 1899 máj. 22.

Altmann-Hahn (csacsai), Altmann Zsigmond 1907 ápr. 11. a kettős név használatának engedélyezésével.

Arányi Lajos* (hunyadvári), orvos, egyetemi tanár, 1873 dec. 26.

Árkövy József* (tahitótfalui), budapesti egyetemi tanár, 1905 jún. 7.

Árpási Imre (abalehotai), nagybirtokos, a Nyitrai Hitelbank vezérigazgatója, 1910 júl. 7.

Auer Róbert (alsóterényi), tőzsdetanácsos, 1910 ápr. 14.

Auspitz Pál (pusztapéteri).

Babocsay Herman (kerekréti), kerekréti földbirtokos, 1905 február.

Bachruch Károly (királykúti), ötvösművész, 1905 máj. 13.

Back Ernő (bégavári), nyitrai földbirtokos és gyáros, 1888 júl. 25.; Hermann győri gőzmalomtulajdonos, 1896 okt. 21.

Back Hermann (surányi), konstantinápolyi nagykereskedő, 1896 jan. 11.; átruházás Back Józsefre, a konstantinápolyi osztrák-magyar kereskedelmi kamara elnökére, 1907 jún. 16.

Back Fülöp (cairói), iparos, 1909 jan. 9.

Baer Richárd (kiskeszi), földbirt. 1910 jún. 20.

Baiersdorf Adolf (erdősi), temesmegyei földbirtokos, 1884 szept. 30.; átruházás Baiersdorf Richárdra és Nándor-Manóra, 1907 febr. 24.

Balassa Henrik (csabrendeki), az újvidéki takarékpénztár vezérigazgatója, 1914 ápr. 13.

Balázs Mór (verőcei), villamosvasúti vezérigazgató, 1896 jún. 6.

Bamberger Béla (balástyai), budapesti ügyvéd, 1903 okt. 14.

Barber Ágoston (budai), gyártulajdonos, 1871 nov. 28.

Baron I. *Baronyi* (csángóhétfalusi).

Baronyi Benedek (csángóhétfalusi), 1870 jún. 3.

Baronyi Ede (zalai), budapesti bankár, 1882 febr. 1.

Barta Arnold (dubicsányi), udv. tanácsos, a Magyar Agrár- és Járadékbank r.-t. vezérigazgatója, 1913 febr. 26.; átruházás Barta Ervin-Arnoldra 1914 máj. 13.

Baruch Sámuel (felsőványi), marosvásárhelyi birtokos és gyártulajdonos, 1878 ápr. 11. Névváltoztatás 1913 márc. 23. Felsőványira.

Baruch Adolf, gyártulajdonos, 1875 szept. 22.

Bauer Gyula ezredes (Krupieci)

Beck Miksa* (madarasi), a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank vezérigazgatója, Nándor a Magyar Jelzáloghitelbank vezérigazgatója s Hugó kúriai bíró 1895 dec. 28. Beck Nándor Madarasy-Beck kettős névvel 1906 ápr. 7. bárói rangot nyert.

Bettelheim Antal nevének Gajáryra való változtatásával, 1887.

Biedermann Gusztáv (üszöghi és mosgói), földbirtokos, 1867 aug. 29.

Biedermann Rudolf báró (turonyi), szentegáti földbirtokos, 1902 máj. 18. (A család 1903 szept. 19. osztrák bárói rangot is nyert.)

Bien Dávid (pusztakovácsi), kaposvári lakos, a Mezőgazd. ipar r.-t. gazdasági főintézője, 1911 jan. 12.

Biringer Sóna (taranyi), nagybirtokos, soproni lakos, 1905 febr. 14.

Biró Ármin* (hátori) a Rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t. vezérigazgatója, 1899 jan. 15.

Bischitz Dávid (hevesi), budapesti lakos, 1895 jún. 9. Névváltoztatás 1904 ápr. 13. Hevesy-Bisiczre, 1906 dec. 25. pedig Hevesyre.

Blum Brunó (eörsi), a Magyar Bank és Keresk. r.-t. igazgatója, 1912 júl. 15.

Bodó Károly (marosszentkirályi), az Osztrák-magyar bank főellenőre, Hermann őrnagy, József ny. ezredorvos, Emánuel nagykereskedő, Pál honv. ezredorvos és Lajos ügyvéd, 1911 jan. 31.

Bossányi Endre (borsodi), 1918 máj. 2.

Böck Bertalan (burai), 1884 máj. 29.

Brai I. *Breuer*.

Breuer Jakab, mexikói svéd főkonzul, 1911 máj. 12. Névváltoztatás Braira 1912 márc. 20.

Brücker Mihály (széplaki), budapesti ügyvéd, 1907 júl. 10.

Brüll Miksa (domonyi), kir. tan., földbirtokos, 1882 jan. 8. Névváltoztatás 1900 márc. 30. Domonyra.

Bürger Albert (borsoskrakkói), marosvásárhelyi sörgyáros, 1914 jún. 26.

Csatáry (csatári), I. *Grosz* (csatári).

Csepregi (csepregi), I. *Schapringer* (csepregi).

Czigler Ármin (egerszalóki), budapesti ügyvéd, 1918 márc. 15.

Czinczár Adolf (gyulai), gyulai nagykereskedő, 1913 szept. 15.

Déchy Mór (marosdécsei), 1882 okt. 29.

Derera Izráel (gyarmati), temesvári terménykereskedő, 1897 febr. 17.

Deutsch Izidor (fehértemplomi), ezredes, 1918 júl. 11.

Deutsch Sándor (halmi), az Osztrák-Magyar bank főtanácsának tagja, 1902 júl. 9. Névváltoztatás 1914 márc. 18. Halmy-Deutschra.

Deutsch Bernát és József (hatvani), nagybirtokosok, 1879 jan. 14. Sándor, József, Károly* és Béla* 1897 máj. 12. engedélyt kaptak a Hatvani-Deutsch kettős név viselésére. H.-D. Sándor, József, Károly és Béla nagybirtokosok és nagyiparosok 1908 okt. 23. bárói rangra emeltettek.

Deutsch Antal (kemenesmihályfai), közgazdasági író, 1905 febr. 22.

Deutsch Fülöp (macelji), zágrábi nagykereskedő, 1910 nov. 25.

Dévay Ignác (füzérkomlói), kúriai bíró, 1913 júl. 23.

Dírsztay (dírsztai) báró; előbb Fischl; nemeség: Fischl Guttman, budapesti nagykereskedő, 1884 szept. 3. Névváltoztatás Dírsztayra 1889 ápr. 19. Bárói rang adományozása Dírsztay László tb. török főkonzulnak 1905 nov. 30., kiterjesztve Dírsztay Ferencre is.

Dóczy Lajos*, közös külügymin. udv. és min. tanácsos, bárói rang 1900 márc. 13.

Dombóváry, l. *Schulhof* (dombóvári).

Domokos Géza (vasmegyeri), földbirtokos, 1914 ápr. 19.

Domony (domonyi), l. *Brüll* (domonyi).

Ecsery (nagyecseri), l. *Kánitz*.

Egry (Engel) Aurél* (egerszegi), udv. tanácsos, budapesti ügyvéd, 1916 okt.

Eidlitz Hugó (felsősági), az Adria magyar folyam- és tengerhajózási r.-t. igazgatója, 1907 jún. 18.

Eisenstädter Simon (buziási), temesvári nagykereskedő 1872 máj. 2.

Elek Pál* (malomszegi), a Magyar Keresk. r.-t. vezérigazgatója, 1900 ápr. 10.

Elek Lipót (ujnépi), kereskedelmi tanácsos, 1904 máj. 2.

Engel Adolf (csepregi), pécsi nagykereskedő, 1886 márc. 29.

Engel Miksa (cserkúti), földbirtokos, 1895 szept. 7.

Engel Aurél* (egerszegi), udv. tanácsos, budapesti ügyvéd, 1916 okt. nevének Egryre való átváltoztatásával (l. o.).

Engel József (peskodári), nagykereskedő, nyitrai lakos, 1904 dec. 16.

Engel Adolf (jánosi), pécsi lakos, 1887 máj. 5.

Enyedy Béni* (nagyenyedi), a Magyar Agrár- és Járadékbank műszaki tanácsosa, 1905 dec. 3.

Fábri Samu (vámosatyai), a Magyar Agrár- és Járadékbank igazgatója, 1907 dec. 8.

Farkas (bisztrai) Márton, Hermann, Imre, Samu, Aladár és Alfréd marosvásárhelyi lakosok, 1910 okt. 5.

Farkasházy (farkasházi), l. *Fischer* (farkasházi).

Feger Ferenc (merczyfalvi és temeszsadányi), nagybirtokos, 1887 jún. 18.

Fehér Imre (ujbárdi), 1918 máj. 1.

Fehér Miksa (nagyabonyi), a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója, 1918 máj. 17.

Fejér László (mátészalkai), min. oszt. tanácsos, 1917 jún. 10.

Fekete Sámuel (szatmári), szatmármegyei főorvos, 1886 júl. 18.

Feledy Dezső (mezőtelegi), a Bihar-Szilágyi Olajipar r.-t. igazgató-helyettese, 1910 júl. 31.

Feledy Miksa (oroszpataki), építész, 1910 máj. 24.

Felek Hugó (magyarfeleki), 1910 ápr. 17.

Fellner Frigyes* (németvölgyi), a Magyar Agrár- és Járadékbank ügyvezető igazgatója s egyetemi rendkívüli tanár, 1917 jan. 26.

Fellner Sándor (toronyi), budapesti műépítész, 1905 febr. 15.

Felsőványi (felsőványi), l. *Baruch* (felsőványi). Fenyvessy Adolf* (zalai), az országgyűlési gyorsíróda főnöke, 1899 jan.

Fialka Gusztáv (gavosdiai), kórházi igazgató főorvos, 1911 máj. 29.

Fischer Mór (farkasházi), herendi porcellángyáros 1866 ápr. 22. A család utóbb Farkasházyra változtatta nevét.

Fischer N. (járaki), 1914 márc. 30.

Fischer Ignác (tővárosi), nagyiparos, 1892 márc. 25.

Fischl, l. Dirsztay (dírsztai) báró.

Flesch Alajos (bőösi), 1873 ápr. 17.

Flesch Mór (borsai), budapesti nagykereskedő, 1884 aug. 7.

Frankel (vasvári) Gottlieb és Henrik, cégtulajdonosok, 1905 febr. 14.

Frankl József (bocsári), tőzsdetanácsos, 1914 jan. 6.

Frankl Ede (nagyarárói), földbirt. 1910 júl. 13.

Frankl Vilmos (széphegyi), párkányi és Henrik hathalmi lakos, 1914 ápr. 21.

Franko Endre (biharszentandrás), nagyváradi ügyvéd, 1918 jan. 13.

Freudiger Mózes (óbudai), a pesti aut. orth. hitközség elnöke, 1910 okt. 26.

Freund Henrik (tőszegi), budapesti nagykereskedő, 1884 okt. 6. Névváltoztatás 1909 okt. 7. Tőszeghyre.

Friedrich Vilmos (nyitrai szambokrétai), kir. tan., orvos, egyetemi m. tanár, 1913 nov. 14.

Frommer Rudolf (fegyverneki), a budapesti Fegyver- és Gépgyár r.-t. igazgatója, 1914 márc. 17.

Frigyesy Adolf* (rácalmási), az Adria bizt. társ. vezértitkára, 1896 jún. 6.

Fűrőst Jakab (maróthi), budapesti nagykereskedő, 1898 nov. 25.

Gajary, l. *Bettelheim*.

Gans Mór (ludasi), lapszerkesztő, 1867 júl. 12.

Gara Leó (nyíregyházi), Szabolcsvármegye tb. főorvosa, 1913 máj. 19.

Gara Miklós (dánsszentmiklósi), budapesti lakos, 1913 dec. 29.

Geist Lajos (szergényi), szombathelyi lakos, gyáros, 1913 jan. 7.

- Glück Mór (marosváraljai), alvinci lakos, 1879 jan. 4.
- Gold Zsigmond (tatai), az Osztrák-Magyar Bank főtanácsának tagja, 1900 febr. 4.
- Goldberger Sámuel (budai), 1867 nov. 1.
- Gomperz Miksa (dentai), budapesti és Zsigmond bécsi lakosok, 1905 febr. 14. Kiterjesztés Gomperz Emil nagykereskedőre, 1908 szept. 10.
- Gosztonyi Gyula (abalehotai), nagybirtokos, 1911 febr. 20.
- Gotthilf Ede (miskolci), temesvári gyáros és nagykereskedő.
- Greger Miksa, londoni nagykereskedő, 1878 ápr. 19.
- Groedel (gyulafalvi és bogdáni) báró; nemesség 1903 jún. 16. Ármin, Bernát és Albert máramarosszigeti nagykereskedők; báróság 1905 szept. 11.
- Grosz Lajos* (csatári), 1878 febr. 21. Névváltoztatás 1882 márc. 4. Csatáryra.
- Gross (gatályi és szécsényi) Jenő, Andor és Ferenc, 1910 aug. 15.
- Grosz Jenő (üszögi), tiszaluci földbirtokos, 1910 aug. 15. Sándor és Imre földbirtokosok, 1911 máj. 31. Névváltoztatás Nagyra 1917 nov. 3.
- Gutmann (gelsei és belisesei) báró; nemesség: Henrik, nagykanizsai lakos, 1869 dec. 26.; báróság: Vilmos*, Ödön*, László* és Aladár*, nagybirtokosok 1904 szept. 16.
- Gyóry (felpéci) Jenő és Károly, 1910 aug. 21.
- Halmy-Deutsch (halmi), l. *Deutsch* (halmi).
- Hámos (hámosfalvi), l. *Hertzka* (hámosfalvi).
- Haraszi Tivadar (szelevényi), földbirtokos, 1904 márc. 19.
- Harkányi (taktaharkányi), báró; nemesség: 1867 febr. 15. Harkányi (előbb Koppely) Fülöpnek; báróság: Frigyes* és Károlynak*, 1895 okt. 24.
- Hatvany báró; előbb Deutsch, utóbb Hatvany-Deutsch. Névváltoztatás Károly részére 1911 ápr. 22. Ferenc* és Lajos* részére 1917 márc. 19.
- Havas Emil (kisunyomi), bécsi lakos, 1910 aug. 17.
- Hazai báró; nemesség: Ödön budapesti háztulajdonos, 1902 jan. 13.; báróság: Samu* honvédelmi miniszternek, 1912 szept. 10.
- Hédervári Soma (hévizgyörki), Újpest r.-t. város főorvosa, 1908 febr. 14.
- Hercz Zsigmond* (királdi), a magyar általános köszénbánya r.-t. vezérigazgatója, 1896 okt. 1. Névváltoztatás Királdyra 1905 júl. 24.
- Herczegh József (hercegfalvi), József a Nicholson-gépgyár r.-t. vezérigazgatója.
- Herczel (pusztapéteri) báró; báróság: Manó, 1901 máj. 27.
- Hertzka Károly (hámosfalvi), budapesti orvos, 1912 febr. 9. Fia Róbert* nevét Hámosra változtatta.
- Herzog (csetei) báró; nemesség: Péter, budapesti nagykereskedő, 1886 szept. 3.; báróság 1904 jan. 2.
- Heteés Mór (galgóci), kereskedelmi tanácsos és Antal ügyvéd, 1910 ápr. 7.
- Hetényi Ákos (csanádi), apostagi földbirtokos, 1912 jún. 10.
- Hevesy (hevesi), l. *Bischitz* (hevesi).
- Hirsch Lipót (örményesi), a Franklin Társulat r.-t. volt ügyvezető igazgatója, 1912 dec. 20.
- Hirschler Ágoston*, közkórházi főorvos, 1909 febr. 10.
- Hirschler Lipót (alsódomborui), nevének Zalánra való átváltoztatásával, 1887 máj. 20.
- Hoffmann Jakab (lőrinci), nógrádmegyei földbirtokos, 1884 aug. 17.
- Hoffmann (vágújhelyi), Sámuel és Vilmos, szállítási cégtulajdonosok, 1904. okt. 23.
- Holitscher (csetényi) Pál, nagyiparos és Károly országgyűlési képviselő, 1913 jún. 15.
- Holtzer (bástyai) Tivadar, Emil és Aladár, szegedi nagykereskedők, 1911 ápr. 11.
- Horváth Zsigmond, kir. tan., az Ált. Vagonkölcsönző r.-t. igazgatója, 1906. ápr. 8.
- Huszár Vilmos (nagykállói), műegyetemi c. rk. tanár, a Revue de Hongrie főszerkesztője, 1916 ápr. 13.
- Hüvös József (botfai), kir. tan., 1897 jan. 17.
- Inselt Samu (göllei), kaposvári lakos, 1881 márc. 8.
- Irsay Artur* (szemlőhegyi), egyetemi tanár, 1906 febr. 2.
- Jacobovits Rezső (szegedi), bécsi lakos, 1913 nov. 26.
- Jellinek Henrik (haraszi), a budapesti közuti vasutársaság vezérigazgatója, 1890 jan. 6.
- Jónás Adolf (bervei), bervei nagybirtokos és gyáros, 1897 szept. 30.
- Kammer Benő (szempei), kereskedelmi tanácsos, 1910 ápr. 7.
- Kánitz Dezső (nagyecseri), az Agrárbank takarékpénztár vezérigazgatója. 1910 aug. 31. Fia, László.
- Kármán Mór (szőlőskislaki), kir. tan., egytanár, 1907 aug. 20.
- Kaufmann (magyarpadéi), Kenedyre való névváltoztatással, 1913 júl. 19. l. *Kenedy*.
- Kelemen Samu (bodajki), a Magyar Jég- és Viszontbiztosító r.-t. ügyvezető igazgatója, 1907 dec. 31. Gyula, a Hazai takarékpénztár ügyvezető igazgatója, 1917 márc. 4.
- Kenedy (magyarpadéi) Géza*, ügyvéd és Béla 1916 okt. 29. l. *Kaufmann*, (magyarpadéi).
- Keppich (felpéci) Vilmos. Lajos és néhai Ferenc utódai: Viktor, Gyula és Pál, 1906 ápr. 8.
- Keszthelyi Ernő* (rákosi), bankigazgató s az Otthon írók és hírlapírók körének pénztárnoka, 1916 márc. 22.
- Kilényi Hugó (kilényi), min. tan., 1891 okt. 16.
- Királdy (királdi), l. *Hercz* (királdi).
- Knöpfler Károly (rimakokovai), nagybirtokos és gyáros, 1909 okt. 3.
- Kohner báró (szászbereki); báróság: Adolf, Alfréd, Jenő és Vilmos földbirtokosoknak, 1912 júl. 10. l. *bárai családok között*.
- Konrád Márk (tornyosi), kir. tan., a nagyváradi bábaképző intézet ny. igazgatója, 1914 jan. 9.
- Koos Ottó (békei), kir. tan., zálogházi igazgató, 1907 jún. 7.
- Koos Samu* (edelényi), udv. tan., a Borsod-miskolci Hitelbank vezérigazgatója, 1910 dec. 22.
- Koppay József (dretomai), festőművész, 1912 dec. 29.
- Koppely, l. *Harkányi* (taktaharkányi).

Korányi (tolcsvai), báró; nemesség: Frigyes*, budapesti egyetemi orvostanár s Adolf, budapesti ügyvédnek 1884 febr. 2. Báróság: Frigyes* részére 1908 nov. 21.

Kornfeld, báró; Zsigmond főrendiházi tag, a budapesti áru- és értéktőzsde s a Magyar Általános Hitelbank elnöke, 1909 febr. 22.

Kornhaber Adolf (pilisi), ezredes, 1909 febr. 5.

Königswarter Hermann* (csabacsüdi) báró, 1897 márc. 13.

Körner Oszkár, műiparos, 1916 okt. 16.

Körösi (királyhalmi), l. *Neumann* (királyhalmi).

Körösy József (szántói), a székesfővárosi statisztikai hivatal főnöke, 1896 jún. 6.

Kramer (szinóbianyi), Jakab, Rezső és József, 1906 ápr. 7.

Krausz Simon (érdi), a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. vezérigazgatója, 1915 szept.

Krausz Mayer (megyeri), földbirtokos és gyártulajdonos, 1882 szept. 3. Névváltoztatás 1900 szept. 16. Megyeri-re.

Krémer Sámuel (ballai), gyártulajdonos, deési lakos, 1885 dec. 21.

Kuffner (diószegi), báró, nemesség: Károly diószegi cukorgyáros részére 1896 máj. 13. Báróság: 1904 dec. 7.

Kunffy Adolf (somogytúri), 1912 jan. 25.

Landau Gusztáv (létai), min. tan. nevének Létayra való átváltoztatásával, 1900 ápr. 16.

Landauer Lipót, nagykereskedő s Béla Hontmegye első aljegyzője, tb. főjegyző, 1905 febr. 24.

Langer Bódog (surányi), az ungvölgyi h. é. vasút üzlet igazgatója, 1905 okt. 20.

László Fülöp* (lombosi), festőművész, 1912 febr. 16.

Lázár Bernát (szegvári), zalaszegvári lakos, 1885 máj. 31.

Lederer Henrik ezredes (borszczewkai), 1916 júl. 5. Hősi halált halt Miksa ezredes kiskorú árva, Miklós, 1918 febr. 11.

Leitner Ernő (ujpanádi), az aradi állami gyermekmenhely főorvosa, 1917 aug. 24.

Leitner Zsigmond, a Magyar takarékpénztárak közp. Jelzálogbankja vezérigazg., 1913 ápr. 14.

Létai (létai), l. *Landau* (étai).

Lévay (kisteleki), báró, nemesség: Henrik*, az Első magyar biztosító társaság vezérigazgatója. Báróság: Henriknek 1897 ápr. 22., átruházva Istvánra*, 1905 aug. 21.

Lichtenberg Kornél* (mindszenti), egyetemi m. tanár, 1906.

Liebermann Leó* (szentlőrinci), budapesti egyetemi tanár, 1905 jún. 6.

Liebner József* (kakucsi), nagybirtokos, 1896 dec. 19.

Linzer Károly* (ilencfalvi), budapesti gyáros, 1884 aug. 7.

Löti Sándor és Izidor (kelenföldi), gyárosok, 1906 febr. 11.

Lukács József* (szegedi), az Angol-osztrák bank budapesti fiókjának igazgatója, 1899 máj. 1.; átruházás Lessner Richárd min. titkárra a Lukács-Lessner kettős névvel, 1913 jan. 11.

Lustig-Balázs Hugó (alsólendvai), 1910 nov. 16.

Madarassy-Beck (madarasi) báró, l. *Beck* (madarasi).

Máday Lajos (csacai), trencsénmegyei birtokos, 1884 ápr. 21.

Máday Izidor (marosi), min. tan., 1899 febr. 17.

Mándy Ignác (kántorjánosi), kántorjánosi 1896 okt. 10.

Manheimer Leó (kállói), a Borsod-miskolci gőzmalom vezérigazgatója, 1914 ápr. 10.

Mauthner Ödön* (jánoshegyi) udv. szállító, nagykereskedő, 1914 febr. 11.

Mayer Salamon (csengeri), szatmármegyei földbirtokos, 1876 jún. 21.

Megyeri (megyeri), l. *Krausz* (megyeri).

Meixner Emil (örsödi), ügyvéd, a budapesti Jótékony nőegylet titkára, 1917 jún. 6.

Mezey Gyula* (mezőcsáti), az Árvay és társa budapesti cég tulajdonosa, 1913 júl. 25.

Mihályi Ignác (rétalapi), nagybérló és komárommegyei földbirtokos, 1895 szept. 25.

Montagh Sándor (nagybánhegyesi), földbirtokos, 1913 jún. 15.

Moskovitz Mór (zempléni), 1867 jún. 29; Lajos a Magyar-francia bizt. társ. vezérigazgatója, 1887 ápr. 3.

Müller Jakab (rétfalvi) ny. főtörzsorvos, 1899 júl. 9.

Müller József (újlaki), az Újlaki téglá és mészégető r.-t. igazgatója, 1911 nov. 11.

Nagy Sándor (dévaványai) országgyűlési képviselő, 1911 máj. 31.

Nagy (üszögi) l. *Grosz* (üszögi).

Nászai Mór (rákosi), budapesti kereskedelmi tanácsos, 1889 nov. 12.

Nemes Marcel* (jánoshalmi), kir. tan., 1910 jún. 15.

Németh Lipót (mohácsi), mohácsi ügyvéd, 1904 febr. 10.

Neuberger Bódog (hliniki), flumei fakereskedő, 1994 máj. 3.

Neugebauer László (aszódi), 1891 júl. 16.

Neugebauer Viktor (karai), min. tan., Máv. igazgató, 1907 jan. 18.

Neumann Hermann (héthársi), miskolci kereskedő, 1918 júl. 2.

Neumann Frigyes (gárdonyi), budapesti nagykereskedő, 1888 febr. 15.

Neumann Miksa (királyhalmi), a budapesti áru- és értéktőzsde alelnöke s fia Körösi Kálmán, 1903 jún. 19.

Neumann Miksa (margittai), a Magyar jelzáloghitelbank igazgatója, 1913 febr. 20.

Neumann Ráfael (nagyhantai), budapesti ügyvéd, 1906 márc. 1.

Neuman (végvári) báró; nemesség: Adolf és Dániel aradi gyárosok, 1903 márc. 14.; báróság: ifj. Adolf, id. Adolf és Dániel, 1913 okt. L. a bárói családok között.

Ohrenstein (beocsini), báró; nemesség: Henrik a beocsini Unio cementgyár r.-t. alelnöke, 1908 okt. 12.; báróság: 1910 nov. 24. L. a bárói családok között.

Ormody Vilmos* (ormódi), az Első Magyar Ált. bizt. társaság igazgatója, 1897 nov. 30.

Orosdy Fülöp* (orosdi) báró, nagykereskedő, 1905 febr. 15.

Ország Róbert* (máriabesnyői), a Magyar Bank és Keresk. r.-t. igazgatója, 1918 aug. 6.

Pajzs Gyula* (rácalmási), földbirtokos, 1898 márc. 14.

Palotay (várpalotai), Rezső, Ödön és Andor budapesti lakosok, 1904 ápr. 10.

Perl József (kispéci), győri ügyvéd, 1914 jún. 1.

Pfeiffer László (ikvai), győri földbirt., 1888 júl. 5.; kiterjesztetett Antalra, 1916 nov. 8.

Pick Zsigmond (nemesdömölki), kiscelli földb., 1888 máj. 8.

Polnay Jenő (tiszasülyi), az Atlantica tengerhajózási r. t. vezérigazgatója, 1911 ápr. 7.

Popper Lipót (podhrágyi), földbirtokos, 1869 szept. 25.

Posner Alfréd nagyiparos 1873.

Purjesz Zsigmond* (belsőecseri), udv. tan., egyetemi tanár, 1911 márc. 2.

Quittner Zsigmond (vágfalvi), budapesti műépítész; Vilmos mérnök, 1905 jan. 21.

Radnai-Rózsay Károly (muraközi), budapesti szénnagykereskedő, 1912 aug. 5.

Reiner Vilmos (banijai), károlyvárosi kereskedő és gyáros, 1907 jún. 22.

Reiner Mihály (brestovaci), brestovaci földbirtokos, 1912 ápr. 24.

Reusz Henrik (ráthonyi), földbirt. 1896 jún. 6.

Richards Richárd (dunaréti), győri gyáros, 1905 febr. 15.

Rohony István és János (sátorkői), 1908 ápr. 8. Ugyanekkor kapta atyjuk, Rosenberg Gyula budapesti ügyvéd is a nemességet.

Rósa Izsó (várhelyi), ügyvéd.

Rosenberg Ármin (gjurjevaci), a Neuschloss-féle nasici tanníngyár és fűrésztelep igazgatója, 1918 jún. 9.

Rosenberg Bernát (gyalui), gyalui földbirtokos, 1888 ápr. 7.

Rosenfeld Henrik (bicskei), bicskei földbirtokos, 1900 jan. 20.

Sachs Henrik (grici), flumei ügyvéd, 1911 ápr. 27.

Sági, l. Spitz, (szorkolai).

Sarbo Vilmos* (szepesváraljai), a Foncière pesti bizt. társ. vezérigazgatója, 1898 máj. 12.

Schapringer Joachim (csepregi), 1886 márc. 29. Névváltoztatás 1911 febr. 23. Csepregi-re.

Schenk Adolf (lédeci), trencsénmegyei nagybirtokos, 1883 jún. 15.

Schlick Béla (kovárci), a Schlick-féle vasgyár igazgatója, 1896 okt. 10.

Schosberger (toronyi), báró; nemesség: 1863 jan. 13. Báróság: 1890 márc. 12., Schosberger Zsigmond földbirtokos és nagykereskedő részére. Kiterjesztetett 1905 dec. 11. Schosberger Henrik fia, Tornyai Schosberger Lajosra és Rezsőre a Tornyai-Schosberger kettős családnévvel.

Schrecker Lipót (szegilongi), gőzmalmi igazgató, miskolci lakos, 1914 jan. 6.

Schulhof Géza (dombovári), ügyvéd, 1885 dec. 10. Névváltoztatás 1904 szept. 2. Dombováry-ra.

Schwarz Ármin (zimonyi), budapesti okl. mérnök, 1887 jan. 29.

Schwartz Jakab (szalkai), szatmármegyei nagybirtokos és gyártulajdonos, 1887 ápr. 4. Névváltoztatás Szalkay-ra.

Schwartz Miklós (megyesi), soproni ügyvéd, 1901 szept. 22.

Schwarz Gusztáv* (szászi), udv. tanácsos, egyetemi tanár, 1911 jan. 15.

Schwartz Ferenc (fancsikai). biharmegyei nagybirtokos, 1911 dec. 15.

Sebes Lipót (szarvasi), honvédezered, 1916.

Sebestyén Dávid (székelyhidi), kolozsvári építési vállalkozó, 1912 júl. 16.

Séthi (bicskei), előbb Schiffer, 1918.

Simon Jakab (boglári), 1908 jan. 16.

Singer Gusztáv (severini), ezredes, 1917.

Sommer Ignác (csapi). nagykanizsai lakos, 1913 jún. 19.

Sonnenberg Imre, budapesti kereskedő, 1897 aug. 8.

Söpkéz Richárd* (nagymarosi), a Banca Marmarosh, Blank et Comp. bukaresti bejelentett cég igazgatója, 1914 júl. 11.

Spitz Gyula (szorkolai), a Magyar északkeleti vasút vezérfelügyelője, 1884 febr. 1., nevének Ságira való változtatásával.

Spitzer Ottó, horvát-szlavon főállamügyész, 1894 dec. 30., nevének Krajcsovicra való változtatásával.

Stein Manó és Félix (szilli), nagybirtokosok, 1910 nov. 16.

Stein Lajos (mecsekjányosi), törvényhatósági bizottsági tag, a Baranyamegyei Gazdasági Egylet alelnöke, 1914 febr. 11.

Steiner Lipót (ópályi), nagyváradi lakos, 1884 dec. 26.

Steiner Mihály (péterházi), ógyallai lakos és földbirtokos, 1905 febr. 22.

Steiner Ferenc (gertenyesi), az aradi Áru- és értéktőzsde elnöke, 1918 szept. 5.

Stauber József (nagydorogi), aradi lapszerkesztő, 1910 jún.

Stein Náthán (zombori), pesti házbirtokos, 1870 jún. 3.

Sternthal Salamon (nagyepéi), 1904 nov. 16.

Strasser Rezső és Béla (győrvári), cégtulajdonosok, 1905 febr. 14.

Strasser Nándor (kisbáti), budapesti lakos, földbirtokos, 1908 febr. 20.

Strasser Alfréd (sánci), bécsilakos, 1911 febr. 12.

Szalárdi Mór (rákosfalvi), orvos, 1909 máj. 5.

Szalkay (szalkai), l. Schwartz (szalkai).

Szászy-Schwarz (szászi), l. Schwarz (szászi).

Szászy Béla (szászi) min. tan., 1916 jan. 9.

Szeghő Ignác (vágmogyoródi), kúriai bíró 1918 ápr. 21.

Szende Károly (szendrői), az Első magyar ált. bizt. társaság vezérigazgatóhelyettese, 1908 máj. 20.

Szilágyi Mór (peszerényi), balassagyarmati ügyvéd, 1912 ápr. 3.

Szili Adolf (szilsárkányi), egyetemi tanár, 1902 dec. 2.

Szirmai Oszkár (nagysárosi), a flumei kőolajfinomítógyár vezető igazgatója, 1904 szept. 2.

Szurday (szurdai), l. Weiss (szurdai).

Telkes Simon (kelenföldi), keresk. min. főszámtan., 1907 szept. 17.

Teven Zsigmond (dévényi), a gyöngyösi takarékpénztár vezérigazgatója, 1912 jún. 20.

Thaller, Ignác (drágai), horvát-szlavon-dalmát orsz. főorvos, 1910 ápr. 23.; Thaller Emánuel,

a horvát-szlavon-dalmát hétszemélyes tábla ülőke 1916 jun. 30.

Tischler Mór (nagyiklodi), földbirtokos és nagyvállalkozó, 1910 júl. 17.

Tolnay Arnold (vágújhelyi), a magyar dohánykeresk. r.-t. ügyvivő igazgatója, 1910 jan. 15.

Tornyai-Schosberger, I. Schosberger (tornyai). Tószeghy, I. Freund (tószegi).

Ullmann (baranyavári), nemes és báró; nemesség: 1889 dec. 16. Mór Györgynek báróság: 1913 ápr. 13. Adolf, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatójának.

Ungár József (ómoravikai), József kossuthfalvai földbirtokos, 1913 jun. 14.

Vajda Imre* (bajmoki), a Magyar Keresk. r.-t. igazgatója, 1904 jan. 6.

Vécsey Artur (fenyvesi), az erdélyi erdőipar r.-t. igazgatója, 1905 szept. 11.

Végh Károly* (győri), udv. tanácsos, a M. kir. Folyam- és Tengerhajózási r.-t. igazgatója, 1914 febr. 9.

Vígh Gyula (újvárosi), szolnoki malom- és fűrész teleptulajdonos, 1913 márc. 22.

Wagner Dániel (zólyomi), budapesti gyógyszerész és vegyész, 1886 márc. 20.

Weinberger József (királyhelmeci), tb. járásorvos, 1914 júl. 21.

Weiss, (csepeli), báró nemesség: Manfréd budapesti gyáros és nagykereskedő, 1896 aug. 8. Báróság: 1918 szept. 16.

Weiss Adolf (szurdai), a Spitzer Gerson és társa budapesti képfestő- és kartonnyomógyár cég főnöke s cégtársa Weiss Adolf, illetőleg elhalt bátyja fia: Leó*, Géza* és Róbert*, 1899 márc. 17. Utóbbiak nevüket 1912 márc. 26. Szurdayra változtatták.

Weiss Jakab (polnai), zágrábi kereskedő, 1872 okt. 27.

Weiss Oláh Ernő Lipót (oláhi), bécsi lakos, 1910 júl. 12.

Weisz Viktor (borostyánkői), pozsonyi kereskedő és gyártulajdonos, 1881 máj. 5.

Wellisch Alfréd (vágvecsei), budapesti műépítész, 1910 máj. 28.

Wertheim Armin (enyingeri), nagybirtokos, 1912 máj. 6.

Wertheimer Ede* (monori), pozsonyi jogakadémiai tanár, 1903 jún. 7.

Wich Gyula jószágbírló, 1879 júl. 19.

Wix Adolf (zsolnai), cavallai osztrák-magyar konzul, 1906 jan. 26. Névváltoztatás 1911 aug. 11. Zsolnayra.

Wodianer Béla (maglódi). pestmegyei földbirtokos, 1867 jun. 23.

Wodianer* (kapriorai), báró: Mór és Albert, 1874 ápr. 23.

Wodianer Fülöp (vásárhelyi), budapesti könyvnyomdatulajdonos, 1897 szept. 9.

Wohl Hermann, nógrádmegyei földbirtokos és gyáros, 1892 júl. 1.

Wohl Adolf (mucsinyi), Losonc város tanácsnoka és Lajos berlini hírlapíró, 1903 febr. 22.

Wolfner, (újpesti), báró; nemesség: Lajos újpesti börtényárosnak, 1904 aug. 9.; báróság: Tivadar börtényárosnak, 1918 szept. 16.

Zalán Lipót (alsódomborui), földbirt. 1887 máj. 20.

Zilahi Simon* (gyurgyócai), a Budapesti Hírlap kiadóhivatali igazgatója, 1904 jún. 29.

Zöld Márton (sióagárdi), honvédtábornok.

Zsolnay (zsolnai), I. Wix zsolnai.

Zstrger Zsigmond (tiszaújlaki) 1914. K. B.

Nemess Zsigmond, ügyvéd, író és politikus, szül. Aradon 1856. Egyetemi tanulmányainak befejezése után 1885. ügyvédi irodát nyitott Aradon. 1903-ban, majd 1905., később 1910. a Torontalmegyei Facset képviselővé választotta, előbb szabadelvű, később munkapárti programmal. Tisza István, Khuen-Héderváry Károly és Lukács László bizalmasai közé tartozott. A parlamentben az igazságügyi bizottság tagja, az ügyvédi rendtartásról szóló törvény előadója volt és pénzügyi, jogi és közgazdasági kérdésekhez szolt hozzá. Mint büntügyi védő is sok sikert aratott. Évtizedekig az aradi törvényhatósági bizottság tagja, huszonegy éven át az aradi zsidó hitközség elnöke volt. Ő létesítette az aradi Öregek Otthonát, ezt a mintaszerű zsidó emberbaráti intézményt. Önálló munkája: *A regalejog megváltása* (Budapest 1890). A Jogtudományi Közönynek és az Ügyvédek Lapjának évtizedeken át volt munkatársa. 1919 óta visszavonult minden közéleti tevékenységtől. Sz. G.

Nemesszalók, nagyk. Veszprém vm. 1219 lak. A N.-i (orthodox) hitközség — mint a régi jegyzőkönyvekből kitűnik — 1750. alakult. Alapítói s egyben első előjárói Hoffman, Altstädter Márton és Gut Adolf kereskedők voltak, kik a közeli falvakból költöztek N.-ra. Az első rabbi Mayer Ábrahám volt, aki hosszú áldásos működés után N.-on halt meg. A hitközségnek két régi kisebb temploma van, továbbá Talmud Tórája, melyet 10 növendék látogat. Intézményei: a Chevra Kadisa, a Nőegylet és a Cedókó-egylet. A hitközség tagjai közül nagyobb mintagazdaságot Szold Manó létesített, aki 2400 hold földön gazdálkodik. A hitközség kb. 5000 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melynek egy részét szociális és filantrópikus célokra fordítja. A hitközség anyakönyvi területéhez Külsővat, Gergőli, Vinár, Mihályháza, Acsád, Nagy- és Kispirit, Csöggle, Egeralja, Nyárad, Mezölak, Békás, Felső- és Alsógörzsöny, Adorjánháza, Dabrony, Vid, Kis- és Nagyszöllős, Vecse, Magyargencs, Kemeneshőgyész, Egyházaskesző, Várkesző, Merse, Kemenesszentpéter és Szergény községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 200, a családok száma 85, adót 78-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 2 gazdálkodó, 1 szabadpályán levő, 50 kereskedő, 1 orvos, 16 magántisztviselő, 2 iparos és 4 magánzó. A világháborúban a hitközségnek 2 tagja esett el. A hitközség mai vezetősége: Schück Dávid főrabbi, Szold Manó díszelnök, Weltner Ármán elnök, Stern Mór alelnök és Friebert József gondnok.

Német előjáró nevek. II. József császár (I. Egenjogostól törekvések) 1787. júl. 23. elrendelte, hogy minden zsidó, aki eddig semmiféle vezeték-, vagy ismeretes előjáró nevet nem viselt, 1788 januárjától fogva német előjáró nevet köteles magának választani. A császári rendelet azon rendtelenségek elhárítására tartotta ezt szükségesnek, amelyek e nevek hiányában elő-

fordultak úgy a magán-, mint a nyilvános életben. Kimondta, hogy az új német nevek többé meg nem változtathatók és a régebbi zsidó nevek, amelyek a lakóhelyek után vették eredetüket, megszüntetendők. 1787 nov. végéig tartozott minden zsidó családfő különbeni tíz forint bírság terhe alatt a névváltoztatását német nyelvű írásban bejelenteni a helyi tanácsnál. A bejelentést pedig a megyei kiküldöttek és a megyében lévő főrabbi pecsétjével és aláírásával kellett ellátni. Az iratot a helység előjárósága őrizte meg. U. L.

Németh Andor, író, szül. 1891. Igen fiatalon (1913) tűnt fel *Veronika tükré* c. történeti egyfelvonásával. A világháború kitörése Párisban érte. Internálták s csak 1918 végén térhetett vissza Magyarországra. Bécsi s újabban pesti lapokba esztétikai cikket és novellát ír. Kritikai írásait nagy műveltsége és gyengéd líraisággal átitatott novelláit a vérbeli elbeszélő-tehetség tünteti ki.

Németkeresztúr (v. *Sopronkeresztúr*, most *Deutschkreutz*, A.). Sopronkeresztúr zsidó községe egyike az ú. n. «hét hitközség»-nek (l. *Seva kehilosz*). Már a XVII. sz. második felében volt ott zsidó község Lipschitz Márkusz nevű rabbi-val, aki 1678. onnan Bambergbe ment, ahol 1719. halt meg. A kurucháborúban, különösen 1704., a község sokat szenvedett a martalócoktól. 54 zsidó család lakott 1735. N-on. 1777-ben a tűzvészben majd minden zsidóház és a templom is elpusztult. 1780-ban már 100 családja volt a községnek. Rabbik voltak: Kaufmann József 1735—36; Hamburger Juda Löw 1751—82; Joab b. Jirmijahu 1783—1805; Moses Levi 1806—1837; Menachem Katz 1838—1891; Friedmann David 1891. Új temploma herceg Esterházy támogatásával épült. Van ezenkívül egy Tiferesz Bachurim imaháza, Talmud-Tórája. Jesivája 1860. létesült. Egy-tanerős népiskolája 1867. nyílt meg. Chevra Kadisája, a Bikur Cholim és a Nőegylete tanuskodnak még a N-i hitélet és zsidó kulturális tevékenység fejlettségéről. Még két egylete van, a Malbis Arumim, amely a szegények felruházására és a Maskel Dol, amely a szegények fával való ellátására alakult. Itt született Dóczy Lajos (l. o.) s a világhírű zeneszerző Goldmark Károly is N-on töltötte gyermekéveit. A hitközség lélekszáma 410, a családok száma 103, akik közül 70-en fizetnek adót. Foglalkozás szerint következő a megoszlás: 2 nagykereskedő, 1 tanító, 20 kereskedő, 10 munkás, 10 iparos, 1 nagyiparos, 1 orvos, 3 magántisztviselő és 5 egyéb. A hitközség tagjai nagy számban — 150-en — vettek részt a világháborúban s közülök 17-en haltak hősi halált. A hitközség mai vezetősége: Kohn József rabbi, Dux Vilmos elnök, Gerstl Adolf alelnök Wittmann Salamon pénztárnk, Mosch Henrik és Bruckner Leopold előjárók.

Nemi tisztaság. A N. bibliai és rabbinikus törvényei ezen a bibliai parancson alapulnak: «Szentek legyetek, mert Én az Örökkévaló, a ti Istenetek, szent vagyok» (*Levit.* 19. 2). A régi sémi vallások a sexualitásnak s mindannak, ami a termékenyítéssel összefügg, nagy tiszteletet és kultuszt adtak s ehhez képest intézményesítették a rituális prostitúciót. Baal és Asztarte tiszteletére a föníciaiak ocsmány rítusokat rendeztek.

Ez a vallásban megnyilvánult tisztátalanság a társadalmat is beszennyezte s a N.-ra nem sokat ügyeltek. Nincs semmi, amiben Izráel népe jobban különbözött volna a környező népektől, mint éppen a N., mely vallási és házi intézményeitegyaránt megkülönböztette valamennyi más népétől. A zsidó Isten-eszme szentségéhez tartozott a tisztaság s ennek gyakorlása a szertartásban éppen úgy, mint az életben. A N.-ra való törvényhozást a *Levit.* 18. 3—5 vezeti be. Ezekben az áll, hogy Izráel honfoglaló népe ne tegye azt, amit az egyiptomi és kanaáni népek tesznek, «hanem az Én törvényeimet tartsátok be, az Én utaimon járjatok, mert Én az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolom». Erre következnek a különös hangsúllyal kiemelt törvények, amelyek részben vallásiak, részben társadalmiak. A vallási kultusznál a zsidóság irtózott a környező népek azon szertartásaitól, amelyeket a prófétáktól emlegetett «kódes» és «kedésó», a férfi és női prostituáltak végeztek a termékenység bálványainak oltárai előtt (*I. Kir.* 14.; *24.* 15. 22., *22.* 47; *Ámosz* 2. 7; *Hosea* 4. 14; *Ezékial* 23. 36). A kanaáni népek e szokásait a mózesi törvények «Isten meggyalázásának» nevezik és szigorúan letiltják (*Deuter.* 28. 18, 19; *Levit.* 29). A házi és családi élet tisztasága a N.-ról való részletes intézkedéseket vonta maga után. A fajtalanságot és házasságtörést eredetileg halállal büntették (*Deut.* 22. 22), más büntetésnemekről szintén említést tesz a Biblia (*Exod.* 20. 14; *Levit.* 18. 20, 20. 10). Az eljegyzett nőt ugyanúgy kellett tekinteni, mint a férjes asszonyt s a vele való paráználkodást éppen úgy megbüntette már a mózesi törvény (*Deut.* 21. 23—4 és 25—28, mely utóbbi a büntetés megváltoztatását tartalmazza). A szolgáló leányok N.-ára ügyelni kellett (*Lev.* 19. 29); ha a gazda szolgáján erőszakot követett el, kártalanítást tartozott fizetni (*Exod.* 22. 15, 16; *Deut.* 22. 28—29). A vérrokonok közötti házasság tiltva volt s erről részletekbe menő intézkedések voltak (*Lev.* 18. 8—18, 20. 11, 12, 14, 17, 21; *Deut.* 27. 20, 22, 23). A nőkhöz tisztátalanságuk idején tilos volt közeledni (*Lev.* 18. 19, bővebben a *Nidda*-traktátusban). A természetellenes nemi kilengéseket, mint amilyenek a pogány népeknél akkor elterjedt sodomia és pederastia, szigorúan eltiltották, s halállal büntették (*Levit.* 18. 22—33, 20. 13, 15, 16; *Deut.* 27. 21). A tisztátalanság ellen alkalmazott büntetésnemek mindjárt az idolatria mellett állanak szigorúság dolgában is s a *Deuter.*-ban (27. 20—23) felsorolt tizenkét átokból négy a fajtalankodásra vonatkozik. A zsidóság igen korán úgy fogta fel azt, mint Isten elleni vétet, az Ő tisztaságán ejtett csorbát. Ezért adja a Biblia József szájába ezt a mondást: «Hogyan is követhetném el ezt a nagy gonosztságot és bűnt Isten ellen?» (*Gen.* 39. 9). A próféták a tisztaságra a legnagyobb súlyt helyezik s a nemi tisztátalanságot a legnagyobb bajok közé sorozzák s ehhez képest korholják (*Ámosz* 2. 7; *Hosea* 4. 2, 13, 14; *Jesája* 57. 3; *Jerémia* 9. 1, 23. 10, 14, 29. 23; *Ezékial* 16. 38, 18. 6, 22. 10, 11, 23 48, 34. 26). Hogy Izráel népe a N.-ot, ha vétett is ellene, mily nagyra becsülte, mutatja az a körülmény, hogy a próféták, amikor népüket bűneik-

ért megfenyegetik, a legsúlyosabb és legelrettentőbb büntetésül az asszonyok fogságba hurcolását tárják a zsidók szeme elé (*Jesája* 13. 16; *Zecharja* 14. 2; *Ámosz* 7. 17). A Példabeszédek és Szirach Könyveiben a N. szintén fontos helyet foglal el (*Példab.* 5. 3—33, 6. 24—33, 7. 5—27, 9. 13—18, 31. 3; *Ecclesiasticus* 9. 3—9, 19. 2, 23. 22—26, 42. 11, 18. 30). A rabbinikus irodalom felfogása hasonló ehhez egész a jelenkorig. A korai házasságot is éppen azért engedélyezték a rabbik, mert jelentékenyen védelmezte az egész nép N.-át. Életének tizennyolcadik éve házasságra kötelezte a férfit. A korai házasságkötés a gettók fennállása idején is divott s a N.-ról a *Sulchan Aruch* is gondoskodott (*Eben ha-Ezer* 21. 25) Maimonidesz az egész nemi érintkezést természetesi szükségességgnek tartja, de nem végcélnek: «Az intézkedések célja a szexuális érintkezés csökkentése, a kényszerű lehetséges kikapcsolása és annak a tanítása, hogy ez az élvezet nem zárja magába a végcélt». (*Móre Nebuchim* 3. 35). Más helyen pedig a szív szűziességét ajánlja. Az etikusok közül, akik a N.-ra vonatkozóan zsidó gondolkodásmódot tükröztetnek vissza, főképp Száadja gáon (X. sz.) és Bachja ibn Pakuda fontosak; előbbi az *Emunoth ve-Deót* c. etikai traktátusban, melyben a N.-ról, érintkezésről és vágyról elmélkedik. A vágyról írja: «A férfinak nem szabad, hogy más iránt legyen vágya, mint felesége iránt, akit szeretni kell s aki őt szereti». Ugyancsak Száadja a nemi érintkezést csupán az utódok létrehozása miatt tartja szükségesnek. Bachja a *Szív kötelességei* (I. *Ethika*) szerzője a rosszindulatú vágyak legyőzéséről és a N. szükségességéről szól. A vágyaitól szabadulni nem tudó embert rabszolgának tartja, akit szenvedélyei uralnak. «Az ilyen ember csak érzéki vágyainak kielégítésére gondol s csupán az állati gyönyörökre van tekintettel.» Nachmanidesz a nőktől való lehetséges tartózkodást ajánlja, míg R. Eleazar b. Juda Worms, a *Széfer Rokéach* etikai mű szerzője ezt tanította: «Ne hagyd az idegen istenséget, az érzéki vágyat uralkodni magad felett; úgy cselekedj, hogy ne kelljen pirulnod magad előtt; ne ügyelj a vágy követeléseire; ne kövess el bűnt, mondván, majd később megbánom». (V. ö. *Ethika* irodalmát, továbbá: David *Philápson* (Jew. Enc. 1904); *Schechter*, «Studies in Judaism» (1896); J. *Abrahams*, *Jewish Life in the Middle Ages* (1902). S. R.

Nemzetőrségi szolgálat. Az 1848: 22. t.-c. 1. §-a a fegyveres szolgálatot kötelezővé tette az ország minden lakosa részére felekezeti különbség nélkül. 1848 ápr. 22. Batthyány Lajos magyar miniszterelnök a fenti törvénycikk ellenére, engedve a megnyilatkozó zsidóellenes néphangulatnak, a zsidókat felmentette a katonai szolgálat alól. Ugyanez év októberében a kirekesztett zsidókat megint befogták a nemzetőrségbe. U. L.

Neológ (*neológus*), új elveket követő. A magyar kongresszusi zsidóságnak nem hivatalos, de jellemző elnevezése. Újhiteveket ugyan ez a párt nem vall hivatalosan, sőt rendszerint hangoztatja, hogy éppúgy, mint az orthodoxia, a Sulchan Aruch alapján áll, mindamellett tagadhatatlan, hogy

számos tekintetben letért a hagyomány folytonosságának alapjáról és itt-ott a Sulchan Aruchról is. Főbb eltérések az orthodox ritustól a N. hitközségekben: az ornátus viselete, orgonakíséret, templomban való esketés, temetők díszítése, ének a temetésnél, a bibliarészeknek etikai és esztétikai szempontból történő kiválogatása a tanításban, imák, piutok mellőzése, általában külsőleges esztétikai szempontok érvényesítése a vallásos életben, a régi hagyományok rovására. F. M.

Neophyta. A keresztény egyház N.-nak, vagyis újszülöttnak tekinti a keresztény egyházba áttért pogányt, vagy zsidót, aki a keresztiség felvételével egészen új életet kezd. Ezt a felfogást a középkori jogi életben is alkalmazták oly módon, hogy az, aki megkeresztelkedéssel új életet kezd, egész múltját, minden eddigi jogával és kötelezettségével elveszti. E jogelv gyakorlati keresztülvitele jellemző példákra adott alkalmat. Mátyás király alatt Balázs győri püspök egy Kremnitzer Mihály nevű megkeresztelkedett zsidón bizonyos összeget követelt adósság fejében. Az adós, a fizetést megtagadta, mire Mátyás a főpapok és országnagyok meghallgatása után oly értelmű ítéletet hozott, hogy Kremnitzer nem kötelezhető olyan adósság megfizetésére, amit még mint zsidó csinált, mert a kereszténységbe való felvétele által odahagyta mindenét és ahogy esetleges követelései is érvényüket veszítették, úgy megszűntek az adósságai is. A joghasználatban ez a felfogás kétségtelenül arra szolgált, hogy a megkeresztelkedetteket kedvezményekben részesítsék és megjutalmazzák, ahogy az a középkorban szokásban volt. U. L.

Népszámlálás Könyve, elterjedt héber nevén *Széfer Bámidbor*, görögül a Szeptuaginta szerint: *Aritmoj*, latinul a Vulgata szerint: *Numeri*; Mózes negyedik könyvének vagy a *Pentateuchus* (Tóra) negyedik könyvének is nevezik. Tartalma: I. Elmondja a Szináj-félszigeten történt népszámlálást, feljegyzí a törzsek fejedeleinek ajándékait, a peszach ünneplését (s elvétve kisebb törvények). II. Leírja a zsidók útját a kivonulás második évében a Szináj-félsziget déli részétől a moabita vidékig (s elvétve kisebb törvények). III. Elmondja a Moáb vidékén történeteket, Bileam szereplését, az újabb népszámlálást, a zsidók táborainak jegyzékét, Kánaán szétosztásának tervezetét (s elvétve kisebb törvények). A könyv harminchat fejezetre, illetve 10 hetiszakaszra oszlik. F. D.

Nér tómid. Az örökmécs héber neve, mely állandóan ég a zsinagógában az örökké éber isteni gondviselés szimbólumául. Régebben olajjal táplálták az örökmécset, újabban már a fenyegető tűzveszély miatt, villanyégőt használnak a modern zsinagógákban.

Nesómechapper (j.). *Lélekfogó.* Rendszerint az, aki hivatalos kötelességből foglalkozik a haldoklóval. De azt is N.-nak mondják, aki szinte hivatásszerűen jelenik meg a haldoklónál, hogy részt vehessen a szertartásokban. F. M.

Nesómó jeszéro (h.). *Fölös lélek.* A kabbalisztikus irány hívei a legnagyobb földi gyönyörűségnek a szombatot tartják, amelynek élvez-

zéséhez egy lélek nem elég. Azt hiszik tehát, hogy szombaton még egy külön lélek szállja meg a testüket és két lélekkel élvezhetik a szent szombatot. Ezt a második, szombaton megelevenedő lelket nevezik N.-nak.

F. M.

Nesomo-licht (j.). Lélekmécs a halott mellett. Meggyújtják naponként a gyászév első hónapjában, a halál minden évfordulóján és jom-kippurkor is.

Neszane tokef, l. Unszane tókef.

Neszech (h.). Bor, borpárlat. Pogánykézen megfordult bort, vagy borpárlatot a Talmud rendelkezése alapján nem szabad használni, mert feltehető, hogy áldozati itálnak szánta a pogány, vagy fel is használta már a bálványimádás szertartásánál. A Talmudnak ezt a tilalmát később kibővítették és nem csak pogánytól, de minden nem zsidótól eredő borra, vagy borpárlatra is alkalmazták.

F. M.

Nesiasz kapajim (h.). Kezek felemelése. A kohaniták áldásra kiterjesztett kéztartása a papi áldás (birchasz kohanim) alatt.

Neubauer, 1. Adolf, orvos, szül. Darnón (Mosonyvm.) 1869. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte s miután orvosdoktori oklevelet szerzett, a budapesti betegsegélyző pénztár poliklinikájának rendelő főorvosa lett. Ezenkívül az Orsz. Munkásbiztosító Intézet és a Bródy Adél gyermekkórház fül-, gége- és orrgyógyászati főorvosa. Számos értékes szaktanulmánya jelent meg magyar és külföldi orvostudományi szakfolyóiratokban. Választmányi tagja a Pesti Izraelita Hitközség kórházi bizottságának.

2. **N. (Neubauer) Adolf,** orientalista, szül. Nagybecsén 1831 márc. 11., megh. Oxfordban 1907 márc. 6., mint a Bodleiana könyvtárnoka és a héber irodalom tanára az oxfordi egyetemen. Első iratai az Allgemeine Zeitung des Judentums és a Journal Asiatiqueban jelentek meg. 1865-ben *Melechesz hasir* c. régi kéziratok gyűjteményét adta ki. 1864-ben Szentpétervárra küldték a karaita kéziratok megvizsgálására. Ennek eredményét francia értekezésekben, majd *Aus der Petersburger Bibliothek* (1866) c. műben tárgyalja. Nagy hírnevet szerzett 1868., amikor *La Géographie du Talmud* c. monumentális és hézagpótló műve megjelent. Ő rendezte a híres Bodleiana arab és héber kézíratait, melynek katalógusát 18 évi munka után 1886. fejezte be. Ebben 2500 ritka kéziratot dolgozott fel. További művei: *Book of Hebrew Roots* (1875); *Jewish Interpretation of the 53. Chapter of Isajah*. Világhírű műve a Renanggal közösen írt *Les Rabbins Français du Commencement du XVI. Siècle*, mely a L' Histoire Littéraire de la Franceban jelent meg. Ezenkívül *Mediaeval Jewish Chronicles* (2 köt. 1895); *The Original Hebrew of a Portion of Ecclesiasticus* (1897). N. tiszteletbeli doktora volt a heidelbergi egyetemnek és tagja a madridi Academia Real de la Historiának. Fontos művei még: *Notice sur la lexicographie hébraïque* (1863); *Zwei Briefe von Obadjah aus Bartenora* (1863); *Chronique samaritaine* (Text et traduction, 1869); *Un vocabulaire hebraico française* (1871); *The Book of Tobit* (1878); *Abraham*

ha-Babli (1878); *Berichte an den französischen Kultusminister über mehrere hebräische Handschriften in Petersburg, Spanien, Portugal, Süd-Frankreich, Italien, Schweiz* (1880); *Piruse* (2 köt., héb. és ang. 1882).

S. R.

3. **N. József,** gyáripáros, szül. 1828., megh. Szegeden 1909 okt. Megalapította a szegedi gyufagyárat és évtizedekig vezette. Végrendeletében 10,000 K-t a hitközségre hagyományozott.

5. **N. Pál,** író, szül. Vágújhelyen 1896. Egyetemi tanulmányai után újságíró lett. 1924-től a Prágai Magyar Hírlap munkatársa. *Mária* c. német regénye Stefan Zweig és Romain Rolland előszavával Prágában jelent meg.

Neue Jüdische Presse, l. Erdélyi zsidó sajtó.

Neufeld, 1. Ármin műszaki író, szül. Nagy-oroszipan 1866 jan. 21. Felső ipariskolát végzett, majd külföldi tanulmányok után mérnök lett. Külföldön különböző gyáraknak műszaki igazgatója volt. 1895 óta hitess szabadalmi ügyvivő. Megalapította s jelenleg tiszteletbeli elnöke az Országos Műszaki Egyesületnek. Hosszabb ideig szerkesztője volt a Műszaki Lapnak, amelynek most is állandó munkatársa. A repülés technikájára vonatkozó cikkei magyar és német szak- és napilapokban jelentek meg. Könyvei: *A repülés technikája*. *A sárkány repülőgépek* és egy szarkasztikus technikai regény: *A trencsénme-gyei versenyfeltalálók*.

V. A.

2. **N. Jakab,** rabbi, megh. 1786. Csehországból származott, de már 1766. Vágújhelyen működött. Őse volt a Perls és Einhorn családoknak, melyből Perls Ármin pécsi főrabbi és Horn Ede államtitkár (l. o.) származtak.

Neugebauer László (aszódi), műfordító, szül. Pesten 1845., megh. Budapesten 1919. Bécsben az Osztrák-Magyar Bank vezértitkárságának vezető tisztségviselője volt. Hosszú éveken át súlyt és tekintélyt szerzett a bécsi Magyar Egyesületnek, amelynek előbb elnöke, később örökös dísz-tagja volt. Egyike azoknak, akik a XIX. század második felében nagy érdemeket szereztek a magyar költészetnek, elsősorban Petőfi lírájának Németországon való megismertetése és népszerűsítése körül. 1878-ban adta ki vaskos kötetben Petőfi válogatott verseit Jókai Mór és Bodenstedt Frigyes, a híres német költő és műfordító előszavaival. Ez a kötet három kiadást ért és elterjedt a német közönség minden rétegében. Lefordította Kiss Józsefet és Mikszáth Kálmánt, Arany János, Vörösmarty, Tompa, Lévy József, Vajda János, Tóth Kálmán, Gyulai Pál, Endrődi Sándor sok versét, Jókai számos regényét, Pulszky Ferenc tanulmányait, Tolnai Lajos, Ambrus Zoltán, Herczeg Ferenc elbeszéléseit, valamint Csiky Gergely több drámáját. Melegek és hangulatosak azok a dalszövegek, amelyeket többek közt Liszt Ferenc, Goldmark Károly, Mihalovits Ödön és Hubay Jenő zenésített meg. Tagja volt annak az írói csoportnak, amely megalapította a Petőfi-Társaságot. Erdemeiért a Kisfaludy-Társaság és a Kemény Zsigmond Társaság is tagjává választotta. A király 1890. a magyar nemességet adományozta neki aszódi előnévvel.

S. G.

Neuhaus Ábrahám, rabbi, szül. 1809., megh. 1881 jan. 32 évig töltötte be a tapolcai rabbi állást. A szabadságharcban résztvett mint gárdista, később mint a zsidó gárdisták tábori lelkésze. Már a negyvenes évek elején magyarul prédikált.

Neumann, 1 Adolf (héthársi), a miskolci Keresk. és Iparkamara elnöke, az OMKE alelnöke, szül. Hétháron 1870. Iskolái elvégzése után Hercz Zsigmond (l. o.) gépgyárának tisztviselője volt, majd az Assicurazioni Generali vezértitkára lett. Megalapította a miskolci Keresk. és Gazdasági Bankot, melynek vezérigazgatója. Mintegy 25 éve elnöke a miskolci Keresk. Testületnek, 20 éve pedig a Chevre Kadisa elnöki tisztét tölti be. Elnöke még a Felsőmagyarországi Zsidókórház Egyesületnek, továbbá 1918 óta a Keresk. és Iparkamarának. 1912-ben apja N. Hermann révén — ki maga is szerepet vitt a közéletben és kiváló talmudtudós volt — megkapta *héthársi* előnévvel a magyar nemességet. Mint a magyar kereskedelemnek egyik legagilisabb vezéregyéniségét pár évvel ezelőtt az OMKE alelnökévé választották.

V. A.

2. **N. Ármin**, jogtudós, egyetemi rk. tanár, országgy. képviselő, szül. Nagyváradon 1845., megh. 1909 febr. Deutsch Dávid, a híres balassagyarmati rabbi oktatta a zsidó tudományokra, majd később a boroszlói rabbiszeminárium növendéke lett. Egy ideig Bécsben jogot hallgatott és ez végképpen eltérítette a papi pályától. Jogi tanulmányait Berlinben, Bécsben és Budapesten végezte és miután megszerezte a jogi diplomát, Pápán ügyvédi irodát nyitott, egyszersmind a hitközség jegyzője is volt. Onnan Székesfehérvárra költözött, ahol jogi cikkeivel és tanulmányaival hamar feltűnt. Itt írta meg főművét, *A magyar kereskedelmi törvény magyarázatát*, három kötetben. Ennek a nagy munkának elismeréséül 1882. kinevezték a budapesti egyetemen a keresk. és váltójog magántanárává. Ekkor Pestre költözött. 1887-ben képviselővé választották és 1903-ig az is maradt. Az egyetem rendkívüli tanárává 1889. nevezték ki. Mint a parlament kodifikáló bizottságának tagja, itt szerzett érdemei elismeréséül kapta az udv. tanácsosi címet. Számos tanulmányt írt. Utolsó jogi műve egy nagyszabású értekezés, melyet az adásvételi tüzlet nemzetközi szabályozásáról írt. Főművei: *A kereskedelmi törvény magyarázata* (3 köt., 2. kiad. 1897) és *A védjegytörvény magyarázata*.

3. **N. Áser**, rabbi, szül. 1800., megh. Jeruzsálemben 1882. Atyja N. Mózes, rabbi és neves héber író volt. N. 1832—1862 közt működött Vácon. Ekkor megvált rabbiállásától és a Szentföldre költözött, ahol még húsz évig élt, mint az ottani magyar zsidóság elismert vezetője.

4. **N. Dávid**, rabbi (*Lakenbach Dávidnak* is nevezik), szül. Lakompakon 1820., megh. Pozsonyban 1908. Nagypapa Kunitz Mózes lakompaki rabbi-ülnök volt. N. a pozsonyi rabbiskola növendéke volt s u. o. működött előbb mint a Bész-din ülnöke. Nagy talmud-tudását és forrásismeretét messze földön elismerték. A pozsonyi rabbiskola előadója is volt és tanítványainak száma ezrekre ment. Tanítási és kutatási módszere elütött a jesi-

vákon dívó pilpul-módszertől, amely helyett a szigorú szövegértelmezéshez és az eredeti források olvasásához tért vissza. Újabbkori kommentátorokat csupán ritka esetekben használt. Fia, N. Mózes zsambokrétai rabbi.

5. **N. Ede**, rabbi, szül. Budapesten 1859 okt. 26., megh. 1918 dec. 12. A budapesti Rabbiképző növendéke volt 1877—1882. 1882-ben avatták bölcsészdoktorrá, 1883. pedig rabbivá. Ő volt az első rabbi, ki a budapesti Rabbiképző Intézetben végezte tanulmányait. Azóta haláláig volt nagykanizsai főrabbi. A Rabbiképző Intézet vezérőrbizottságának tagja és az Országos Rabbiegyesületnek elnöke volt. Tervet készített a rabbik nyugdíj egyesületéről, de koncepcióját nem valósíthatta meg. Értékes irodalmi munkásságot fejtett ki. Szerkesztette a Magyar Izráelt, a rabbiegyesület hivatalos közlönyét. Az *Imit Evkönyvei*-ben megjelent értékes tanulmányain kívül számos önálló könyve jelent meg, több kitűnő tankönyvet is írt. Lefordította a nagy próféták könyveit az *Imit Bibliája* részére. Művei: *A mohamedán József-monda eredete és fejlődése* (1881); *Hit-szónoklatok és beszédek* (1886); *Zsidó vallástörténet* (2 köt. 1894—1897); *Rövid héber nyelvtan* (1895); *Kayserling* (1908); *Az asszír kor-szak prófétái és a zsidók története* (1908). F. D.

6. **N. Henrik (héthársi)**, egyetemi tanár, szül. Hétháron (Sáros vm.) 1873. Középiskoláit Miskolcon, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. Hosszú ideig asszisztens volt Bécsben a híres Pollitzer tanár fülklinikáján. Nagy feltűnést keltett szakkörökben *Koponyalékelés nélkül* c. alapvető tanulmányával, melyet az 1909-iki budapesti orvoskongresszuson olvasott fel. E tanulmányával elnyerte a báró Len-wall-féle anatómiai, fiziológiai és patológiai díjat. Új utakat vágó munkálkodásával a tudományos irodalom terén gyorsan emelkedett. Előbb a bécsi egyetem magántanára, majd nyilvános rendes tanára és a fülészeti klinika vezetője lett. 1918. tudományos érdemei elismeréséül *héthársi* előnévvel megkapta a magyar nemességet. Ma a világnak elismerten legkiválóbb fülspecialistája és számos, magas kitüntetés tulajdonosa. V. A.

7. **N. I. József**, rabbi, szül. Nagytárkányban (Zemplén vm.) 1880. Pozsonyban nyert rabbikölvelet s a kolozsvári egyetem jogi fakultásán szerezte meg a doktori címet. Sepsiszentgyörgyön, Déván és Brassóban működött mint főrabbi; közben rövid ideig a bécsi Mizrahi cionista szervezet főtitkára volt. 1927 óta az óbudai hitközség főrabija. Teljesen hivatásának él s a vallásos élet elmélyítése terén már eddig is nagyon szép eredményeket ért el.

V. A.

8. **N. II. József**, filmiparos, szül. Budapesten 1864. Artista volt, majd kávéháztulajdonos lett. 1899 dec. 9. Ungerleider Mór (l. o.) társaságában engedélyt kapott arra, hogy a Kerepesi-út 68. sz. alatt levő Velence-kávéházban mozgófényképeket bemutasson. Ebből a kávéházi vállalkozásból fejlődött ki a Projectograph r.-t. N. és Ungerleider alapították a Phönix-filmgyárat és építették az első magyar film-műtermet.

R. I

9. **N. Károly (gárdonyi)***, közgazdasági író, egyetemi tanár, szül. Budapesten 1865 márc. 18.

A budapesti és berlini egyetemeken tanult. 1910-ben a kereskedelmi minisztériumban min. tanácsossá és a vasúti osztály főnökévé nevezték ki. N. egyszersmind a Keleti Kereskedelmi Akadémiának, majd később a közgazdasági egyetemnek lett tb. rendes nyilvános tanára a közlekedési politika és jog tanszakkból. Tagja az Orsz. Közlekedési Bizottságnak. Önállóan megjelent művei: *A francia kamara vitái az elsőszülöttségi jogról*; *A bírói és közigazgatási jog határaitól*; *a berni egyezményről*; *Vámtarifa és vasúti díjszabás*; *A vasúti felségjog Boszniában és Hercegovinában*; *The new projects of convention for the regulation of the international barricade of goods, passengers and luggage*; *A berni egyezmény*. S. R.

10. N. Mózes Sámuel, ifjúsági író, szül. Bánban 1769., megh. Pesten 1831. 12 éves korában a boskowitzi rabbi jesivájába került, majd Prágában Jeitteles orientalistánál tanult. 30 éves korában Pozsonyba ment tanítónak. Itt és Bécsben élt, majd 1822. Pestre költözött. Művei: *Siré Muszor*; *Igeresz Terufo*; *Die logischen Termen des Moses Maimunis*; *Basz Jiftoch* címen héber drámát is írt, továbbá héber grammatikákat és bibliai történeteket az ifjúság számára.

11. N. Sándor, jogtudós, szül. 1847., megh. Budapesten 1899. Cikkvei a Jogtudományi Közöny, Magyar Nemzetgazda hasábjain jelentek meg. Tagja volt az ügyvédvizsgáló bizottságnak, segédkezett a hitelre vonatkozó törvények előkészítő munkálataiban. Önálló művei: *A kereskedelmi törvény alapján indított kereset felfüggesztő hatálya*; *Sorsjegyek és értékpapírok elárúsítása*; *A tőzsdei különböző ügyletek*.

12. N. Wilhelm, szerkesztő, szül. Trencsénben 1860 szept. 6. A bécsi egyetem jogi fakultásán tanult s miután azt elvégezte, a Fremdenblatt belső munkatársa, majd egyik szerkesztője lett. Erdemeiért császári tanácsossággal tüntette ki az uralkodó. Saját lapján kívül más, nagyobb német és külföldi lapoknak is dolgozótársa.

13. N. Zsigmond*, kémikus, szül. Tabon 1860 jan. 19. A bécsi műegyetemen és a budapesti egyetemen tanult. Előbb Thán tanár asszisztense, később törvényszéki vegyész, majd a szabadalmi hivatal hites szakértője lett. Főbb művei: *Eudiometeres vizsgálatok oxigén-ammóniák elegyein*; *A nitrátok és nitrátok képződése*; *Módszer a chinin meghatározására*; *Újtások polarizáló csöveken*. Főszerkesztője és alapítója a Magyar Kémikusok Lapjának.

Neusatz Lipman Eliezer, rabbi, szül. Újvidéken, megh. Dunaszerdahelyen 1858. Nagymagyarban működött. Művei: *Mispechosz Peninim*; *Beér Eliezer*; *Mé Menuchosz*.

Neuschloss, 1. Emil, nagyiparos, szül. Párkányban 1840. Tanulmányait a fővárosban végezte. Megalapította a naschitzi tannin- és gőzfűrészgárat és vasutakat is épített. Egyik legtekintélyesebb fakereskedője és építési vállalkozója volt Magyarországnak a XIX. sz. végén. Ő építette az 1885-iki kiállítás épületének java-részét s a milléniumi kiállításnak több mint 30 épületét. A királyi palota ácsmunkáját is ő végezte. Gyártüzeme 3000-nél több munkást foglal-

koztatott. Haláláig fáradhatatlan munkásságot fejtett ki az iparfejlesztés érdekében.

2. N. Simon, orvosstanár, szül. 1892. Tanulmányait a budapesti orvosegyetemen végezte. Egy-ideig Vámosy professzor tanársegédje volt, majd egy német egyetemre került, mint docens. Meghívásra Rosalioba (Dél Amerika) utazott, ahol pár évi tudományos munkálkodás után 1926. egész fiatalon az orvosi kémia tanszékére nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. V. A.

3. N. Tivadar, jogtudós, szül. Pesten 1859., megh. Budapesten 1902. Munkatársa volt a Jogtudományi Közönynek. Önálló műve: *Ehre, Ehrebeleidung und ihre Reparation* (Budapest 1910).

Neustadt Adolf, publicista és szerkesztő, szül. Prágában 1812., megh. Bécsben. A piaristáknál tanult, azután Bécsben hírlapíró lett. Szabadelvű nézeteiért a hatóságok állandóan zaklatták s ezért Pozsonyba költözött. Itt a Pannoniába írott cikkeivel keltett feltűnést. Majd Budapestre jött, ahol Saphir lapjának, a Pester Tageblattnak lett belső munkatársa 1839. A magyar állampolgárság elnyerése után átvette a Pressburger Zeitung szerkesztését; ezzel a bécsi rendőrséget végképp maga ellen ingerelte, azonban Eötvös báró (Eötvös József atyja) védelmébe vette. Nagy része volt a forradalmi hangulat előkészítésében. Maga Széchenyi István gróf is munkatársa volt N. lapjának. Politikai felvilágosításokért egyenesen hozzá fordultak külföldről. Liszt Frigyes is vele tárgyalt, mielőtt agitációjába kezdett volna Pesten. Ezért Metternich elkoboztatta a Pressburger Zeitungot és a Pannoniát. A forradalom kitörésekor a pozsonyi gheztóban történt pusztítás következtében N. Bécsbe ment s ott fejtett ki nagyarányú publicisztikai tevékenységet, majd Prágában, Olaszországban, a Levantén, Angliában és Franciaországban járt, visszatérve pedig az Oesterreichische Zeitungot szerkesztette. Magyarországon megjelent művei: *Litteratur und Kunst in Ungarn* (1843); *Die erste Eisenbahn in Ungarn* stb. (1840); Külföldön a következő könyvei jelentek meg: *Aus dem Leben eines Honveds* (2 köt.); *Aus der Kaserne* (2 köt.); *Maissim und Schnokes* (a zsidó könyvekről, 3 kiadást ért); *Das Gebahren d. Oesterr. Creditanstalt*, stb. N. a bécsi hitközség vezető-ségében élénk részt vett. S. R.

Névadás, a zsinagógának az a szertartása, melynek keretében az újszülött leánygyermeknek nevet adnak. Ez csak oly napokon történhetik, mikor a Tórából felolvassnak. A gyermek atyját a Tóra elé szólítják, ha a gyermeknek nincs apja, akkor valamelyik közeli rokonát hívják a Tóra elé és a szakasz felolvasása után, külön erre a célra szolgáló misebérach (l. o.) keretében történik a névadás azzal a kívánsággal, hogy szülei sikerrel nevelhessék fel a gyermeket. A fiúgyermek névadása a körülmetélési szertartás (l. *Berisz-milo*) keretében történik. F. D.

Ney Dávid, énekművész, szül. Várpalotán 1843., megh. 1905 aug. 31. Budapesten. Atyja, egyszerű timármester volt és a flát Veszprémbe adta szabóinasnak. Szép hangja magára vonta az ottani kántor figyelmét, ki 1861. énekkarába vette

s megtanította a zene elemeire. Húszéves korában elvitték katonának, a tüzerekhez került, hol a tisztek megkedvelték s hangversenyeiken felléptették. Hat évig szolgált s az 1866-iki porosz-osztrák háború több ütközetében vett részt. Katonáskodása után a tapolcai templomban énekelt, majd Bécsben színházi kardalos lett, míg végre Brandl és Suppé karmesterek felfedezték nagy művészi értékét és elősegítették zenei kiképeztetését. A színpadról ismét a templomi kórusba ment Győrbe, de műértők biztatására 1874. Pestre jött s a Nemzeti Színházhoz szerződött csekély fizetéssel. A Hugenottákban lépett fel először s nyomban megnyerte a közönséget és kritikusokat egyaránt. Ez időtől fogva N. folyton emelkedett hírből, dícsőségben s a Nemzeti Színház, valamint az 1884. megnyitott Operaház műkedvelő közönségének kedvence lett. Közel 100 szerepben lépett fel s egy sem volt, melyben ne találkozott volna a közönség és sajtó feltétlen elismerésével. Híresebb szerepei: Sarastro, Brogni, Falstaff, Hagen, Wotan, Hans Sachs, Petur Bán stb. Több művészi körutat tett s neve a külföldön is mindenütt tiszteletben állott. Nem csak terjedelmes szép hanggal, de kitűnő előadó képességgel is rendelkezett. A szakkritika feltétlenül elismerte, hogy korának legelső énekművészei közé tartozott. A világhírű művész, ki mindig hálásan ismerte el, hogy első sorban zsidó kántoroknak köszönhetze zenei iskolázottságát, a főünnepeken a pesti zsidó templomnak is szolgálatába állította művészetét.

Nichúm avélim (h.) szóval jelezzük a gyászolók vigasztalásának szertartását. E szertartás már a temetőben veszi kezdetét, mikor az elhalt férfirokonai (apja, bátyja, férje, fia) a közönség két szembenéző sora között elvonulnak. A közönség az elvonulókat e szavakkal köszönti: «Isten vigasztaljon meg titeket Cijón és Jeruzsálem gyászolói közepette». (E sorfalállás oly napokon, mikor a gyászolók hazamenet nem kezdik meg a gyásznapiakat az ünnepre való tekintettel, elmarad [l. *Gyászszertartások*].) Ugyanezt a formulát mondják a látogatók a gyász első hetében. A gyászolók látogatása vallásos kötelességszámba megy. A gyász jeléül a látogató nem köszön, csak szótlanul ül le, elmenetelkor mondja a fent idézett szavakat. Szombaton a gyász szünetel és a gyászolók látogatása is elmarad; ha mégis meglátogatják őket, a következő szavakkal köszönnék el: «Ma szombat van, nem kell vigasztalni; a vigasznak eljövetele közel van, nyugodjatok békében.» Az első formulával köszöntik a gyászoló család férfitagjait a gyázshét péntek estéjén a zsinagógában.

F. D.

Nicovim, hetiszakasz, mely *Mózes 5. könyve* 29. fejezetének 9. versétől a 30. fejezet végeig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Intelmek. Izráel megtérése és helyreállítása. A törvény nem emberfölköti, megtartása életet biztosít. Szabad választás az erény és a bűn között. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jesája könyve* 61. fejezetének 10. versétől a 63. fejezet 9. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között nincsen összefüggés; csak hogy a liturgiai berendezkedés szerint e hetiszakaszt mindig a vigaszhetekben áv hó 9-ike és ros hasonló között

olvassák fel, így lett e vigasztalóbeszéd tartalmú fejezet a kijelölt prófétai szakasz. Néha a naptári beosztás folytán a következő hetiszakasszal olvassák együtt (Nicovim-Vajelech).

F. D.

Nidó, a menstruáló nő héber neve. Ilyen időben a házaselet szünetel s újra megkezdése előtt a tisztuló nőnek rituális fürdőbe kell mennie.

Niedermann Mór, rabbi, szül. Nagysurányban (Nyitra vm.) 1890 jan. 11. Gimnáziumi tanulmányai után a budapesti Rabbiképzőben és ezzel párhuzamosan a budapesti tudományegyetemen nyerte el magasabb kiképzését. 1915-ben filozófiai doktor, 1917. rabbi-oklevelet nyert. 1917-ben a Pesti Izr. Hitközség polgári fiúiskolájának rendes tanára. 1918 óta nagybecskereki főrabbi. Főműve: *A Vulgataviszonya az Agadához és Targumhoz*.

F. D.

Nismász kol cháj (h.). Magyarul: *Minden élő lelke*. Kezdeté és neve annak az imának, melyet szombat és ünnepnap reggelén mondanak a jistábách (l. o.) ima előtt. A legenda Péter apostolt vallja ez ima szerzőjéül. A tudományos kritika nem talál támaszpontot ehhez a feltevéshez. Mindenesetre ősrégi és már a Talmud is említi (*Beráchoth* 59b és *Peszáchim* 111a).

F. D.

Niszon, a zsidó kalendáriumban az év első hónapja. A *nesz* = csoda szóból származtatják; az Egyiptomból való csodálatos kivonulás emlékére a csodák hónapjának is nevezik. A peszach előtti szombatot szintén ezért hívják nagyszombatnak (sabbosz hagódol) «mipnehanesz senaászé bó», az «ezen napon történt csodák» miatt. A bibliai irodalomban gyakran «chodes hoóviv» = a kalászos hónapja név alatt is előfordul. A hagyományos irodalom erre a napra teszi a bibliai özönvizet. (1657. a zsidó évszámítás szerint.) (L. *Özönvíz*). Az első napjára esett a bibliai frigsátor (*óhé*) összeállítása is. A *Szeder Olam Rabba* erre a napra teszi azt az eseményt, hogy Mózes a sziklából vizet fakasztott. N. mindig harminc nappal áll. Újholdja a naptári berendezkedés szerint csak vasárnapra, keddre, csütörtökre ésszombatra eshetik. A zodiákusban bárány a jele. Ha az újhold első napja (Adár 30) szombatra esik, úgy akkor tartják a sabbosz hachodest (l. o.). Az egész hónapban elmarad mind a sacharisz, mind pedig a mincho imánál a tachanun (l. o.). A hónap első tizenkét napján mondják a reggeli ima után a fejedelmek ajándékairól szóló bibliai részt, mely erről az időről van keltezve (IV. *Mózes* 7. 1; 8. 4).

F. D.

Nitl (j.), tulajdonképen *dies natalis*, születésnap. Így nevezik sokhelyütt Karácsony estéjét, vagy az orosz naptárt tekintve Vízkereszt estéjét — Jézusra vonatkoztatva. A jesivában szünetel ilyenkor a tanítás.

F. D.

Nóach, hetiszakasz, mely *Mózes 1. könyve* 6. fejezetének 9. versétől a 11. fejezet végeig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Noé és az özönvíz. Isten szövetsége Noéval. Noé utódai, a bábeli nyelvzavar, Sém leszámazottai. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jesája könyve* 54. fejezetének elejétől az 55. fejezet 5. verséig terjed. A tórai és prófétai szakasz között az az összefüggés, hogy a próféta a vizözönre hivatkozik, mint Isten szeretetére. Miképpen az nem

jó többé a földre, úgy szeretete sem szűnik meg soha.

F. D.

Nóach fiainak hét törvénye. Az a hét bűn, melyet a biblia nem-zsidó szempontból is vétéknek tart. Ezek: 1. tulajdonjog megsértése; 2. kárvallás; 3. bálványimádás; 4. vérontás; 5. fajtalankodás; 6. rablás; 7. élő állat élvezése. A zsidó hagyomány szerint ezektől már az ősember is tartózkodott.

F. M.

Nobel József, rabbi. A hetvenes években Tán működött, mint Handler Márk rabbi (l. o.), elődje. A nyolcvanas évek elején Halberstadtban választották meg rabbinak s itt is működött haláláig. Főleg a Jüdische Pressebe, Hildesheimer lapjába dolgozott. Műve: *Rohlings Talmudjude, kritisch beleuchtet* (1880).

Nobl József, orvos, szül. Felső-Iregen (Tolna vm.) 1824., megh. Budapesten 1874. Wienben végezte tanulmányait, a szabadságharcban mint honvédorvos vett részt. Tudományos cikkeit az Ung. Med. Chirurg. Pressebe írta. Önálló műve: *Lepkék* (1868).

Nógrádbercel, kisk. Nógrád vm., 2228 lak. A községben már körülbelül 200 éve laknak zsidók. A legrégebbi családok a Blumenthalok és a Mühlradok, amelyek leszármazottjai ma is nagy szerepet visznek a községi és a hitközségi életben. Blumenthal Jakab magántudós még a hitközség alapítása előtt, 1870. jesivát vezetett, amelynek 20 hallgatója volt. 1871-ig a berceli zsidók a szomszédos Beeske hitközséghez tartoztak. 1871-ben külön hitközségbe tömörültek, de hitközségük a sziráki kongr. anyak. kerülethez lett csatolva, ami ellen a berczeliek vallási okok miatt tiltakoztak. Hosszas harcok után sikerült a hitközségnek autonómiát nyerni, mint önálló orthodox anyak. kerület. Az első előjárók Blumenthal József, Mühlrad Adolf és Markusz Ábrahám voltak. 1875-ben templomot építettek és megalapították a Chevra Kadisát. 1876-ban rituális fürdőt, 1880. téli imaházat és 1890. Hachnoszasz Orchim helyiséget építettek. 1912-ben megválasztották Jungreis Jakab fábiánházi rabbit, aki működésének első évében jesivát és Talmud-Tórát létesített. A jesivának 18, a Talmud-Tórának 16 növendéke van. A Talmud-Tóra tanítója Rosenberg Rafael. 1920-ban Misnajos és Talmud Egylet létesült. 1923-ban néh. Mühlrad Ignác né 100 q búzát adományozott a hitközségnek új templom építése céljából. A hitközség létszáma 200 lélek, 52 család, 42 adófizető tag. Foglalkozásuk: 15 gazdálkodó, 10 kereskedő, 6 nagykereskedő, 5 iparos, 3 köztisztviselő, 2 orvos, 1 nagyiparos, 1 tanító, 5 magánzó és 2 egyéb. A hitközség évi költségvetése 6000 pengő. Anyakönyvi területéhez tartoznak Szolgaguta, Nógrádkövesd és Ordas községek. A háborúban 40-en vettek részt, kettő hősi halált halt. A közigazdaság terén fontos szerepük van: Mühlrad Mór és Beck Miksa birtokosoknak, Schwartz József és Müller Jenő bérlőknek, Jakubovits Bernát gözmalomtulajdonosnak. A mai vezetőség: Jungreis Jakab főrabbi, Mühlrad Ignác díszelnök, Blumenthal Simon elnök, Gansel Áron gondnok, Mühlrad Mór, Schweitzer Sámuel, Gansel Izrael, Jakubovits Bernát és Lówi Miksa előjárósági tagok.

Női Pro-Palesztina Liga. Alakult 1925 dec. 29. Nagyváradon azzal a céllal, hogy zsidó nőket nyerjen meg a palesztinai újjáépítési mozgalomnak. Díszelnöke a ligának Nussbaum Sámuelné, elnöke Weimann Jenőné, pénztárnok Katz Rudolfné, főtítkár Blum Zsigmond. Sz. l.

Nókém venotér (h.). Bosszuálló, gyűlölködő.

Nordau Max Simon, publicista és szépirodalmi író, a modern cionizmus egyik vezéralakja, szül. Budapesten 1849 júl. 29., megh. Párisban 1923 jan. 22. Orvosi tanulmányokat végzett, beutazta a külföldet, majd 1878. orvosi gyakorlatot kezdett szülővárosában. Már kora ifjúságában hírlapírással is foglalkozott és több fővárosi napilapnak, mint a Pester Lloydnak is, belső munkatársa volt. Miután 1880. Párisba költözött, még élénkebb írói és hírlapírói tevékenységet fejtett ki. Éveken át a bécsi Neue Freie Presse párisi tudósítója volt. Az események legtitkosabb rúgóit feltáró külpolitikai tanulmányai, megkapóan érdekes irodalmi, színházi és képzőművészeti kritikái éleselméjűségükkel, semmiféle bálványt nem tisztelő radikalizmusukkal és a végtelenségig menő logikai következetességükkel mindenkor nagy feltűnést keltettek és hatalmas olvasótáborot hódítottak maguknak. 1914 ben, amikor kitört a világháború, kiutasították Párisból és kénytelen volt Madridban letelepedni, de a békekötés után visszatért a francia fővárosba, ahol holtáig maradt. Főműve: *Die konventionellen Lügen der Kulturmenschheit* (1883), amelyet a legtöbb nyelvre lefordítottak és amely számtalan kiadást ért. Nagy sikerük volt *Paradoxe* (1886) és *Entartung* (1893) c. műveinek is, amelyek a racionalista kulturális és művészeti kritikának páratlan lendületű vitáirásai és a *Konventionális hazugságok* c. harci riadójával együtt kérlelhetlenül logikus szembeszállás mindazzal, amit N. akár a multban, akár a jelenben a jövőendő emberi haladás kerékkötőjének tartott. Egyéb kulturkritikai munkái: *Aus dem wahren Milliardenlande* (1878); *Vom Kreml zur Alhambra* (1879); *Paris unter der dritten Republik* (1880); *Ausgewählte Pariser Briefe* (1887); *Zeitgenössische Franzosen* (1901); *Von Kunst und Künstlern* (1905); *Der Sinn der Geschichte* (1909); *Biologie der Ethik* (1921). Szociológiai eszméit igyekezett kifejteni és érvényre juttatni szépirodalmi munkáiban is. Regényei közül a legfigyelemreméltóbbak: *Die Krankheit des Jahrhunderts* (1889); *Gefühlskomödie* (1891); *Drohenschlacht* (1898); *Morganatisch* (1904). Szindarabjai közül a legjelentékenyebbek: *Der Krieg der Millionen* (1886); *Das Recht zu lieben* (1894); *Die Kugel* (1895); a modern zsidó súlyos helyzetét tárgyaló *Doktor Kohn* (1898); *Der Lebenssport* (1912). N. az első egyike volt, aki a legnagyobb lelkesedéssel csatlakozott Herzl Tivadar (l. o.) cionista mozgalomához. Már 1896., amikor megjelent Herzl *Der Judenstaatja*, N. a maga világhírének egész súlyával melléje állott. Szóban és írásban, hírlapi cikkeiben, tanulmányokban, bizalmas konferenciákon és népgyűléseken félelmetes dialektikával harcolt eszményeiért. Már az első baseli cionista kongressz-

szusokon is mesterien egybekovácsolt beszédekkel lelkesítette a cionizmus híveit és támada Herzl ellenfeleit. Herzl halála után 1905. a baseli kongresszuson, mint elnök már ő lépett a cionizmus megalapítójának örökébe. A mozgalomnak ezután egészen a világháborúig ő volt a szellemi vezére, harcos agitátora és fáradhatatlan publicistája, aki megérte még, hogy 1920. Anglia mandátuma alatt létrejött a palesztinai zsidó nemzeti otthon. Végso akarata szerint holttestét két évvel halála után, 1925. Palesztinába szállították és Tel-Avivban temették el hatalmas gyászünnepek keretében. Egész kis könyvtárt alkotó cionista cikkei, polemikus írásai és tanulmányai közül kiemelkedik: *Der Zionismus* c. kötete (1902), amely Gabel Gyula fordításában magyarul is megjelent.

Sz. G.

Noszo, hetiszakasz, mely *Mózes 4. könyve* 4. fejezetének 21. versétől a 7. fejezet végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: A názir törvénye, Kohaniták áldása, A fejedelmek ajándékai. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész a *Bírák Könyve* 13. fejezetének 2. versétől a fejezet végéig terjed. A törai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy ez utóbbiban is názirról, Sámson születéséről van szó.

Noszen *Nota Cánc*, rabbi, megh. 1772. Zianc-ból származott, veje volt a Messiás hírben álló Mordechaj Léb Mochiach vándorprédikátornak és sógora Chárif Mózes híres pozsonyi rabbinak. N. előbb Boldogasszonyban (Frauenkirchen) működött 1758-ig, de midőn Chárif Mózes betegeskedni kezdett, a Bész-din tagjául hívták meg Pozsonyba. Hogy itt vezető szerepet vitt, az kitűnik abból, hogy több hitközségi és rabbisági határozat nevével van jegyezve. Eibenschütz Jonathán prágai főrabbi híres pörében, melynek számai hazánkba is kiterjedtek, három jegyzőkönyv az ő hitelesítésével van ellátva, melyet a pozsonyi rabbiság a sabbataizmussal vádolt Arholz Náthán stomfai rabbi ügyében vett fel.

Nóti Károly, író, szül. Tasnádon (Szilágy vm.) 1893. Középiskoláit a zilahi gimnáziumban végezte, utána Kolozsváron jogot hallgatott, majd újságírói pályára lépett. Éveken át több erdélyi lapnak volt a munkatársa, aztán Pestre került, a Magyar Hirlaphoz. Pesten rövidesen abbahagyta az újságírást és csak a színpadnak dolgozott. Egyfelvonásos vígjátékai és boházatai hamarosan népszerűek lettek. 1926-ban nagy sikerrel mutatták be a Vígszínházban a *Házibarád* c. vígjátékát, melyet Szenes Béla hátrahagyott darabtöredékéből írt. N. a híres országos erdélyi rabbidinasztia leszármazottja. Leányágon ükunokája Panet Ezékiel (l. o.) rabbinak.

Numerus clausus. A köztudatban N. néven az 1920: XXV. t.-c. ismeretes, mely a «tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról» szól. A törvényjavaslatot Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920 júl. 22. nyújtotta be, a nemzetgyűlés a javaslatot hét ülésen — 1920 szept. 2., 3., 16., 17., 18., 20. és 21. napjain — tárgyalván, azt a Bernolák Nándor nemzetgyűlési képviselő által benyújtott módosító javaslat

felvételével fogadta el. A törvény négy szakaszból áll, ezek közül a végrehajtási rendelkezést tartalmazza. A törvény első paragrafusaa következőképen szól: «A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920—21. tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, akik nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók és csak olyan számban, amennyinek a'apos kiképzése biztosítható.» E paragrafus első része felesleges, miután a megbízhatatlan elemek kizárását már előzőleg is törvény szabályozta, a korlátozó rendelkezés szövege pedig félreértésre adhat okot, hiszen a mai Magyarországnak ugyanannyi főiskolája van, mint réginék, ennél fogva aránylag az addiginál jóval több főiskolai hallgató alapos kiképzése volna biztosítható. A törvény indokolása azonban, ellentétben az első paragrafus máskénti értelmezhetőségével, szükségesnek tartja a túltengő szellemi proletariátus korlátozását, a harmadik szakasz pedig egyenesen kimondja, hogy «Az engedély megadásánál arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenc tizedrészét». Ez a szakasz homlokegyenest ellenkezik a magyar közjoggal, mert nincs olyan törvényünk, mely megállapítaná a fajiság ismérveit, vagy felsorolná, hogy milyen nemzetiségek élnek Magyarországon. A nemzetiség sohasem jelentett egyebet mint valamely anyanyelv bevallását és az 1868: XLIV. t.-c. bevezető rendelkezései értelmében «az egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve eshetik külön szabályok alá». A N. megdöntötte ezt az elvet, mert szerinte nem csupán a hivatalos nyelv használatának joga, de a tan szabadság joga is nemzetiségek szerint igazodik. A zsidóságról a N.-ban sem mint felekezetről, sem egyébként nem tétetik említés, a törvény mégis a zsidó ifjúság tanulási szabadsága ellen irányul. A N.-t ugyanis még életbelépése előtt alkalmazták Haller Istvánnak egy 1920 aug. 6. kelt rendelete alapján, mely az 1920—21. tanévre felvehető hallgatók számát szabályozván «az izraelitákat külön nemzetiségnek» vette. Ez a megjelölés jog- és törvényellenes, mert figyelmen kívül hagyja a magyarországi zsidóság egyenjogúságát kimondó 1867: XVII. t.-cikket (l. *Emanicipáció*) és a zsidó vallást bevett vallásfelekezetnek minősítő 1895: XLII. t.-cikket (l. *Recepció*). A magyar közjog nem ismer faji osztályozást, a nemzetiség közjogi fogalmának kritériumai pedig éppen a törvények értelmében nem vonatkozhatnak a zsidóságra. A N.-t megállapító törvény végrehajtásánál mégis külön nemzetiségként kezelték a zsidóságot, jöllehet a m. kir. Kúria már a N. életbeléptetése után is több ízben kimondotta, hogy «az 'izraelita' és a 'zsidó' kifejezés Magyarországon a magyar alkotmány értelmében egyedül vallásfelekezeti megjelölésre alkalmas», továbbá «a héber nyelv nem minősíthető a zsidóság olyan anyanyelvének, mely őket külön nemzeti-

séggé olvasztaná össze, következésképpen ezidő szerint Magyarországon zsidó nemzetiségről beszélni nem lehet. Nyilvánvaló tehát, hogy a N. törvénybeiktatását megelőzőleg az emancipációs és recepciós törvényeket kellett volna hatálytalanítani. Ez azonban nem történt meg. A N. következtében a zsidó ifjúság százai kényszerültek külföldre s az első években különösen a német egyetemekre tödultak, de újabban Ausztria, Csehország, Belgium, Franciaország és Svájc egyetemén is sok a magyar zsidó egyetemi hallgató. Segélyezésükre alakult meg a Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság, mely társadalmi úton teremti elő a külföldön tanuló ifjúság támogatásához szükséges anyagi eszközöket és ez irányú akciójával már eddig is jelentős eredményeket ért el. A zsidó ifjak egyrésze tanulmányainak befejezése után visszatért Magyarországra, jóval nagyobb azonban azoknak a száma, akik diplomájuk nosztrifikálásának nehézségei, vagy egyéb okok miatt külföldön telepedtek le. A N. ellen mindjárt életbeléptetése után a sajtóban, de különösen a parlamentben éles harc indult meg. Ebben a harcban a képviselők közül Vázsonyi Vilmos, Sándor Pál, Rassay Károly, Bródy Ernő, Fábian Béla és általában az ellenzéki politikusok jártak elől. Több ízben nyilatkozott elítélőleg a N.-ról Apponyi Albert gróf is, sőt a kormánypárti politikusok között is számosan akadtak olyanok, akik nyíltan programjukra tűzték a N. eltörlését. A N. elleni harc külföldön is visszhangra talált, ahol a magyar zsidóság akciójától teljesen függetlenül, a Joint Foreign Committee of the Jewish Board of Deputies and the Anglo-Jewish Association és az Alliance Israélite Universelle 1921 nov. havában előterjesztést intéztek a Nemzetek Szövetségéhez, melyben azt sérelmezték, hogy a N. egyrészt a törvény előtti egyenlőség elvét sérti, másrészt faji és nemzetiségi kisebbség gyanánt kezeli a magyar zsidókat, holott a zsidóság Magyarországon csak felekezeti kisebbséget jelent. A Nemzetek Szövetsége foglalkozott is a felterjesztésekkel, de különösebb eredmény nélkül. 1924-ben a N. ellensúlyozása céljából Sándor Pál kezdeményezésére felmerült egy zsidó egyetem felállításának a terve, ez a terv azonban meghiusult. 1928-ban a közhangulat nyomására megtörtént a N. módosítása, amely azonban csak stiláris jellegű, miután a nemzetiségi kategorizálás helyébe a hallgatók szüleinek foglalkozási kategorizálását hozta be. A módosítás nem is eredményezett lényeges javulást, mert csupán a «nemzetiségi» megjelölést szüntette meg, de a zsidóság számára törvényileg biztosított tanszabadság visszaállításával adós maradt. (V. ö. Gábor Gyula dr. «A N. és a zsidó egyetem».) V. A.

Nun, a héber alphabetum tizennegyedik betűje. Hangzóértéke: n, tehát nyelvhang. Számértéke: ötven. Neve halat jelent, alakja is ennek felel meg. A szó végén e betűnek elnyújtott formája van.

Nyárai Antal, színművész, szül. Nagyenyeden 1869., megh. Budapesten 1917 febr. 28. Az Országos Színművészeti Akadémia elvégzése után tizenöt évig vidéken működött, 1902-től kezdve pedig a Népszínház tagja volt egész annak megszűné-

séig. Kiváló és igen sokoldalú művész volt, de főleg énekes-kómikus szerepeiben aratott sikereket. Később a Király Színház tagja volt.

Nyári Sándor*, művészeti író, egyetemi tanár, szül. Zalaegerszezen 1861., megh. Budapesten 1915. Tanulmányait a bécsi, charlottenburgi műegyetemen és a lipcei egyetemen végezte. Múzeumi szolgálatát a Nemzeti Múzeum régiségtárában mint asszisztens kezdte, utána az Országos Képtár segédőre, majd őre lett. A budapesti műegyetemen előbb mint magán-, majd rk. tanár művészettörténetet adott elő. 1892-ben ő fedezte föl a szász király birtokában Mátyóki Ádámnak azóta híressé lett II. Rákóczi Ferenc-képét. Hazai és külföldi lapokban számos műtörténeti tanulmányt írt. Művei: *Der Porträtmaler Johann Kupetzky, sein Leben und Werke*; *A kassai székesegyház*; *A czenstochowai páloskolostor és magyar műemlékei*; *Brocky Károly festőművész élete és művei*. F. B.

Nyelvészet (filológia), a nyelvek kialakulásával, fejlődésével, idiomáival, a különböző nyelvek és nyelvesaládok összehasonlításával, a nyelv fejlődésének törvényszerűségével, a hang- és mondatnyelvi szabályosságának megállapításával, a nyelvek pszichológiájával foglalkozó tudomány, amely a speciális zsidó tudományokkal, csakúgy, mint az évezredek óta működő zsidó tudósokkal a legszorosabb összefüggésben áll. Az ókori nyelvtudomány magas színvonalon a hinduknál állott a K. e. 5. sz.-ban, majd a görög műveltség idején az alexandriai korban, a K. e. 2. sz.-tól a K. u. IV. sz.-ig. Ebben a korban a zsidóknál úgy görög, mint palesztinai és babilon-perzsa területen a Ny. legvirágzóbb tudományágak egyike volt. A Ny. művelését maga a Biblia és a szóbeli hagyomány, a Misna és Midras interpretálása tette szükségessé. Eppen ezért, már az ókori exegetákat, a Targumok fordítóit, magyarázóit, a Misna, Gemára, a Baraiták megfogalmazóit és interpretálóit, a tannaitákat (l. o.), majd a gáóni korszak (l. o.) tudósait, az alexandriai zsidó tudósokat, mind elsősorban nyelvészeknek kell tekinteni, mert magyarázatuk módszere, csakúgy, mint a középkori nyugati exegetáké, elsősorban filológiai volt. Ez utóbbiak a filológiának egyenesen úttörői voltak. Ilyennek kell tekinteni magát *Rasit* (R. Salomo Jichaki, a XI. sz. ban Troyes), akinek filológiai interpretáción alapuló exegézisét Nicolaus Lyra plágiuma nyomán a keresztény egyház úgy a középkorban mint Luther nyomán a reformáció korában is magáévá tette. A modern sémi filológiának egyenesen megalapítóul kell tekinteni a francia- és spanyolországi nagy exegetákat és filozófusokat, *Maimonidest*, *Nachmanidest*, még inkább azonban *Abulvalid Mervan ibn Ganah*, *Abraham ibn Ezra*, *Juda ibn Tiblun* és *David Kimchi* kiváló filológusokat, de a kevésbé neveseket is. A zsidó tudomány nyelve már az ókorban is részben volt csupán tiszta hébernyelvű, mert ahhoz a rokon észak-sémi nyelvek, mint az arameus, a kald-arameus, szír, továbbá más nyelvek társultak. A Talmud, a Targumok, a kabbalisztikus iratok (mindkét Zóhár) ily nyelveken vannak írva s több ezer perzsa, görög, majd arab szó fordul elő bennük. A zsidó

tudósok, elsősorban a teológusok már az ókortól kezdve az egész középkoron át napjainkig ezeket a nyelveket olvasták, a filológiai felkészültség, hajlam és tudás tehát elengedhetetlen volt náluk, akik tartalmi interpretálásra törekedtek. Ezért volt a zsidóság tudományossága szerves kapcsolatban a filológiával évezredek óta. A modern Ny. a XIX. sz. eleje, Bopp fellépése óta sok kiváló zsidó tudóst állított szolgálatába és pedig nem kizáróan a sémi, hanem az indogermán és turáni filológia egész területén is. Alábbiakban csupán a legkiválóbb zsidó származású magyar nyelvészek megemlítésére szorítkozunk. (Bővebben l. az egyes nevek alatt.) Balassa József, Ballagi Mór, Bánóczy József, Elek Oszkár, Fuchs (Fokos) Dávid, Gábor Ignác, Goldzieher Ignác, Gyalui Farkas, Hahn (Havas) Adolf, Halász Ignác, Harmos Sándor, Heller Bernát, Kallós Ede, Kallós Zsigmond, Kardos Albert, Körösi Sándor, Krausz Jakab, Kunos Ignác, Léderer Béla, Mahler Ede, Munkácsi Bernát, Perényi Adolf, Prém József, Radó Antal, Reich Emil, Roheim Géza, Rózsa Géza, Rubinyi Mózes, Simonyi Zsigmond, Szilasi Mór, Vambéry Ármán. A magyar-zsidó nyelvészek legtöbbje a magyar nyelv és a magyar nyelvvel rokon nyelvek filológiájával foglalkozott. Közöttük a legkiválóbbak alapvető munkásságot fejtettek ki ezen a téren és felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a magyar és az egyetemes nyelvkutatás tudományának.

S. R.

Nyíracsad, nagyk. Szabolcs és Ung vm. 3298 lak. Az (orthodox) hitközség a múlt század 50-es éveiben alakult. Első elöljárói Schwarcz Ignác, Rappaport Mór és Róth Jakab voltak. Első rabbija Rosensamen Herman 1908. bekövetkezett haláláig állott a hitközség élén. 1860-ban a hitközségi tagok adományaiból épült fel a templom. Volt a hitközségnek jesivája és Talmud-Tórája is, de mind a kettő megszűnt. Pár évvel ezelőtt Spitz Ignác volt hitközségi elnök kezdeményezésére közadakozásból rituális fürdő létesült. A hitközség tagjai közül Farkas József és Berkovits József földbirtokosok vezetnek nagyobb mintagazdaságot. A hitközség évi költségvetése 4000 pengő, melynek egy részét szociális és filantró-

pikus célokra fordítja. A hitközség anyakönyvi területéhez három község tartozik. Lélekszáma kb. 200, családok száma 45, adót 35-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjainak túlnyomó része kereskedő és gazdálkodó. A világháborúban a hitközségnek 30 tagja vett részt, akik közül 6-an estek el. A hitközség mai vezetősége: Lichtenstein Kisziel rabbi, Róth Vilmos elnök, Grósz Miklós alelnök, Langer Lajos pénztárnok.

Nyírbátor, nagyk. Szabolcs és Ung ezidő szerint egyesült vm. 9075 lak. A (statusquo) hitközség alakulásának idejéről nem állnak rendelkezésre hiteles adatok. Annnyit tudunk csak, hogy a XIX. sz. elején, körülbelül 1816-ban R. Simon Mandel és öt fia alapította a hitközséget. Ez a R. Simon Mandel őse az ismert Mandel-családnak, mely a bóni gyártelep megalapításával nagy szerepet játszott és játszik ma is a magyar közgazdasági életben. A hitközségnek három kis temploma van. 1857-ben létesült elemi iskolája, azonkívül van egy Talmud-Tórája, amelyet messze földről is számos növendék látogat. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Elek Alajos az elnöke és a Nőegylet, mely Lőrinczy Józsefné vezetése alatt áll. A hitközségnek a társadalmi és közgazdasági életben számottevő tagjai: Mandel Eduárd, aki a 400 munkással dolgozó bóni gyártelepet alapította. Több kitüntetésben részesült, Nyírbátor községe utcát nevezett el róla, valamint fláról Mandel Dezsőről is, aki 50 évig volt a gyár elnökgazgatója s jelenleg nyugdíjban van. Ny.-ról származik Mandel Pál, aki politikus is. A hitközség 10,000 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melyből nagyobb összeget szociális és filantrópikus célokra fordít. Lélekszáma 160, a családok száma 92, adót 86-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 1 nagykereskedő, 5 gazdálkodó, 4 szabadpályán levő, 1 tanító, 7 kereskedő, 4 ügyvéd, 2 köztisztviselő, 3 orvos, 8 munkás, 3 magántisztviselő, 19 iparos, 1 mérnök, 4 magánzó és 18 egyéb. A világháborúban résztvevő tagjai közül 14-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Lemberger Ábrahám főrabbi, Lőrinczy József elnök, Weiszberger Mór alelnök és Szilvási Ármán tanító, jegyző.